

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ADANA ALPARSLAN TÜRKER BİLİM VE TEKNOLOJİ
ÜNİVERSİTESİ**

**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KENT ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI**

**DÜNYA MİRASI KORUNMASINDA ALAN YÖNETİMİ:
DİYARBAKIR SURLARI VE HEVSEL BAHÇESİ ÖRNEĞİ**

**YUNUS EMRE ÖCAL
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ADANA ALPARSLAN TÜRKER BİLİM VE TEKNOLOJİ
ÜNİVERSİTESİ**

**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KENT ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI**

**DÜNYA MİRASI KORUNMASINDA ALAN YÖNETİMİ:
DİYARBAKIR SURLARI VE HEVSEL BAĞÇESİ ÖRNEĞİ**

**YUNUS EMRE ÖCAL
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. ÇİĞDEM AKSU ÇAM**

ADANA, 2023

ÖZET

DÜNYA MİRASI KORUMASINDA ALAN YÖNETİMİ: DİYARBAKIR SURLARI VE HEVSEL BAĞÇESİ ÖRNEĞİ

Yunus Emre ÖCAL

Yüksek Lisans, Kent Çalışmaları Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Çiğdem AKSU ÇAM

Temmuz 2023, 79 sayfa

En temel tabiriyle alan yönetimi; sınırları beşerî veya doğal yollarla belirlenmiş bir bölgeyi çekip çevirme, idare etmek için alınan tüm kararları ve tedbirleri ifade eder. Alan yönetimi teriminde en etkili ve yol gösterici kuruluş UNESCO olmuştur. Kültürel miras unsurlarının koruma altına alınmasından sonra yaşanabilecek tahribat ve sorunların önüne geçmek amacıyla alan yönetimi yaklaşımı ortaya çıkmış ve korunacak bölgenin belirli bir plan ve düzen dahilinde korunması amaçlanmıştır. UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin ilgili maddesinde de alan yönetimine özel bir vurgu yapılmış ve Dünya Mirası Listesi'nde yer alabilmek için temel şartlardan biri olarak ilgili bölgenin alan yönetimi planına sahip olması istenmiştir.

Bu çalışmada Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne adaylık süreci ve hazırlanan alan yönetimi planı ele alınarak, Diyarbakır özelinde hazırlanan alan yönetimi planıyla, seçilen üç farklı alanın yönetim planı karşılaştırılmıştır. Diyarbakır Alan Yönetimi Planı ve örnek olarak seçilen üç farklı yönetim planları hazırlanırken sürece dahil olan kurum, kuruluş ve aktörler arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Son olarak alan yönetimi planlarının hazırlanmasında öne çıkan, etkili olan, süreci yöneten/yönlendiren kurum, kuruluş ve aktörlerin nitelikleri araştırılarak bu süreçte yer alan kurum, kuruluş ve aktörler arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alan Yönetimi, Dünya Mirası, Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri, Kültürel Miras.

ABSTRACT

SITE MANAGEMENT IN WORLD HERITAGE CONSERVATION: DİYARBAKIR WALLS AND HEVSEL GARDEN EXAMPLE

Yunus Emre ÖCAL

M.A., Urban Studies Department

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Çiğdem AKSU ÇAM

July 2023, 79 pages

In the most basic terms, site management refers to all decisions and measures taken to manage and manage a region whose boundaries are determined by human or natural means. UNESCO has been the most effective and guiding organization in the field of site management. In order to prevent the destruction and problems that may occur after the protection of cultural heritage elements, the site management approach has emerged, and it is aimed to protect the area to be protected within a certain plan and order. In the relevant article of the UNESCO Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, particular emphasis was placed on site management, and it was requested that the relevant region should have a site management plan as one of the basic conditions for being included in the World Heritage List.

In this study, the nomination process of Diyarbakır Fortress and Hevsel Gardens Cultural Landscape to the UNESCO World Heritage List and the site management plan prepared are discussed and the site management plan prepared for Diyarbakır is compared with the management plans of three different selected sites in Turkey. The relationships between the institutions, organizations and actors involved in the preparation of the Diyarbakır Site Management Plan and another three management plans were evaluated. Finally, the qualifications of the institutions, organizations, and actors that are prominent, and effective, in managing/directing the process in the preparation of site management plans were investigated and the relations between the institutions, organizations and actors involved in this process were evaluated.

Keywords: Site Management, World Heritage, Diyarbakır Walls and Hevsel Gardens, Cultural Heritage.

İthaf

Kıymetli aileme ve değerli kuzenim Berk'e...

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında büyük bir sabır ve özveri ile her daim destekte bulunan kıymetli hocam Doç. Dr. Çiğdem AKSU ÇAM'a, Diyarbakır araştırmaları konusunda çalışmaları ve yönlendirmeleriyle destekte bulunan Doç. Dr. Nursen Işık'a, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'nde gerek ders döneminde gerekse tez sürecinde desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Ayşe Aslıhan ÇELENK'e, Doç. Dr. Sibel OĞUZ'a, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'ndeki kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Serdar ŞAHİN'e, lisans eğitimim süresince kent çalışmaları alanında bana feyz veren ve kıymetli çalışmalarından faydalandığım Ondokuz Mayıs Üniversitesi'ndeki kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet MUTLU'ya, yine Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde gerek çalışmalarıyla gerek bilgi birikimiyle yolumu aydınlatan kıymetli hocalarım Prof. Dr. İlhan AKSOY'a ve Öğr. Gör. Cüneyt MUMCU'ya, lisans eğitimim boyunca desteklerini ve güzel enerjilerini esirgemeyen değerli hocalarım Arş. Gör. Duru Çiğdem ŞİMŞEK'e ve Dr. Öğr. Üyesi Aslı YÖNTEN BALABAN'a; Ayrıca hayatım boyunca maddî – manevî her daim yanımda olan anneme, babama, kardeşime, anneanneme ve dayım Uğur Adnan BUĞDAYCI'ya; Kıymetli dostlarım Doğucan Şad'a, Mustafa Yakup Serdar'a, Ecz. Seval OLĞAÇ'a, Ufuk Can AKSU, Sitti Zeynep AKSU ve Büşra ERTÜRK'e emekleri ve desteklerinden ötürü en kalbi teşekkürlerimle...

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ONAY SAYFASI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANNAMESİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
TABLO LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Kapsamı ve Amacı	5
1.2. Çalışmanın Özgün Değeri	6
2. KURAMSAL TEMELLER VE KAYNAK ARAŞTIRMASI	7
2.1. Kültürel Miras Kavramı	7
2.2. Alan Yönetimi Kavramı	8
2.3. Alan Yönetimi Kavramının Dünya’da ve Türkiye’de Gelişimi	9
2.4. UNESCO Dünya Mirası Kavramı	18
2.5. Kültürel Miras Kavramının Korunmasında Alan Yönetiminin Rolü	19
2.6. Kültürel Mirasın Korunması Neden Önemli?	20
2.7. Kültürel Mirasın Korunması Konusunun Dünya’da Tarihsel Gelişimi	21
2.8. Kültürel Mirasın Korunması Konusunun Türkiye’de Tarihsel Gelişimi	23
2.9. Türkiye’de Kültürel Miras Unsurlarının Korunmasında Yaşanan Sorunlar	27
3. YÖNTEM	29
4. TÜRKİYE’DE SEÇİLİ ALAN YÖNETİMİ PLANLARININ İNCELENMESİ	31
4.1. Edirne Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı	32
4.2. Edirne Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı’nın Vizyon, Amaç ve Hedefleri	33
4.3. Efes Yönetim Planı	35
4.4. Efes Yönetim Planı’nın Vizyon, Amaç ve Hedefleri	37
4.5. Arslantepe Yönetim Planı	38
4.6. Arslantepe Yönetim Planı’nın Vizyon, Amaç ve Hedefleri	40

5. DİYARBAKIR SURLARI VE HEVSEL BAHÇELERİ’NİN ALAN YÖNETİMİ PLANI	43
5.1. Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri’nin Tarihi	43
5.2. Alanın Güçlü ve Zayıf Yönleri, Tehditler ve Fırsatlar	46
5.3. Alan Yönetimi Planının Vizyon, Amaç ve Hedefleri	50
5.4. UNESCO’ya Adaylık Sürecinde Türkiye’nin ve Bölgenin Toplumsal ve Siyasal Koşulları	53
5.5. UNESCO’ya Adaylık Sürecinde Yer Alan Aktörler	55
5.6. UNESCO’ya Adaylık Sürecinde Yaşanan Sorunlar ve Sorunların Çözümü	58
5.7. UNESCO’ya Adaylık Sürecinden Sonra Yaşanan Gelişmeler	61
5.8. Değerlendirme	63
6. SONUÇ	65
KAYNAKÇA	72

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Türkiye’de Yönetim Planlaması Süreci Türkiye’deki Alan Yönetimi Sürecinde Yetki Dağılımı).	17
--	----

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Dünya Mirası Listesi’nde Yer Alan Bazı Alanlar (Kaynak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi).....	17
Tablo 2. Türkiye’de Korunacak Kültürel Miras Unsurlarının Doğrudan veya Dolaylı Olarak Bağlı Bulunduğu Yasalar.....	28
Tablo 3. Bu çalışmada akademik / bilimsel kaynakların dışında çalışmaya kaynak oluşturan yayın ve çalışmalar.	30
Tablo 4. Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı Dünya Miras Listesi Adaylık Dosyasında Yer Alan Aktörler.....	56

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
DİSİAD	: Diyarbakır İş Adamları Derneği
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DİTAV	: Diyarbakır Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GÜNSİAD	: Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği
ICCROM	: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (Uluslararası Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Merkezi)
ICOFORT	: International Scientific Committee On Fortifications And Military Heritage (Tahkimatlar ve Askeri Miras Uluslararası Komitesi)
ICOMOS	: International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
KESK	: Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KUDEB	: Koruma Uygulama ve Denetim Büroları
MS	: Milattan Sonra
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
SOKÜM	: Somut Olmayan Kültürel Miras
TDK	: Türk Dil Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TEİAŞ	: Türkiye Elektrik İletim AŞ.
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
THY	: Türk Hava Yolları
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı

TRT : Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TÜRK-İŞ : Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
(Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

1. GİRİŞ

Dünya çapında kent ve kentlilik kimliğini belirleyici unsurların başında şüphesiz tarihi alanların ehemmiyeti günden güne artmaktadır. Artan önem ile beraber koruma anlayışı ve faktörleri de gelişmekte ve etkili koruma unsuru uygulayabilmek için alan yönetimi konusu gündeme gelmektedir. UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) Dünya Mirası Listesi'nde yer alabilmek için yönetim planı hazırlanması ile birlikte, koruma sahalarının alan yönetimi planlarının düzenlenmesi UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne göre en önemli şartlardan biridir.

En temel tabiriyle alan yönetimi; sınırları beşerî veya doğal yollarla belirlenmiş bir bölgeyi çekip çevirme, idare etme durumudur. Alan yönetimi teriminde en etkili ve yol gösterici kuruluş UNESCO olmuştur. Kültürel miras unsurlarının koruma altına alınmasından sonra yaşanabilecek tahribat ve sorunların önüne geçmek maksadıyla alan yönetimi terimi ortaya atılmış ve korunacak bölgenin belirli bir plan ve düzen dahilinde korunması amaçlanmıştır. UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin beşinci maddesinin a fıkrasında '*Kültürel ve doğal mirasa, toplumun yaşamında bir işlev vermeyi ve bu mirasın korunmasını kapsamlı planlama programlarına dâhil etmeyi amaçlayan genel bir politika benimsenmelidir*' hükmüyle alan yönetimine atıfta bulunulmuştur. Dünya Mirası Listesi'ne girebilmek için temel şartlardan biri olarak ilgili bölgenin alan yönetimi planına sahip olması istenmiştir. Türkiye'de ise 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda 2004 yılında yapılan değişiklikle 5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile kültürel mirasta "alan yönetimi" Türk mevzuatında yerini almıştır. Alan yönetiminde birincil amaç, yönetim planı oluşturulan sahanın en verimli ve doğru şekilde yönetilmesi ve gelecek kuşaklara bu alanın miras olarak bırakılabilmesidir. Bu yönetim unsurlarının yazıya dökülebilmesi ve daha verimli olabilmesi için o bölgenin kültürel, beşerî, ekonomik, tarihi, coğrafi ve sosyolojik özelliklerini iyi tanımak ve bölgedeki yerel paydaşlardan bilgi almak gerekmektedir. Bu unsurlar belirlendikten sonra bir yol haritası belirlenmeli ve her türlü özellik dikkate alınarak alan yönetimi planı oluşturulmalıdır. Bu noktada bütün ayrıntılara dikkat edilmesinin sebebi alan yönetimi planlarının kısa vadeyi değil, orta ve uzun vadeyi kapsamasıdır.

Türkiye’deki ilk alan yönetimi çalışmaları UNESCO Dünya Mirası Listesi’nde yer almak için getirilen zorunluluğa paralel dönemde ortaya çıkmıştır. Zira yukarıda da bahsedildiği üzere aday şehirlerin alan yönetimi planı olmaksızın bu listede yer alamayacaklarına yönelik UNESCO tarafından yapılan düzenleme, alan yönetimi planı yapılmasını zorunlu kılmıştır. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda 2004 yılında yapılan değişiklikle 5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile alan yönetimi, Türk mevzuatında da yerini almıştır. Kültürel miras alanında Türkiye’de ilk alan yönetimi planı, 2009 yılında çalışmalarına başlanan ve 2011 yılında tamamlanan İstanbul Tarihi Yarımada Alan Yönetimi Planı’dır. İstanbul Tarihi Yarımada Alan Yönetimi Planı’ndan önce 2007 yılında Edirne Belediyesi tarafından hazırlanmaya başlanan ve 2012 yılında tamamlanan Selimiye Camii ve Külliyesi Alan Yönetimi Planı ise başlayış açısından ilk, tamamlanış açısından ise Türkiye’nin ikinci alan yönetimi planıdır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçelerine ait alan yönetimi planı ise 2011 yılında hazırlanmaya başlamış ve 2013 yılında tamamlanmıştır.

Türkiye’den UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne ilk olarak 1985 yılında Sivas ilinde bulunan Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası dahil edilmiş olmasına karşın bugün hala bir alan yönetimi planına sahip değildir. Keza aynı yıl UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne dahil edilen İstanbul Tarihi Yarımada’nın alan yönetimi planı ancak 2011 yılında tamamlanabilmiştir.

Bu durumun temel sebebi UNESCO’nun alan yönetimi konusunda uyguladığı politikaların değişmesi, koruma altına aldığı ve Dünya Kültürel Mirası Listesi’ne dahil ettiği alanların belirli bir plan ve düzen dahilinde yönetilmemesi ve hatta bu alanlardan bazılarının yanlış politikalar sonucunda ağır tahribata uğraması gibi gelişmelerle bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Uluslan, 2016). Alan yönetimi planı uygulanmadan listeye dahil edilen yapıların genellikle beşerî faaliyetler sonucu zarar gördüğü, yıprandığı ve hatta kültürel değerlerinde geri dönülemez tahribatların olabileceği hususu gözlemlenmiştir ve bu durumdan korunmanın en önemli yolunun alan yönetimi planları olduğuna kanaat getirilmiştir. Örneğin Birleşik Krallık’ın Liverpool şehri 2004 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne dahil edilmiştir ancak, 2021 yılının Temmuz ayında, kontrolsüz yapılaşma ve kültürel yapısında geri döndürülemez tahribatlar olduğu gerekçesiyle listeden tamamen çıkarılmıştır (Boland, Hastings, Boland, McKay, Majury ve Galway, 2022).

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Diyarbakır şehri, milattan önceye uzanan bir tarihe sahiptir. Diyarbakır'da öncelikli olarak Paleolitik ve Mezolitik dönemlere ait yaşam unsurlarını Silvan ilçesindeki Hassuni, Ergani ilçesindeki Hilar ve Eğil ilçesinde yer alan oyma kaya mezarları ve mağaralarında görülebilmektedir. Bugün hala kazı çalışmaları süren ve evveliyatı milattan önce (MÖ) 11.000'li yıllara kadar giden Bismil ilçesinde yer alan Körtiktepe ise bu bölgenin Neolitik devrine ait izler taşımaktadır. Çalışma kapsamında incelenecek olan ve Diyarbakır kent merkezinde yer alan Diyarbakır Surları, Çin Seddi'nden sonra Dünya'nın en uzun surları olarak kabul edilebilmektedir. Yapım tarihi ise Çin Seddi'nden çok daha eskidir. Bugünkü halini milattan sonra (MS) 4. yüzyılda aldığı bilinmektedir (Beysanoğlu, 2001).

Kale ve surların yapımı çoğunlukla güvenlik ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Diyarbakır şehri jeopolitik konumundan dolayı tarih boyunca ilgi görmüş ve bilinen 33 medeniyet tarafından yönetilmiştir. Diyarbakır Surları'nın inşa zamanı üzerine farklı kaynaklardan elde edilen bilgiler, İç Kale olarak adlandırılan kısmın Huri-Mittani Dönemi'nde (MÖ 1244 – 1208) inşa edildiği konusunda birleşmiştir. Diyarbakır Surları'nın uzunluğu 5.5 km olup, yüksekliği ise bulunduğu arazi yapısına göre 7-8 metredir ve 82 burca sahiptir. Hevsel Bahçeleri ise, topografik olarak Diyarbakır ile özdeşleşmiş bir alandır. Hevsel Bahçeleri'nde tarımsal faaliyetlerin tam olarak ne zaman başladığı bilinmemekle, yapılan kazı çalışmalarında 9. yüzyıla ait izlere rastlanıldığı görülmektedir. Uzun bir süredir kesintisiz olarak devam ettirilen tarımsal faaliyetler Hevsel Bahçeleri'nin tarihi ve yöresel olarak farklı bir öneme taşımaktadır. Hevsel Bahçeleri'nin tarihi zaman içerisinde geçirdiği değişimler, kullanım şekilleri, farklı medeniyetlere ait dokusu ve kültürel değeri bölgenin geneli açısından düşünüldüğü vakit önemi Hevsel Bahçeleri'nin önemini arttırmıştır (İzgi, 2020).

Bu bağlamda çalışmanın genel konusu ve amacı, Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne adaylık süreci ve hazırlanan alan yönetimi planı ile UNESCO Dünya Miras Listes'inde yer alan Türkiye'den üç farklı alanın yönetim planlarını karşılaştırarak, planın hazırlanması ve uygulanması sürecine dahil olan, etki eden ve başat rol alan kurum ve aktörlerin niteliği ve birbirleriyle ilişkileri bağlamlarında değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışma şu sorular etrafında tasarlanmıştır: Kültürel miras yönetiminde alan yönetim planlamasının hazırlanmasında öne çıkan unsurlar nelerdir? Farklı niteliklerdeki kültürel miras değerleri için hazırlanan alan yönetim planlarında ortaklaşan unsurlar ve farklılıklar nelerdir? Alan yönetim planlarının hazırlanmasında öne çıkan, etkili olan, süreci

yöneten/yönlendiren kurumlar ve aktörlerin nitelikleri nelerdir? Bu süreçte aktörler arası ilişkiler nasıl kurulmuştur? Bu sorular doğrultusunda bu çalışma, Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri için hazırlanan alan yönetim planlaması sürecine odaklanmaktadır.

Bu çalışmada özetle, Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin Alan Yönetimi Planı'nın belirlenen diğer alanların alan yönetimi planlarında yer alan *alanın vizyon, amaç ve hedefleri ile alanın dünya çapında değeri* hususları yönünden incelenip karşılaştırılması ve halihazırda Diyarbakır'da uygulanan alan yönetimi planı bir kamu yönetimi (public administration) disiplini yönünden incelenip değerlendirilmesi ve hazırlanması muhtemel yeni bir alan yönetimi planına kaynaklık etmesi hedeflenmiştir.

Bu çalışma ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, çalışmanın genel hatlarıyla çizildiği, giriş bölümüdür. İkinci bölümde alan yönetimi ve kültürel miras kavramının ortaya çıkışı, koruma anlayışının Türkiye'de ve dünyada tarihsel gelişimiyle tarihsel yapılar ve alanların korunmasının önemi anlatılmıştır. Ayrıca UNESCO Dünya Mirası Listesi'nin ortaya çıkış sürecine de değinilmiştir. Ayrıca ikinci bölümün sonlarında tarihsel yapı ve alanların korunmasında yeterince özenli davranılmadığına yönelik eleştirisel bir değerlendirme yapılmıştır. Üçüncü bölümde yöntem ve metodun ifade edildiği kısım ele alınmıştır. Bu bölümde alanyazın taramasının hangi yöntemlerle ve modellerle yapıldığı anlatılmıştır. Dördüncü bölümde belirli ölçekler dahilinde Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Alan Yönetimi Planı ile karşılaştırma ve değerlendirme yapmak amacıyla üç farklı alan yönetimi planı ele alınmış ve belirli yönleri doğrultusunda incelenmiştir. Beşinci bölümde Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne giden süreçte yaşananlarla süreç sonrasında yaşanan gelişmeler incelenmiştir. Ayrıca yine beşinci bölümde Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri için hazırlanan alan yönetimi planı ile bu plan doğrultusunda uygulanan veya uygulanması planlanan hususlarla belirli yönlerden değerlendirme ve incelemeler yapılarak bir dizi önerilerde bulunulmuştur. Çalışmanın altıncı bölümünde ise sonuç kısmına yer verilmiş çalışma yüzeysel bir şekilde özetlenmiş ve son kısımlarda hazırlanması muhtemel yeni bir alan yönetimi planına kamu yönetimi boyutunda öneri ve tavsiyelerde bulunulmuştur.

1.1. Çalışmanın Kapsamı ve Amacı

Günümüzde kabul gören koruma fikri, koruma ile alakalı faaliyetlerin, multidisipliner bir şekilde, halk ile kamu kurum ve kuruluşlarının ortak diyalog zemininde bulunduğu yani katılımcı bir süreçle birlikte etkili ve sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda, eşgüdümse bir şekilde ilerletilmesi gerçekliği genel kabul gören fikirdir. Bu düşünceye istinaden koruma unsurunun bir bütün olarak mekân, gelenekler, tarihi doku, kültürel ve mali boyutları dikkate alınarak uygulanmaya çalışılması modern alan yönetimi unsurunun özünü oluşturmaktadır.

Alan yönetimi planı, Uluslararası mevzuatta UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne aday olan mekânlar için hazırlanması zorunlu ve genel kabul görmüş bir uygulama olarak bulunmaktadır. Türkiye'de ise 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda 2004 yılında yapılan değişikle 5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile kültürel mirasta "alan yönetimi" Türk mevzuatında da yerini almıştır.

Diyarbakır Surları, 14/05/1967 tarih, 3500 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla koruma altına alınmış ve farklı dönemlerde farklı medeniyetler tarafından savunma amacıyla kullanılmıştır. Hevsel Bahçeleri ise, 2011 yılında Diyarbakır Surları ile birlikte Cumhurbaşkanlığı himayesinde korumaya alınmıştır. Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeler'ni doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren çevre düzeni planı, koruma amaçlı imar planı, master planlar, çevre düzenleme projesi ve alan yönetimi planı farklı kurumların yetkileri dahilinde hazırlanmış ve sonrasında yine farklı kurumların yetkileri dahilinde yürütülmüştür.

Bu çalışmanın amacı, Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçelerini içine alan bölgenin doğal ve kültürel miras alanlarıyla birlikte, farklı paydaşların yer aldığı sürdürülebilir, yenilenmiş bir alan yönetimi planı hazırlanmasına kaynaklık etmektir. Zira UNESCO Dünya Mirası Listesine adaylık sürecinde hazırlanan alan yönetimi planından sonra başta 2015 – 2016 yıllarında yaşanan Sur Olayları olmak üzere 2020 yılında yaşanan Elazığ depremi ve 2023 yılında yaşanan Kahramanmaraş depremleri olmak üzere birçok elzem hadise meydana gelmiştir. Ayrıca, Diyarbakır'ın UNESCO listesine girme sürecinde gerekli olan alan yönetimi planının hazırlanma sürecini ve planda ortaya konulan yönetim modelini bu çalışmada yer alan Efes Antik Kenti, Edirne Selimiye Camii Külliyesi ve Arslantepe Höyüğü alan yönetimi planlarıyla karşılaştırmak ve belirli unsurlar temelinde değerlendirmektir. Son olarak ise alan yönetimi planlarının hazırlanmasında öne çıkan, etkili olan, süreci yöneten/yönlendiren kurum, kuruluş

ve aktörlerin nitelikleri araştırılarak bu süreçte yer alan kurum, kuruluş ve aktörler arasındaki ilişkileri değerlendirmektir.

1.2. Çalışmanın Özgün Değeri

Bu çalışmada; Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçelerinin önemine vurgu yapılarak, hâlihazırda yaşanan sorunların tespiti ile ileriye dönük ülkülerin belirlenmesi ve mekân, gelenekler, tarihi doku, kültürel ve mali boyutlarına katkı sunacak hedeflerle söz konusu hedeflerin uygulama araçları üzerine odaklanmaktadır.

Bu çalışmanın, Diyarbakır’da yer alan ve tarihi M.S 3.yüzyıla dayanan Diyarbakır Surları ile tarihi M.Ö 10.000’li yıllara dayanan Hevsel Bahçelerinin sürdürülebilir bir şekilde korunması, yaşatılması ve geliştirilmesi adına toplumun farklı kesimlerinden bireylerle çeşitli kurum ve kuruluşların bir araya gelmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, güncellenmiş bir alan yönetimi planı hazırlanması ve bu hazırlanan alan yönetimi planı ile söz konusu Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçelerinin gelecek nesillere aktarımı konusunda hazırlanacak planlara ve stratejilere katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri’nin UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne girmeye hazırlandığı süreçte hazırlanan alan yönetimi planının hazırlanma aşamaları ve alan yönetimi planında ortaya konulan yönetim modelini bu çalışmada yer alan üç farklı alan yönetimi planıyla karşılaştırmak ve belirli unsurlar temelinde değerlendirmektir.

2. KURAMSAL TEMELLER VE KAYNAK ARAŞTIRMASI

2.1. Kültürel Miras Kavramı

Geçmiş kuşaklardan günümüze kalan ve gelecek nesillerin faydasına korunarak aktarılması elzem olan, kimi zaman somut eserleri ile kimi zaman somut olmayan nitelikler olarak tanımlanan kültürel miras, zaman içerisinde, düşünsel ve içerik yönüyle değişim göstererek günümüze dek birçok değişime uğrayarak ulaşmıştır. Özünde toplumların tarih süresince yaşadıkları deneyimler ve aneler aracılığıyla, geçmiş ile gelecek arasında adeta bir köprü kuran ortak paydalar. Bu paydaların, zaman içinde korunması ve kollanması gerekliliği ile hareket edilmiş, bunun sonucunda da koruma kavramı ortaya çıkmıştır (Yağmur, 2020).

Kültürel miras; dünün aynası bugünün mimarı, yarınların ise teminatıdır. Günümüzde (küresel dünya, artan teknolojik imkânlar ve tek tipleşmeye meyilli olan kültürel yapılara rağmen) mimari yapılardan, çevresel düzenlemelere kadar birçok unsurda kültürel mirasın izlerini görmekteyiz. İnşa ettiğimiz evlerden, ibadethanelere, kütüphanelerden, okullara kadar hemen her yerde o yöreye ait mimariden izler görmek kaçınılmazdır. Dünya'nın birçok yerinde kültürel mirasın korunmasına ve yaşatılmasına yönelik çalışmalar yapılmış ise de şüphesiz en kapsamlı çalışma Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'dir. 1972 Yılında Paris'te toplanan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'ne (UNESCO) üye ülkeler bu sözleşmeyi imzalayarak kabul etmiştir. Sözleşme, ülkemizde ise 14.02.1983 tarih ve 17959 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi kültürel mirası üç sınıfta gruplandırılır;

- a. Anıtlar: Tarihsel sanatsal ve bilimsel açıdan sıra dışı bir değeri bulunan mimarlık eserleri, heykel ve resimler, arkeolojik nitelikte eleman ve yapılar, yazıtlar,
- b. Yapılar: Mimarileri, türdeşlikleri ve çevresel peyzaj özellikleriyle, tarihsel, sanatsal ve bilimsel açıdan üstün evrensel değerleri bulunan, ayrı ya da birleşik yapı grupları;
- c. SİT'ler: Tarihsel, sanatsal, estetik, etnolojik veya antropolojik açıdan yeri doldurulamaz evrensel değeri olan, insan ürünü eserler veya insan ve doğanın ortak eserleri ve arkeolojik SİT'leri kapsayan alanlar olarak tanımlanmıştır (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 2021).

Çalışmanın inceleme alanını oluşturan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri ise bu gruplandırmada yapılar ve SİT'ler kısmında yer almıştır.

Yukarıda zikredilen kültürel miras unsurları somut kültürel miras kategorisinde, değerlendirilmekte olup, somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) isimli bir sınıflandırma da mevcuttur. SOKÜM, en geniş tanımıyla “Sözlü anlatımlar, sözlü gelenekler, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüel ve festivaller, halk bilgisi, evren ve doğa ile ilgili uygulamalar, el sanatları geleneği gibi kültürel ürünleri ve üretim süreçlerini ifade eden kavramlar arasında yerini almıştır.” (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

Kültürel miras, yalnızca tek bir ulusun değildir, bir bütün şekilde insanlığın oldukça değerli, paha biçilemez ayrıca yeri doldurulamaz değerleri arasındadır. Bu değerli unsur ve varlıklardan birinin zarar görmesi veya kaybolması dünyada yaşayan insanların mirasının azalmasına sebep olur. Bu mirasın önemli bir kısmı, çok özel ve istisnai özellikleri sebebiyle, “olağanüstü kıymete sahip evrensel değer” olarak kabul görür ve tehlikelere karşı daha özel koruma yöntemlerine tabi tutulmuştur.

UNESCO, onayladığı bu sözleşmeyle kültürel miras unsurlarındaki tahribatın ve bozulmanın altyapısını aynı zamanda sosyal ve mali durumların değişmesiyle de ilişkilendirmiştir. Bu değerlerin yalnızca bulunduğu ülkeye ait olmadığını önemle belirtip; dünya mirasına mal olmuş şekilde korunup, yaşatılması gerektiğini savunmuştur (Gümüş, 2021).

Yüz doksan üç ülkenin taraf olduğu Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin ilgili maddelerinde; Kültürel miras alanları yalnızca bulundukları ülkelerde yaşayan insanlar için değil, tüm insanlık için önemli alanlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu yorumu daha geniş kapsamlı değerlendirdiğimizde kültürel miras unsurlarının bulundukları çevrenin (beşerî veya doğal) etkisiyle yıpranıp, zarar görebileceği ve hatta yok olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu da bize kültürel miras kavramının koruma kavramından ayrılamayacağı konusunda hemfikir kılmıştır.

2.2. Alan Yönetimi Kavramı

Korunması gereken tarihi çevrelerin ve kültürel miras unsurlarının, nasıl, neden, ne zaman ve kimler tarafından korunmasına dair idari düşüncelerin ve eylemlerin hepsi alan yönetimi kapsamı altına alınmıştır. Alan yönetimi, genel itibarıyla ilgili coğrafyadaki kültürel varlıkların

tespit edilmesi, korunması, kültürel unsurların bir araya gelerek meydana getirdikleri ve SİT olarak ifade edilen alanların gelecek kuşaklara aktarılmasını şekillendiren bir kavram olarak ifade edilmiştir. Alan yönetiminin gerçekçi ve maksadına uygun bir biçimde yürütülebilmesi adına hazırlanan ve o alanı kapsayan tüm bilgilerin planlanmasını sağlamak düşüncesiyle hazırlanan planlara ise alan yönetimi planı denmiştir (5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu).

Alan yönetim kavramı, korunacak olan varlık ya da varlıkların yer aldığı ortamda korunması, bu hususa bağlı olarak korumaya yönelik var olan risklerin en aza indirgenmesi, korunacak alanların yaşayan bir olgu olarak sağlıklı bir şekilde gelecek nesillere aktarılabilmesi fikirleri ile doğmuştur. 1950’li yıllardan itibaren bilgi ve sermaye faaliyetlerinin artması ve şehirlerde yoğunlaşması bir tehdit unsuru olmuş ve ilgili alanın korunmasının sağlanabilmesi adına bir takım özel yaklaşımların geliştirmesi lüzum olmuştur. İşte bu noktada alan yönetimi ile yönetim planı, korunması gereken alanlarda olumsuz unsurları en aza indirmek ve korunmanın sağlanması maksadıyla geliştirilmiştir (Dinçer, 2013).

Alan yönetimi yukarıda açıklanan bilgiler doğrultusunda görüleceği üzere aslında bir sorunu gidermek veya oluşabilecek bir sorunu önleyebilmek adına ortaya çıkan bir yöntem olmuştur. Zira Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Türkiye’de kırdaki yaşayan nüfusun oranının sadece %7 olduğu görülmüştür. Yani %93’lük bir kısım hala il veya ilçe merkezlerinde yaşamaktadır bu durum da yukarıda bahsedildiği üzere bir tehdit unsuru olarak ifade edilmiştir. Kültürel miras alanlarındaki bu tehdit unsurunun bir nebze de olsa azaltılması için alan yönetimi planı etkili bir silah olarak düşünülmüştür. Zira plansız şehirleşmenin yarattığı “getto” kültürünün söz konusu kültürel miras alanlarına zamanla zarar verdiği çalışmanın ilerleyen kısımlarında da incelenmiştir. Söz konusu bu olumsuz örneklerden yola çıkan UNESCO, Dünya Mirası Listesi’ne aday olan yerlerin bir alan yönetimi planı hazırlamasını bu sebeple zorunlu kılmıştır. Zira belirli bir plan ve standart dahilinde yönetilmeyen kültürel miras alanlarında doğal ve / veya beşerî tahribat ihtimalinin daha yüksek olasılık olduğu genel kabul görmüştür.

2.3. Alan Yönetimi Kavramının Dünya’da ve Türkiye’de Gelişimi

Asıl olarak planlamanın alt başlığı olarak ifade edilen alan yönetimi 1950’lerden itibaren, gelişmiş ülkelerde tarihi yerleri koruma adına çeşitli uygulamalarla başlamıştır. Korunacak

alanın nasıl idare edileceği konusunda bugün ve gelecekte ilgili alandan sorumlu idareciler ve diğer paydaşlara (o bölgede yaşayanlar, esnaf, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının ilgili birimleri) yol gösterecek bir doküman olarak karşımıza çıktığı görülmüştür.

1950'li yıllara kadar belirli bir yapı ölçeğine göre anlamlandırılan koruma kavramında en önemli değişiklik 1964'te taraf ülkelerce imzalanan ve yayımlanan Venedik Tüzüğü ile olmuştur. Bu tüzükte ilgili alanın korunması fikri benimsenmiştir. UNESCO'nun dışında ICOMOS (*International Council on Monuments and Sites* – Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi), ICCROM (*International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property* - Uluslararası Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Merkezi) ve Avrupa Konseyi'nin çalışmaları sonucu alanın korunması düşüncesindeki gelişmeler 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren artmıştır. 20. yüzyılın son çeyreğinden sonra koruma anlayışının fiziksel unsurlarının haricinde sosyal ve ekonomik unsurları da gelişmiş ülkeler açısından önem kazanmıştır (Karpuz, 2009).

Venedik Tüzüğü hazırlandıktan bir sene sonra, 1965 senesinde ICOMOS kurulmuştur. ICOMOS'un, tarihi alanların korunması, koruma altına alınması ve çeşitli faaliyetler çerçevesinde değerlendirilmesine dönük kuramlar, metotlar, teknik bilgiler ile alakalı her çeşit çalışma ve araştırmayı desteklemek ve koordine etmesi, kuruluş amacı olarak ifade edilmiştir. Bu doğrultuda ICOMOS uluslararası ve devletler üstü bir organizasyon olarak kurulmuştur. ICOMOS'un kurulmasının arkasında yatan sebep 1964 senesinde Venedik'te düzenlenen 2. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nde yayınlanan sonuç bildirgesidir. Bu bildirmede, Tarihi Eserlerin ve Yerleşimlerin Korunması için Tüzük, kısa adıyla Venedik Tüzüğü, ile beraber bu hususta aralıksız çalışacak uluslararası bir kuruluşun oluşturulması tavsiyesinin yattığı görülmüştür (ICOMOS Türkiye Milli Konseyi, 2022). Bu tarihten itibaren korunması gereken alanların kuram, metot ve teknik bilgilerin geliştirilmesine yönelik atılacak adımlar, ilgili alanların yönetiminde dikkat edilecek hususlar ve yapılacak düzenlemelere ICOMOS ışık kaynağı olmuştur (Şahin, 2004).

Tarihi sahaların korunmasında çalışmalar yapan UNESCO, Dünya Mirası Listesi isimli uygulamayı duyurarak koruma ve korunacak alanların düzenli yönetilmesini uluslararası düzeye çıkarmada etkili olmuştur. Tüm insanlığın ortak unsuru olarak kabul gören ve dünya çapında değere sahip olan kültürel ve bakir alanları tüm dünyaya göstermek ve bu alanları tanıtmayı amaçlamıştır. Ayrıca, toplum nezdinde ilgili evrensel kültürel mirası sahiplenici

bilinci yaratmak ve farklı nedenlerle tahrip olan ve hatta yok olan mirasın yaşatılması maksadıyla lüzum görülen iş birliğini yaratmak adına, 1972 senesinde Fransa'nın başkenti Paris'te UNESCO'nun 16. Genel Kurulu düzenlenmiştir. Bu kurul sonrasında yukarıda zikredilen sorunun çözülmesi maksadıyla evrensel bir sözleşme yapılması kararlaştırılmıştır. Bu karar üzerine 16 Kasım 1972 tarihinde Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme üye ülkeler tarafından imzalanmıştır (UNESCO, Dünya Mirası Sözleşmesi, 1972).

Kültürel değerlerin ve doğal miras alanlarının yalnızca zamana bağlı bozulma ve değişime uğramayla alakalı değil, beşerî şartların değişmesiyle de tahrip olabileceği değerlendirilmiştir. Tüm bu hususlar dikkate alındığında kültürel değerlerin ve doğal mirasın daha da hızlı bir şekilde tahrip olacağı, gün geçtikçe artan bir biçimde zarar görme ve hatta yok olma tehlikesi altında olması hususu UNESCO tarafından kabul edilmiştir. Bu sebeple, kültürel değerlerin ve doğal miras alanlarının herhangi bir kısmının bozulmasının ve hatta yok olmasının, tüm insanlığın tarihi açısından bir eksikliğe neden olacağı düşünülmekte ve bu doğrultuda 1972 senesinde yayınlanan Dünya Mirası Sözleşmesi'yle devletleri yöneten yöneticilerin Dünya Miras Alanlarını koruyup kollanmasının sağlanması istenmiştir.

Sanayileşmeyi takip eden kentsel değişim ve dönüşümlerin tesiriyle korunması gereken tarihi şehirler ve kentsel mekânlar zarar görme ve hatta yok olma tehlikesi altına girmişlerdir. Manevi, sosyolojik ve hatta maddi kayıplara sebep olan, geri dönülemez bu vaziyet karşısında ICOMOS, Venedik Tüzüğü'ndeki eksikleri gidermek üzere, tarihi şehirler ve tarihi alanlara yönelik olarak 1987 senesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin başkenti Washington'da Washington Tüzüğü'nü yayınlamıştır. Bu tüzükte tarihi şehirlerin ve tarihi alanların koruyup yaşatılması ile ilgili unsurlar, amaçlar ve metotlar tanımlanmıştır. Tüzük, tarihi şehir ve tarihi alanlardaki hususi ve kamuya ait yaşam sahaları arasında etkileşim sağlamayı ve ilgili alanlarda hâlihazırda olan ve insanlık belleğini oluşturan unsurların korunup kollanmasını desteklemeyi amaçlamıştır (ICOMOS Türkiye Millî Konseyi, 2022).

Washington Tüzüğü, daha önceki anlaşma ve görüşmelerden farkı disiplinler arası faaliyet ve iş birliği gibi hususlar neticesinde de fikir birliğine varılmış olmasıyla ön plana çıkmıştır. Bu nedenle tüm bu durumlar arasında önemli bir konumda yer almıştır. Washington Tüzüğü, korunacak alandaki programının, başka deyişle alan yönetiminin, başarısının kentteki tüm paydaşların katılım ve sorumluluk üstlenmeleriyle amacına ulaşabileceğini, bu noktada

vatandaşların katılımının teşvik edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca tarihi şehir ve kentsel yaşam sahalarının korunması noktasında yapılacak etüt çalışmalarından evvel, disiplinler arası araştırmaların yapılması gerekliliğini ifade etmekte, koruma projelerinin korunacak alanın temel yapıtaşlarına sadık kalınması hususları vurgulanmıştır. Washington Tüzüğü'nün bu noktada önemli oluşunun sebebi eskiyle yeninin bir arada olabileceği fikrine sıcak bakması olarak değerlendirilmiştir. Ancak eski yapıların yanında yapılacak yeni yapıların mevcut doku ve yapıya saygılı olması düşüncesinin vurgulandığı görülmüştür (Tan ve Arabacıoğlu, 2021).

Birleşmiş Milletler (BM), 2002 senesini Kültürel Miras Yılı olarak uygun görmüş ve Dünya Mirası Komitesi, otuzuncu yaş gününü Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de kutlamıştır. Bu doğrultuda Dünya Mirası kavramının tam tanımı Budapeşte Deklarasyonu'nda 28 Haziran 2002 tarihinde yapılmıştır. Bu deklarasyona göre, 1972 senesinde yayımlanan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Sözleşmesi'ne henüz dahil olmamış ülkelerin katılımını sağlamak, koruma, geliştirme ve sürdürülebilirlik odağında sosyal ve mali kalkınmayla insanların hayat standartlarını yükseltmeyi sağlamak, Dünya Mirasına hasar verenlerin aslında insanlığın özüne ve tüm dünyaya hasar verdiklerini ifade etmek, her yaşta bireyin Dünya Mirasını koruyup kollama ve yönetimiyle alakalı faal katılımlarını sağlamak ve toplumsal bilinci yükseltmek, doğru iletişimle Dünya Mirasına katkıda bulunmak gibi hedefler amaçlanmıştır (Yalçiner, 2004).

Günümüzdeki koruma anlayışı planlamanın uğradığı değişimlerle benzerlikler göstermekte, mekânın dışsal özelliklerinin yanında maddi ve manevi nitelikleri ile de değerlendirilmesi gerekliliği korumanın ilgi alanları arasına yer almıştır. Ayrıca katılımcılık, şeffaflık gibi hususlar da korumanın devamlılığı hususunda önem arz etmiştir. Bu doğrultuda yöneticilerin tarihi mekânlara yaklaşım biçimleri alan yönetim planlarıyla şekillenmekte ve bu doğrultuda alan yönetimi planlarının ele alınmaları ve hayata geçirilmelerindeki başarıları sahanın miras değerlerini güvence altına almıştır. Yerine getirilmesi gereken rutin bir bürokratik uygulama olmaktan sıyrılıp, gerçekten uygulanan yönetim planlarının gerek koruma ve gelişim eksenini doğrultusunda rayına oturması, gerekse değişik grupların sürece dahil olması sağlanmasında fevkalade muvaffak olduğu görülmüştür (Basmacı, 2017).

Kültürel miras kavramının içeriğinin genişlemesiyle *koruma* kavramı tek bir tabirle açıklanamayacak ölçüye gelişmiştir. Şehirleşmenin getirdiği baskıyla değişen inşaat ölçütleri,

artan çevre kirliliği, trafik sıkışıklıkları gibi çevresel faktörler de kültürel miras alanlarında tahribatlara yol açmıştır. Tüm bu hususların yanında beşerî ve işlevsel değişimle buna bağlı olarak gözlemlenen soylulaşma eğilimleri sonucunda tarihi alan ve çevresinin kendine has yapısının korunabilmesi kadar, o alan ve çevrenin sakinleriyle birlikte korunması hususu da önemli bir hale gelmiştir. Aslında bu durumu düşündüğümüz vakit yukarıda da bahsi geçen Washington Tüzüğü akla gelmiştir. Zira eski yapıların yanında yükselen yeni yapılar ve yerleşimlerin eskiye saygılı olması hedeflenmektedir. İşte tam da bu düşünce doğrultusunda alan yönetimi kavramı yavaş yavaş doğmaya başlamıştır.

Korunacak alanların yönetiminde genel olarak üç ana unsur benimsenmiştir. İlk unsur yönetime konu olan alan olmuştur. “Yönetim alanı” olarak isimlendirilen bu unsurdan sonra ilgili alanın nasıl, kimlerle, neden ve ne zaman yönetileceği sorularına yanıtlar arayan ikinci unsura ise “alan yönetimi” denmiştir. Üçüncü ve son unsur ise alan yönetiminin verimli ve tesirli gerçekleşmesi adına oluşturulan ve tüm sürecin planlı bir şekilde ilerlemesine yardımcı olacak olan yönetim planı unsuru olarak adlandırılmıştır (Güler ve Ekinci 2005).

Alan yönetimi tüm bu tanımlamaların yanında aynı zamanda bir demokrasi örneği olmuştur. Çünkü alan yönetiminin doğuşuyla korumanın kapsamı büyümüş, farklı meslek dalları bu süreçlerin içinde yer edinmiş, korunması gereken alanların daha fazla kişiyi, kurumu ve kuruluşu alakadar etmesi, bu konuya farklı bir soluk getirilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Bu durum alan yönetimi sürecini yasal, yönetsel ve mali girdilerini sil baştan tanımlayan, aktörleri seçen ve konuyla alakalı kurum ve kuruluşların eş güdümünün esaslarını belirleyen bir “yönetişim modeli” ortaya çıkarmıştır. Bu husus da düşünüldüğünde alan yönetimi ilkelerinin demokratikleşme ilkeleriyle örtüştüğü görülmüştür. Bu ilkeleri örnekleyecek olursak; Alan yönetimi planının hazırlanması kümülatif ve multidisipliner bir birikim ve çalışmayı zorunlu kılmıştır. Bu sebeple birden fazla kurum ve kuruluşun bir araya gelmesi denetleme mekanizmalarını harekete geçirip demokratik bir zeminde tüm bu paydaşların bir araya gelebilmesine zemin hazırlamıştır. Alan yönetimlerinin bir diğer demokratikleşme ilkesi ise katılımcılık mekanizmasının aktif olarak kullanılmasının teşvik edilışıdır. 5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun ek 2.maddesinde *“Hazırlanan taslağın karara bağlanması ve uygulanması konusunda önerilerde bulunmak amacıyla, alanda mülkiyet hakkı bulunanlar, meslek odaları ve sivil toplum örgütleri ile üniversitelerin ilgili bölüm*

temsilcilerinden oluşan bir danışma kurulu kurulur’’ hükmü bu savı destekler bir örnek olmuştur.

Alan yönetimi terimi, Dünya’da literatüre yeni giren bir terim olarak kabul görmüştür. Türkiye özelinde incelediğimizde ise, ilk kez resmî bir şekilde karşımıza 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu üzerinde 2004 senesinde yapılan düzenleme ile çıkmıştır. Bu düzenlemeyle SİT alanları ve ören yerleriyle alakalı yönetim planlarının düzenlenmesi meşru bir düzene kavuşmuş, 2005 senesinde “Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik’’in çıkmasıyla bu çalışmalar tam anlamıyla başlamıştır.

Türkiye’de yapılan ilk alan yönetimi planı 2002 tarihli Pamukkale SİT Alanı Yönetim ve Sunum Planı olmuştur. Ancak o tarihlerde Türkiye’de alan yönetimi kavramı günümüzdeki kadar kapsamlı bir yaklaşımı barındırmıyordu ve yasal bir karşılığının bulunmadığı görülmektedir. Bu sebeple Dünya Bankası’nın desteğiyle hazırlanan bu plan ilgili kurum ve kuruluşlarca yeterince destek bulamamış ve tam anlamıyla uygulamaya sokulamamıştır (Uluslan, 2016). Uygulamaya sokulamamasının temel nedenlerinden biri de bu planın 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda 2004 senesinde yapılan düzenlemeden önceki bir tarihte hazırlanmış olmasıdır. Zira o dönemde alan yönetimi kavramı Türkiye’de henüz yasal bir zemine oturmamıştır.

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda 2004 yılında yapılan değişiklikle 5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu hazırlandıktan sonra alan yönetimine yönelik ülke çapında daha somut adımlar atıldığını görmek mümkün olmuştur. Bu kanunla taşınmaz kültürel eserlerin restorasyonuna merkezî yardım desteğinin sağlanması, yine merkezi bütçeden karşılanan katkı payı, mekânsal alan yönetiminin yanında Koruma Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB)’in valilikler ve gerek ilçe gerekse il belediyeleri içerisinde kurulup, örgütlenmesi gibi değişimlerin yaşandığını görmek mümkün olmuştur (Gündoğdu, 2013). 5226 Sayılı Kanun’un hayatımıza kattığı yeni tabirlerden biri “alan yönetimi” olmuşken diğer bir terim ise “yönetim planı” olmuştur. Bu değişikliklerin hemen akabinde 2005 senesinde düzenlenip yayımlanan Alan Yönetimi ve Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, koruma sahalarının modern düşüncelerle planlanması noktasında önemli çalışmalar olmuştur. Alan yönetimi ile yönetim planlarının düzenlenmesi sürecinde günümüzde dahi tam anlamıyla

etkileşim zemini oluşmamış olsa da meselenin hukuki bir zemine taşınmış olması nedeniyle konuyla alakalı kanunlar, yönetmelikler ve düzenlemeler oldukça önem teşkil etmiştir.

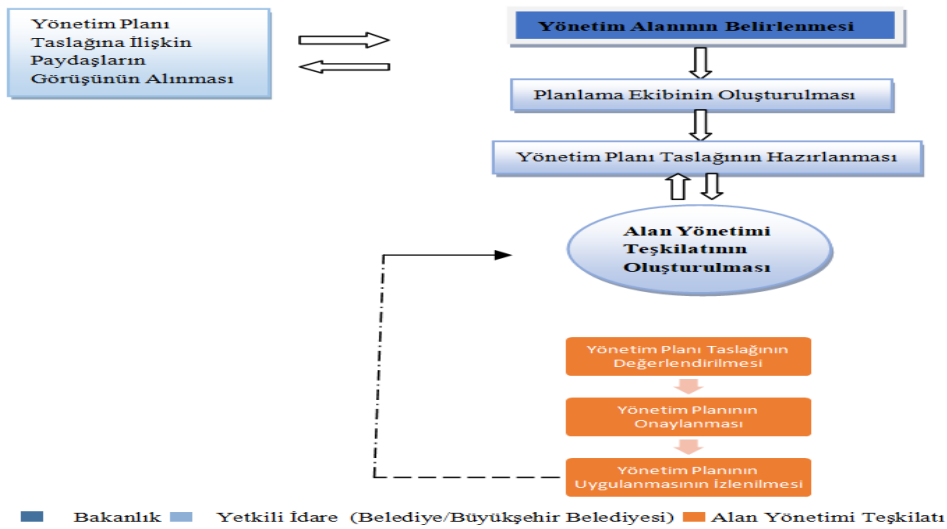
2004 senesinde yapılan söz konusu bu değişiklikten sonra alan yönetimi planı konusunda ilk adım 2007 senesinde Edirne Selimiye Cami ve Külliyesi'nin alan yönetimi planının hazırlanması çalışmalarının başlamasıyla atıldığı görülmüştür. Söz konusu bu alan yönetimi planı 2012 senesinde tamamlanmış ve uygulamaya konmuştur. Ancak, 2009 senesinde çalışmalarına başlanan ve 2011 senesinde çalışmaları tamamlanıp aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere uygulamaya konan İstanbul Tarihi Yarımada Alan Yönetimi Planı Türkiye'de uygulamaya konan ilk alan yönetimi planı olmuştur (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi).

Yönetim Planları	Hazırlanma Amacı	Yetkili Kurum	Hazırlanma Yöntemi	Bütçe Kaynağı	Hazırlanma Dönemi
Afrodiasias Antik Kenti	Dünya Miras Listesi Adaylığı	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı	Hizmet Alımı (MSGSU Şehircilik Araştırma Merkezi)	Geyre Vakfı	2010 - 2013
Alanya Kalesi ve Tersanesi	Dünya Miras Listesi Adaylığı	Alanya Belediyesi	Hizmet Alımı (Giora SOLAR)	Alanya Belediyesi	2007 – Devam Ediyor
Ani Arkeolojik Alanı	Doğu Anadolu'da Kültür Turizmi İçin BM Ortak Programı Kapsamında	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İçerisinde Kurulan Planlama Ekibince	BM Binyıl Hedeflerine Ulaşma Fonu ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı	2009 - 2015
Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı	Dünya Miras Listesi Adaylığı	Bergama Belediyesi	Bergama Belediyesi İçerisinde Kurulan Planlama Ekibince	Bergama Belediyesi	2010 – Devam Ediyor
Bursa ve Cumalıkızık	Dünya Miras Listesi Adaylığı	Bursa Büyükşehir Belediyesi	Hizmet Alımı (Akan Mimarlık)	Bursa Büyükşehir Belediyesi	2010 - 2013
Çatalhöyük Neolitik Kenti	Dünya Miras Listesi Adaylığı	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İçerisinde Kurulan Planlama Ekibince	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı	2010 - 2013
Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı	Dünya Miras Listesi Adaylığı	Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi	Hizmet Alımı (İkrya Danışmanlık)	Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi	2011 - 2013
Efes Antik Kenti	Dünya Miras Listesi Adaylığı	Selçuk Belediyesi	Hizmet Alımı (Ege Plan Planlama ve Doç. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN)	Selçuk Belediyesi	2010 - 2014
İstanbul Tarihi Yarımada	Dünya Miras Komitesi Kararı Gereğince	İstanbul Büyükşehir Belediyesi	Hizmet Alımı (BİMTAŞ AŞ.)	İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı	2009 - 2011
Mudurnu Kültürel Mirası	Mudurnu Belediyesi'nin Talebi Üzerine	Mudurnu Belediyesi	Hizmet Alımı (Dr. Ayşe Ege YILDIRIM)	Doğu Marmara Kalkınma Ajansı	2014
Nemrut Dağı	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tarafından Yürütülen Koruma Projesi Kapsamında	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı	Hizmet Alımı (ODTÜ)	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı	2008 – 2014
Selimiye Camii ve Külliyesi	Dünya Miras Listesi Adaylığı	Edirne Belediyesi	Edirne Belediyesi İçerisinde Kurulan Planlama Ekibince	Edirne Belediyesi	2007 - 2012
Sinop Tarihi Cezaevi ve Çevresi	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tarafından Yürütülen IPA (Instrument for Pre-Accession	Sinop Belediyesi	Bosshard ve Luchsinger Architects AG	AB Ortaklık Öncesi Hibe Programı (IPA)	2011 – Devam Ediyor

Tablo 1. Dünya Mirası Listesi’nde Yer Alan Bazı Alanlar (Kaynak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi)

Türkiye’de alan yönetimi planı konusu yukarıda da ifade edildiği üzere 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda 2004 yılında yapılan değişiklikle 5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile yasal statü kazanmıştır. Bu Kanuna göre Türkiye’de alan yönetimi planlamasıyla ilgili ilk adım merkezi yönetim, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından, alan sınırlarının tespit ve tetkik edilmesiyle başlamaktadır. Bu sınırların tespit ve tetkikinde bakanlık tüm paydaşların olduğu bir eşgüdüm toplantısı gerçekleştirmekte, ilgili kurumlardan yazılı görüş almaktadır. Sınırlar bakanlık tarafından onaylandıktan sonra ilgili alanda SİT alanı mevcut ise alanın bağlı bulunduğu belediyece, SİT alanı mevcut değil ise bakanlıkça çalışmalar yürütülmekte ve ilgili kurum içerisinde bir planlama ekibi oluşturulmaktadır. Sonrasında ise yönetim planı taslağı hazırlanmakta bu taslak hazırlanırken ilgili paydaşların görüşleri alınmaktadır. Taslak hazırlandıktan sonra alan yönetimi teşkilatı oluşturulmakta, yönetim taslağı planı değerlendirildikten sonra yönetim planı onaya sunulmakta ve onaylandıktan sonra yönetim planı uygulamaya konmaktadır. Sonrasında ise ilgili alanın yönetiminin aksamaması ve planın doğru bir şekilde yürütülmesinin sağlanması için plan takibi yapılmaktadır. Söz konusu bu süreç ile alakalı aşağıdaki bir şekil paylaşılmıştır.

Şekil 1. Türkiye’de Yönetim Planlaması Süreci Türkiye’deki Alan Yönetimi Sürecinde Yetki Dağılımı (Uluslan, 2006).

2.4. UNESCO Dünya Mirası Kavramı

Dünya Mirası Kavramı 1959 yılında yaşanan bir sorun üzerine geliştirilmiştir. Mısır'da su altında kalma tehlikesi ile karşı karşıya olan Ebu Simbel Tapınağı'nın su altında kalmaması ve gelecek nesillere bu tarihi yapının aktarılması maksadıyla Mısır ve Sudan devletlerinin yaptıkları yardım çağrısı UNESCO tarafından karşılık bulmuştur. Söz konusu tapınak toplanan yardımlar sayesinde parça parça sökülmüş ve barajın yapılacağı alandan başka bir noktaya orijinalliği bozulmadan taşınmıştır. Bu durum, uluslararası zeminde *dünya mirası* kavramının temellerini atmıştır (UNESCO Dijital Kütüphanesi, 2018). Zira söz konusu tapınağın geleceğinin tehlikeye girmesi sadece Mısır ve Sudan coğrafyası ile sınırlı kalmamış, uluslararası bir kuruluş olan UNESCO'nun ve dolayısıyla dünyanın çok sayıda ülkesinin bu tapınağı sahiplenmesi ve gelecek nesillere aktarılması için faaliyete geçtikleri görülmüştür.

1959'da yaşanan bu gelişmeden altı yıl sonra, 1965 yılında Uluslararası Müzeler Konseyi'nin (ICOM) ev sahipliğinde New York'ta düzenlenen panelde kültürel miras unsurlarının gelecek nesillere aktarılması için korunması gerektiği fikrinin temelleri atılmıştır. Söz konusu fikir 1972 yılında Birleşmiş Milletler'in ev sahipliğinde Stockholm'de yapılan başka bir panelde tekrar gündeme getirilmiş ve aynı yılın Ekim ayında Paris'te bir toplantı yapılması kararı alınmıştır. 16 Kasım 1972 tarihinde "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" bu toplantıya katılan üyelerce ilan edilmiştir (UNESCO Dijital Kütüphanesi, 2018).

UNESCO'nun belirlediği kriterlere göre bir alanın veya yapının "Dünya Miras Alanı" veya "Kültürel Miras Unsuru" olarak kabul edilebilmesi için üstün evrensel değerlere haiz alanlar veya yapılar olması şartı aranmıştır. Bir alanın "üstün evrensel değer" olarak kabul edilebilmesi içinse UNESCO, on şart koşturmuştur. Bu şartları kısaca özetlemek gerekirse;

1. İnsanın yaratıcı dehasının üst düzeyde bir temsilcisi olması,
2. Dünyanın bir kültür bölgesinde veya bir dönemde mimarlık veya teknoloji, anıtsal sanatlar, kent planlama veya peyzaj tasarımı alanlarında önemli gelişmelere ilişkin insani değer alışverişlerine tanıklık etmesi,
3. Yaşayan veya yok olan bir kültür geleneğinin veya uygarlığın istisnai, ender rastlanan bir temsilcisi olması,
4. İnsanlık tarihinin önemli bir aşamasını veya aşamalarını gösteren bir yapı tipinin, mimari veya teknolojik bütünü veya peyzajın istisnai bir örneği olması

5. Özellikle geri dönülmez bir değişimin etkisi altında hassaslaşmış olan çevre ile insan etkileşiminin veya bir kültürün/kültürlerin temsilcisi olan, geleneksel insan yerleşimi, arazi kullanımı veya deniz kullanımının istisnai bir örneği olması,
6. İstisnai evrensel önem taşıyan sanatsal veya edebi eserler, inançlar, fikirler, yaşayan gelenekler ve olaylarla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olması,
7. Üstün doğal görünelere veya eşsiz doğal güzelliklere ve estetik öneme sahip alanları içermesi,
8. Yaşamın kaydı, yer şekillerinin oluşumunda devam eden önemli jeolojik süreçler veya önemli jeomorfik veya fizyografik özellikler dâhil dünya tarihinin önemli aşamalarını temsil eden istisnai örnekler olması,
9. Kara, tatlı su, kıyı ve deniz ekosistemleri ve hayvan ve bitki topluluklarının evrim ve gelişiminde devam eden önemli ekolojik ve biyolojik süreçleri sunan istisnai örnekler olması,
10. Bilim veya koruma açısından istisnai evrensel değere sahip tehlike altındaki türleri içeren yerler de dâhil, biyolojik çeşitliliğin yerinde korunması için en önemli ve dikkat çeken doğal habitatları içermesi (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Yukarıdaki şartlar incelendiği vakit Diyarbakır Surları ikinci ve dördüncü maddelerde sayılan şartlara haizken, Hevsel Bahçeleri ikinci, beşinci ve dokuzuncu maddelerde sayılan şartları sağlamaktadır.

2.5. Kültürel Miras Kavramının Korunmasında Alan Yönetiminin Rolü

Kültürel mirasın içeriğinde, antik çağlardan bugüne kadar geçen zaman diliminde hayatın ve bu hayata bağlı yaşanan ilerlemelerin açık bir şekilde izlerini görmek mümkündür. Miras kavramında ise bazen bir milletin bazen de tüm insanlığın geçmişi ve kültürel öğelerinin temsili yatmaktadır ve benzer geçmişleri içinde barındıran kültürlerin birbirleri ile bütünleşmelerini ve kaynaşmalarını sağlamaktadır. Bu sebeple mirasın korunması günden güne artan hızla değişime uğrayan dünyada sonraki kuşaklar için bir bilgi, birikim, bağlılık ve devamlılık hissiyatı aşıladığı için oldukça önemli bir etkidir. Kültürel mirasın korunması, kimlik değerlerimizi ve tercihlerimizin önem sırasını vurgular. Bu koruma unsurunun belirli bir plan ve ölçek dahilinde yapılması ise kültürel miras unsurlarının korunmasını daha sistematik bir şekilde ve düzen içerisinde yapılmasına vesile olmaktadır. Bu sistematikleşme ve düzenin sağlanabilmesi adına alan yönetimi oldukça uygun ve etkili bir araç olarak kabul edilmektedir.

Tarihi alanların korunması ve yaşatılması konusu çok eski dönemlerden günümüze kadar ulaşan bir konu olarak değerlendirilse de kültürel miras unsurlarının belirli bir plan ve ölçek dahilinde korunması konusunun kabulü 1990'lı yıllara dayanmaktadır. 1990'larda kültürel mirasın korunması kavramı daha ziyade ekolojik sahaların yönetilmesi adına uygulanmaya konan bir model olmuşken, sonraki süreçlerde tarihsel ve kültürel sahaların da korunmasında başarılı olunacağı düşünülmüş ve kültürel mirasın korunması adına çeşitli plan ve projelerin hazırlanması kararlaştırılmıştır (Knudson, 1999).

2.6. Kültürel Mirasın Korunması Neden Önemli?

Söz konusu bu bölümün giriş kısmında miras kavramının tanımlaması yapılırken değinilen; Kültürel miras unsurlarının bir milletin ve hatta tüm insanlığın tarihine ışık tutan öğeler olduğunu unutmamak gerekir. İnsanlık her daim geçmişiyle var olmuştur. Tarihte yaşadığı savaşlar, tarihte yaşadığı doğal veya beşerî felaketler, tarihte yaşadığı olumlu ya da olumsuz tüm gelişmelerden ders almayı ve yaşanan sorunların tekrarlanmaması, yaşanan güzel olayların da süregelmesini arzu etmiştir. İşte bu tarihe ışık tutacak şeylerin başında bugün hiç şüphesiz kültürel miras unsurları gelmektedir. Kültürel miras unsurları *“bir topluluk tarafından geliştirilen gelenekler, uygulamalar, yerler, nesneler, sanatsal ifadeler ve değerler dahil olmak üzere kuşaktan kuşağa aktarılan yaşam biçimlerinin bir ifadesidir”* (ICOMOS, 2002). ICOMOS tarafından aktarılan bu tanımlamada da görüleceği üzere başta tarihsel anlatımda kopukluluk olmaması ve söz konusu kültürel miras unsurlarının bulunduğu bölgede geçmişteki yaşam izlerinin tam olarak ortaya çıkarılabilmesi için kültürel miras unsurlarının yaşatılması oldukça elzemdir.

Kültürel miras unsurlarının korunması bugün sadece tarih bilimi açısından değil kültürel ve ekonomik faaliyetlerin selameti açısından da oldukça önem arz etmektedir. Son dönemlerde popüler bir tabir olan ‘‘alternatif turizm’’ tabiri, kültürel miras unsurlarının ortaya çıkarılması ve yaşatılmasıyla daha da ön plana çıkmaktadır. Alternatif turizmin yakından ilişkili olduğu bir alan olarak kültürel miras turizmi ön plana çıkmaktadır.

Kültürel mirasın ana unsurunu günümüze kadar ulaşan tarihi eserler, yapılar ve sanat eserleri yer almaktadır. Kültürel miras unsurları, oturtulmuş ve uygulamaya konmuş bir sistem ile kültürel miras unsurunun bulunduğu bölgede turizmin gelişimine ve ekonomik anlamda katkı sağlamaya açıktır. Bunun dışında kültürel miras unsurları sürdürülebilir turizmde gelişme

sağlandığının da bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Bu doğrultuda kültürel miras unsurlarının sürdürülebilir hale getirilmesi için çevresel tehditlerden korunmasını gerektirmektedir. Bu nedenle korunan kültürel miras unsurları gelecek kuşaklara bu unsurları görme ve kullanabilme imkânı sağlayacağından ekonomik ve sosyal anlamda bir kaynak olarak görülmektedir (Karapınar ve Barakazı, 2017).

Tarih, turizm ve ekonomik faaliyetlerin yanı sıra mühendislik ve mimari alanında da kültürel miras unsurları önemli argümanlardır. Zira günümüzde yapılan ve yapılmakta olan birçok yapıda kültürel miras unsurlarında ki modeller ve yapım teknikleri baz alınabilmektedir.

Eski yapılar, günümüzdeki veya kendisinden çağlar sonra yapılması planlanan yapılara ilham verebilmektedir. Kültürel miras unsurları baz alınarak tasarım planlanırken birbirinden farklı tasarım fikirleri bulunmakta ve bu tasarım fikirlerinde farklı yaklaşımlar söz konusu olabilmektedir. Söz konusu kültürel miras unsuru baz alınırken gaye, geçmişe saygılı fakat yeni teknolojik olanaklardan yararlanılarak eski mimari dokuyla yeni mimari doku arasında etkileşimin yer aldığı çağdaş bir yapı yaratabilmektir (Yavuz, 2020)

2.7. Kültürel Mirasın Korunması Konusunun Dünya’da Tarihsel Gelişimi

Koruma kavramının ilk ortaya çıkışı günümüzden binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. İlk örneklerini Antik Dönem’de Romalılarda görmekteyken bu kavram Bizans’tan tüm Avrupa imparatorluklarına oradan Orta Doğu’ya kadar birçok medeniyet ve coğrafyada kabul görmüştür.

Koruma bilincinin özünde korunacak yapının faaliyetlerine göre kullanılmaya devam etmesi ve bu kullanım süresini arttırma düşüncesi etkili olmuştur. İlkçağlardan günümüze kadar olan süreçte insanlar, farklı düşünce ve mimari anlayışla ağırlıklı olarak dini mabetlerin ve dini öneme sahip yapıların korunmasına önem verdikleri görülmüştür (Erder, 1971).

Günümüze daha yakın tarihlere baktığımızda ise; Birinci ve İkinci Dünya savaşlarının sebebiyet verdiği yıkım, Avrupa’da bulunan ülkelerin kültürel mirası koruma konusunda yeni tedbirler almalarına sebebiyet vermiş, korumaya ilişkin farklı anlayışlar gelişmiş, çıkarılan yeni kanun ve yasalarla koruma ve yaşatma konusunda ülkeler yeni görevler üstlenmişlerdir. Bu yeni görevlerden biri de anıtların tek başlarına değil; doğal ve yapılı civarlarıyla birlikte ve yapı grupları şeklinde korunmaları gerektiğidir (Erder, 2007). Diyarbakır Surları’nın tek başına değil

de çevresinde bulunan Hevsel Bahçeleri ile birlikte UNESCO Kültür Mirası listesine dahil edilmesi de bu duruma verilecek somut bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani koruma anlayışı daha genele yayılmıştır.

Koruma kavramının günümüzdeki en önemli kılavuzlarından biri şüphesiz 1964 yılında yayımlanan ve on altı maddeden oluşan Venedik Tüzüğü'd r. Venedik Tüzüğü genel olarak incelendiğinde, tarihi eserlerin korunması ve restore edilmesiyle alakalı olarak bazı temel esaslara vurgu yapılmıştır. Venedik Tüzüğü'nde restorasyon çalışmalarının alanında uzman ve eğitimli kişilerce yapılması gerektiği, restorasyonun öncelikli gayesinin tarihi eserin estetik değerini korumak ve tarihi önemini ortaya çıkarmak olduğu, bu restorasyon çalışmaları yapılırken tarihi yapıya has olan malzemelerin kullanılmasına da değinilmiştir. Venedik Tüzüğü'nde tarihi eserin korunmasında ananevi tekniklerin eksik veya yetersiz olduğu vakitlerde ilmi çalışmalarla kanıtlanmış modern yöntemlerden yararlanılması gerektiği ifade edilmiştir (Aköz ve Yüzer, 2009).

1972 yılında Dünya Mirası Sözleşmesi olarak bilinen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi UNESCO tarafından kabul edilmiş ve yayınlanmıştır. Esasına bakıldığında bu sözleşme ile sulak alanlar ile göçmen kuşlar ve faunanın korunmasının yanında Dünya kültürel mirasının korunup yaşatılmasına ilişkin faaliyetler amaçlanmıştır. Bu doğrultuda insanlığın kültürel miras bağlamında yaşadığı ortak problemleri devletlerin inisiyatifine bırakılamayacak kadar mühim olduğu ifade edilmiştir. Bu sözleşmenin devlet-merkezci bir yaklaşımdan çok, insan-merkezci bir yaklaşımı benimsemiş olması dikkat çekmiştir (Başlar, 2011). Kültürel mirasın korunmasına insan - merkezci yaklaşımdan kastedilen husus, korunması planlanan söz konusu alanların daha öneki kısımda da belirtildiği üzere insanlığın ortak değeri olduğu bu nedenle de korunacak alanların insanlığın ortak mirası olduğuna dair değerlendirme yapılmıştır. Devlet – merkezci anlayışta ise söz konusu alanların devletler tarafından belirli siyasi grup ve çıkarlara yönelik faaliyetler doğrultusunda kullanırılıp insanlığın ortak mirası olarak görülemeyeceği görüşünü tanımlamak için kullanılmıştır.

Kültürel mirasın korunmasında savaşların fazlaca olumsuz etkisi olmasına karşı bu durum tek başına bir unsur teşkil etmemektedir. Örneğin kimi kültürel miras unsurları doğal afetlere yenik düşerken kimi kültürel miras unsurları ise tıpkı savaşta olduğu gibi beşerî faaliyetlere yenik düşmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri de hem

beşerî hem de doğal faktörlerle zaman zaman tahribata uğramış ve korunması amaçlanmıştır. Basın – Yayın organlarında arşiv taraması yaptığımız vakit, yakın sayılabilecek bir tarih olan 2021 yılının Eylül ayında kuraklık ve iklim değişikliği ile birlikte anız yangınları nedeniyle Hevsel Bahçeleri’nde orman yangınlarının yaşandığı görülmüştür. Ancak, Hevsel Bahçeleri ve Diyarbakır Surları’nda meydana gelen tahribat çoğu kez insan kaynaklı olmuştur. 2015 Aralık ve 2016 Mart ayları arasında Sur İlçesi’nde meydana gelen çatışmalar neticesinde birçok tarihi yapı ve Diyarbakır Surları zarar görmüştür. Ayrıca zaman zaman yaşanan asayiş olayları da Diyarbakır Surları’nda ciddi tahribata yol açmıştır. 2005’te düzenlenen UNESCO toplantısında hazırlanan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme Uygulamasına ilişkin Kriterler isimli metin ile Dünya Miras Alanları’nda yönetim planlamalarının düzenlenmesi ve oluşturulması şart olmuştur. Ancak, UNESCO’nun belirlediği, tasarladığı bir yönetim planı örneği ya da taslağı bulunmamaktadır. Uygulanan yönetim planı o mirasın kendine has yönlerine uygun olarak belirlenmekteyken, 2008’de Almanya’da toplanan UNESCO Komisyonu bu hususta bir uygulama başlatmış ve Dünya Miras Alanları Yönetim Planları Uygulama Kitapçığı yayınlarak, alan yönetim planında yer alması beklenen unsurları belirlemiş ve bu konuda bir dizi öneriler getirmiştir.

2.8. Kültürel Mirasın Korunması Konusunun Türkiye’de Tarihsel Gelişimi

1972 Yılında Paris’te toplanan UNESCO’ya üye ülkeler Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi’ni imzalayarak kabul ettiler. Türkiye’de ise bu sözleşme 14.02.1983 tarih ve 17959 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girdi ve bu sözleşme bugün hala yürürlüktedir. Ancak Türkiye’de korumacılık anlayışının gelişimi bu sözleşmeden çok daha eskiye, Osmanlı Devleti’ne kadar dayanmaktadır.

19. Yüzyıl’da başlayan reform hareketleri ve Batılılaşma kültürel miras ve tarihi eserlerin korunmasında da kendini göstermiş ve Batılı anlamda koruma faaliyetleri başlamıştır. Ancak bu bilinç oluşuncaya kadar Anadolu coğrafyasındaki birçok tarihi eser Avrupalı araştırmacılar tarafından keşfedilmiş, bu eserlerden bazıları Avrupa ülkelerine kaçırılmıştır. 1869’da yayınlanan Asar-ı Atika Nizamnamesi (Eski Eserler Tüzüğü) ile bir koruma anlayışı benimsenmiştir (Karaduman, 2004).

Bunun dışında 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi’nde konuya ilişkin düzenlemeler görülmektedir. Ancak tüm bu düzenlemeler yetersiz kalmış, eski eserlerin korunması ön plânda tutulamamıştır

(Karaduman, 2004). Koruma anlayışında yetersiz kalan tüm bu düzenlemelere çare olması için 1869 yılında çıkarılan Asar-ı Atika Nizamnamesi de yetersiz gelmiş olacak ki, 1874 ve 1884 yıllarında iki tane daha Asar-ı Atika Nizamnamesi çıkarılmış ve günümüze yakın koruma anlayışının temelleri böylelikle atılmıştır. Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanan 1884 tarihli nizamname, altı bölüm ve kırk üç alt madde şeklinde düzenlenmiştir (Taşbaş, 2017).

Bu nizamnamelerde tarihi eserlerin yurtdışına çıkarılmaması, tarihi eserlerin bulunması için yapılacak kazılarda kentsel yerleşim planına ve kamusal alanlara zarar verilmemesi ve Maarif Nezareti'nden izin alınmadan tarihi eserlerin yurtiçinde satışının yapılamayacağı gibi maddeler yer almıştır. Bu hususlar, nizamnamenin hem kamusal yararı gözettiğini hem de tarihi eserlerin yurtdışına kaçırılmasını önlemeyi amaçladığını göstermiştir. Ancak o dönemde iyice zayıflayan Osmanlı Devleti, bazı Avrupalı devletlere bağımlı haldeydi ve bu bağımlılık nizamnamede yazan bazı maddelerde bu devletlere esneklik sağlamasını mecbur kılmıştır (Karaduman, 2004; Şimşek ve Dinç, 2009; Önge, 2018).

Osmanlı Devleti'nde korumacılık anlayışı 2. Mahmut'un tahta geçtiği dönemde Avrupa'nın çeşitli bölgelerine gönderilen öğrencilerin taşıdığı bir kültür sonucu tarihi eserlerin korunması ve yaşatılması gerektiği anlaşılmıştır. 1846 yılına varıncaya kadar tarihi eserlerin ve yapıların korunmasıyla alakalı elle tutulur pek bir çalışmaya rastlanmamıştır. Osmanlı Devleti'nde aynı zamanda müze müdürü olan ünlü ressam Osman Hamdi Bey, Osmanlı'da tarihi eserlerin korunması ve hatta kollanması ile ilgili en önemli çalışmalara imza atan kişi olmuştur.

Eski eser anlayışının gelişiminde en önemli dönüm noktası olarak gösterilen Osman Hamdi Bey zamanında hazırlanıp yürürlüğe konulan 1884 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi ile beraber Osmanlı İmparatorluğu'nda eski eser anlayışının ve araştırmalarının daha sistemli ve günümüz anlayışına yakın bir çizgiye ulaştığını söylemek mümkün olmuştur. Bu nizamname 1973 yılında 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu yürürlüğe girinceye kadar seksen dokuz yıl boyunca Türkiye'deki tek eski eser yasası olarak varlığını sürdürmüştür.

Çıkarılan bu nizamnamelerin önemi incelendiğinde tarihi eserlerin ülke dışına kaçırılması, kazı çalışmalarının izne bağlanması ve müzecilik faaliyetlerinin gelişmesi açısından oldukça önemli bir pay edinmiştir. Söz konusu bu nizamnameler Fransa'da eski eserlerin korunduğu kanunlardan esinlenerek oluşturulmuştur. Fransa'daki ve diğer Avrupa ülkelerindeki bu tür koruma faaliyetleri incelendiğinde Osmanlı Devleti'ndeki bu tür koruma anlayışının zayıf

kaldığı görülmüştür. Bu zayıf kalışın sebebi hiç şüphesiz dağılma döneminde olan ve gerek iç işlerinde gerekse dış işlerinde ciddi sorunlarla baş eden bir Osmanlı Devleti'nin varoluşudur (Ünar, 2019).

Yirminci Yüzyıl'ın başlarında Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşları'na sahne olan Anadolu coğrafyası yitirdiği binlerce canın yanında tarihi ve kültürel değerlerin de ciddi şeyler yitirmiştir. Kültürel mirasın korunması ve önemi konusunda Cumhuriyet döneminde atılan ilk önemli adımlar 1931 yılında kurulan Türk Tarih Kurumu, 1933 yılında Darülfünundan dönüştürülen İstanbul Üniversitesi ve 1936 yılında kurulan Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi oldu. Ayrıca Osmanlı Dönemi'ndeki Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin denetiminden sorumlu Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni, Eski Eserleri Koruma Encümeni'ne dönüştürüldü. Türk Tarih Kurumu, kültürel miras unsuru kabul edilen yapıların özgün bir şekilde korunabilmesi ve tarihi öneminin ortaya çıkarılabilmesi bakımından çalışmalar yürütmüştür. Türk Tarih Kurumu'nun buradaki önemi Türkiye üzerinde bulunan kültürel miraslara ilişkin kaynaklar toplayarak bilimsel açıdan yol göstermek ve insanlarda kültürel miras bilincinin sağlanması amaçlanmıştır. İstanbul'da Süleymaniye semtinde bulunan İstanbul Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ise kültürel miras unsuru kabul edilen yapıların korunması ve gelecek nesillere aktarılması adına modern tekniklerle çalışmalar yürütmüştür. 1936 yılında Ankara'da kurulan Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi ise Türkiye tarihine ışık tutan ve kaybolmaya yüz tutmuş Sümerce, Hititçe gibi diller başta olmak üzere çeşitli dillerin yaşatılması konusunda çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Ayrıca bünyesinde yer alan Tarih bölümü ile kültürel mirasın korunması ve araştırılması konusunda çeşitli çalışmalar yürütülmüştür.

1950 yılında çok partili hayata geçen Türkiye'de iktidara gelen Demokrat Parti'nin kurduğu Birinci Menderes Hükümeti'nin programında eski eserlerin korunması konusuna ilişkin herhangi bir pay ayrılmadığı görülmüş, bu dönemde ağırlık ulaştırma ve bayındırlığa verilmiştir (TBMM, Açık Erişim, Demokrat Parti Programı, 1946). 1951 yılında 5805 Sayılı Kanun ile Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kurulmuştur. Bu kurul, koruma ile ilgili kuralları belirlemek ve müdahale şekillerine yön vermek, restorasyon projeleri hakkında kararlar almak gibi sorumluluklar üstlenmiştir. 25 Aralık 1957 tarihinde kurulan Beşinci Menderes Hükümeti politikasında ise kültürel mirasın turizme artı değer katacağı düşünülmüş ve bu yönde bir bakanlığın kurulması planlanmıştır (Dağıstan Özdemir, 2005). Cumhuriyet'in

ilanının üzerinden yarım yüzyıl geçtikten sonra, 1973 yılında, 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun ile korunacak alanlar için çeşitli sınıflandırmalar yapılmış ve tarihi alanların kamulaştırılması, tarihi eserlerin devlet malı sayılması, özel mülkiyette olan tarihi yapıların kamulaştırılarak devlet idaresi altına alınması öngörülmüştür. Bu kanundan önce ise 1964 yılında Venedik Tüzüğü, 1972 yılında ise Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'yi imzalayan Türkiye, bu sözleşmelere taraf olarak kültürel mirasın korunmasına dair somut adımlar atmaya başlamıştır.

1970'li yılların sonunda ve 1980'li yıllarda Türkiye'de yaşanan siyasal krizler ve ekonomik sorunlar kültürel miras alanlarının korunmasına verilen önemi azaltmış ve çeşitli çıkış yolları aranmıştır. Kırsaldan kentlere doğru artan göç, turizm teşvikleriyle imara açılan kıyılar ve SİT alanı yakınları kültürel miras unsurlarına zarar vermeye başlamıştır. Bu sebeple kültürel mirasın ve tabiat varlıklarının korunması 1982 Anayasası'nın 63. maddesi ile güvenceye alınmıştır. Bu madde kültürel mirası ve tabiat varlıklarının ilk kez anayasal güvence altına alınmasından dolayı oldukça önemlidir. Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar şüphesiz en detaylı ve kapsamlı çalışma 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu olmuştur. Bu kanun 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu'nun bir devamı niteliğinde olsa da, çok daha geniş kapsamlı ve detaylı olduğu görülmüştür. 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu'nda birçok alanda denetim mekanizması Milli Eğitim Bakanlığı'ndayken 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda bu yetkiler Kültür Bakanlığı'na verilmiştir.

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 17. maddesi SİT alanlarındaki korunmanın imar planıyla sağlanmasına vurgu yapmaktadır. Bu daha önceki koruma unsurlarından oldukça farklı bir maddedir. Zira bu noktada koruma daha kapsamlı ve bütüncül bir hale büründürülmüştür (Dağıstan Özdemir, 2005). Bu hususların yanı sıra 1983'te çıkan 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu ve 1991'de çıkan 383 Sayılı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname de kültürel mirasın korunmasında önemli roller üstlenmiştir. Milli park ve özel çevre statüsünde bulunan kültürel miras alanlarının kontrol ve denetimleri günümüzde adı Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olan Orman ve Çevre Bakanlığı'na verilmiştir. Ayrıca vakıflara ait kültürel mirasın korunmasından ise Vakıflar Genel Müdürlüğü sorumlu tutulmuştur. 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu ise vakıfların sorumlu olduğu kültürel miras alanlarının ölçütlerini ve sınırlarını belirler. 2000'li yıllara

gelindiğinde Avrupa Birliği'ne uyum süreci ve 1990'lı yıllarda korumacılığın istenilen düzeyde sağlanamaması gibi eleştiriler üzerine 2004 yılında 5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çıkarılmış, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda ise önemli değişiklikler yapılmıştır. Çıkarılan bu kanun ve yapılan bu düzenlemelerle dünyada uygulanan politikalar ile eşdeğer seviyelere ulaşmak ve dünya çapında uygulanan standardı yakalamak amaçlanmıştır. Ayrıca yapılan bu düzenlemelerle önceki düzenlemelerde karşılaşılan maddi sorunların daha kolay aşılması (katkı payları, toplu konut kredileri vs. gibi merkezden sağlanan desteklerle) hedeflenmiştir. Tüm ulusal ve uluslararası yasal çerçeveler incelendiği vakit değişen hükümet politikalarıyla koruma anlayışının da değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin 1950'de Demokrat Parti'nin hükümet programında eski eserlerin korunmasına yönelik herhangi bir pay ayrılmadığı görülürken 2004 yılında çıkarılan ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidarı dönemine denk gelen 5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile bu durum tam tersi bir hal almıştır. Bu durumun temel sebebi uluslararası mevzuatlarda kültürel mirasın korunması kavramına oldukça önem verilmesiyle, Türkiye'nin Avrupa Birliği Uyum Yasaları'na tabi olması ve hükümetin izlediği turizm planlaması politikaları olmuştur.

2.9. Türkiye'de Kültürel Miras Unsurlarının Korunmasında Yaşanan Sorunlar

Türkiye'de kültürel miras unsurlarının bulunduğu alanlarla alakalı ilgili yasal düzenlemeler oluşturulmuştur. Fakat kültürel miras unsurlarının bulunduğu söz konusu alanlarla alakalı çıkarılan kanunlar ve düzenlemelerin birden fazla koruma statüsü bulunan alanlarına sahip olması bakımından problemler teşkil etmektedir. Örnek verilecek olursa bir akarsu, ormanlık veya mera sahasının ayrıca sit, milli park ve / veya özel çevre koruma sahası ilan edilmesi mümkündür. Bundan dolayı birden fazla koruma statüsü oluşmakta ve söz konusu alanlar SİT alanı ilan edildiğinden hiçbir yapı üzerinde onarım ve restorasyon faaliyetine müsaade edilememesi veya bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesinin katı şartlara bağlanması gibi sorunlara sebebiyet vermektedir (Ersoy, 2022).

Koruma kanunlarındaki benzer gaye, açıklama ve kavram karmaşasına yol açabilecek derecede çelişkili sonuçların yer alması nedeniyle zaman zaman yerel ve yerel üstü kamu kurum ve kuruluşları arasında yetki karmaşasına sebebiyet verebilmektedir. Örneğin aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere hâlihazırda Türkiye'de korunacak kültürel miras unsurları ile alakalı on dört farklı yasal düzenleme mevcuttur.

Yasa No	Yıl	Yasa Adı
2863	1983	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası
2872	1983	Çevre Yasası
2873	1983	Milli Parklar Yasası
6831	1956	Orman Yasası
2658	1982	Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmeye Türkiye Cumhuriyetinin Katılmasının Uygun Bulunduğu Hakkındaki Yasa
5366	2005	Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Yasa
2634	1982	Turizmi Teşvik Yasası
3534	1989	Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkındaki Yasa
4342	1998	Mera Yasası
4533	2000	Gelibolu Tarihi Milli Parkı Yasası
7044	1957	Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğüne Devrine Dair Yasa
2960	1983	Boğaziçi Yasası
644	2011	Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Yasa
3536	2003	Avrupa Peyzaj Sözleşmesinin Onaylanmasına Dair Yasa

Tablo 2. Türkiye’de Korunacak Kültürel Miras Unsurlarının Doğrudan veya Dolaylı Olarak Bağlı Bulunduğu Yasalar (Ersoy, 2022).

Kültürel miras unsurlarının korunmasında yaşanan bir diğer sorun ise ekonomik faaliyetlerin söz konusu kültürel miras unsurlarının bulunduğu bölgede daha fazla ön plana çıkmasıdır. Örneğin 1985 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne giren Göreme Millî Parkı ve Kapadokya dolaylarında altın madenleri kurulması adına Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’ndan ruhsat alınması söz konusu alanın doğrudan ya da dolaylı yollardan tahribata uğrayacağı endişesi yaratmıştır. Zira bu tür madencilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için doğal ekolojik yapının tahribatı kaçınılmaz bir gerçektir (TEMA Vakfı, 2020).

3. YÖNTEM

Hazırlanan bu tez çalışmasında nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Teori ve pratikteki çalışmalara esas alınan ilgili Türkçe ve yabancı dilden çevrilen kitaplar, makaleler, dergiler, başta gazeteler olmak üzere çeşitli basın-yayın mecmuaları, kanunlar, tüzükler, yönetmelikler, uluslararası antlaşmalar, sempozyumlar, kongre bildirileri, akademik çalışmalar, raporlarla konuyla alakalı daha önceden hazırlanmış araştırmalar ve alan yazın doğrultusunda niteliksel okumalar ve incelemeler gerçekleştirilmiştir.

Verilerin toplanması sürecinde ağırlıklı belge inceleme veri toplama ile verilerin analizi yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle çalışmanın ana konusunu oluşturan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri için hazırlanan Alan Yönetimi Planı başta olmak üzere, çevre düzeni planı, koruma amaçlı imar planı, master planlar, çevre düzenleme projeleri incelenmiş ve gözlemlenmiştir.

Yapılan bu gözlemlerle bağlantılı olarak içerik analizi yönteminde incelenen konu ve olayın önem sırası oluşturulmuştur. Bu yöntemin tercih edilmesindeki husus literatür taramasında elde edilen bilgilerin çalışmaya katkı sunup sunmadığının incelenmesidir. Burada olay ve olguların kökenine odaklanılmış, kodlama metoduyla verilerin altındaki görüşler ve bu görüşler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu yöntem sayesinde literatür taramasında çalışmaya katkı sunacağı kanaati oluşan ancak söz konusu metin analizi yöntemiyle incelendiğinde çalışmaya katkı sunmayan veya yeteri kadar katkı sunmayacağı anlaşılan kaynakların elenmesi konusunda fayda sağlamıştır. Bu doğrultuda içerik analizi yöntemi kullanılarak yapılan belge incelemeleri, bu tez çalışmasının asıl unsurlarından biri olan literatür taraması kısmını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda aşağıda tablo halinde de verilen tezin konusunu oluşturan alan yönetimi, kültürel miras, UNESCO Dünya Mirası Listesi, Edirne Selimiye Camii Külliyesi, Efes Antik Kenti, Arslantepe Höyüğü ile Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'yle ilgili olduğu düşünülen çok sayıda dergi, makale, kitap, tez çalışması vb. gibi belgelere ulaşılmıştır. Ayrıca Diyarbakır Dicle Üniversitesi Kütüphanesinde ilgili yayınlar taranmış ve bazı yayınlar çalışmada kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca yerel ve yerel-üstü kurumlara ait çalışma raporları, afiş, harita ve planlardan da faydalanılmıştır.

Yapılan gözlem ve içerik analizleri neticesinde elde edilen veri ve bilgiler analiz edilerek derlenmiştir. Sonrasında ise derlenen bu bilgiler yorumlanarak okuyucuya aktarılmıştır.

Çalışmanın Adı	Hazırlayan Kişi / Kurum	Hazırlandığı Yıl
Arsलantepe Alan Yönetimi Planı	Kültür ve Turizm Bakanlığı, Battalgazi Belediyesi, Roma Sapienza Üniversitesi, İnönü Üniversitesi ve Fırat Kalkınma Ajansı	2019
Devlet Planlama Teşkilatı Dokuzuncu Kalkınma Planı Kamuda İyi Yönetişim Özel İhtisas Komisyonu Raporu	Devlet Planlama Teşkilatı	2007
Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzağı Alan Yönetimi Planı	İkarya Danışmanlık AŞ.	2013
Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzağı Alan Yönetimi Dünya Miras Listesi Adaylık Dosyası	Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi	2014
Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzağı Dünya Miras Listesi Adaylık Dosyasına İlişkin Rapor	ICOMOS	2013
Diyarbakır'da Yoğun Göçün Getirdiğı Çarpık Kentleşme Sorunları Sempozyumu Sonuç Bildirgesi	TMMOB	2022
Edirne Selimiye Camii Külliyesi Alan Yönetimi Planı	Edirne Belediyesi	2012
Efes Alan Yönetimi Planı	Selçuk Belediyesi	2022

Tablo 3. Bu çalışmada akademik / bilimsel kaynakların dışında çalışmaya kaynak oluşturan yayın ve çalışmalar.

4. TÜRKİYE’DE SEÇİLİ ALAN YÖNETİMİ PLANLARININ İNCELENMESİ

Bu çalışma başlığı altında Türkiye’de yer alan üç farklı kültürel miras unsurunun alan yönetimi planları incelenmiştir. İlk incelenen örnek olan Edirne Selimiye Camii Külliyesi Alan Yönetimi Planı’nın seçilme sebebi Türkiye’de hazırlanmaya başlanan ilk alan yönetimi planı oluşundandır. Ayrıca tıpkı Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri’nde olduğu gibi günümüzde hala kamusal alana açık oluşu ve aktif bir şekilde hizmette oluşu da örneklem olarak seçilmesinde bir tercih unsuru olmuştur.

İkinci olarak incelenen alan yönetimi planı ise Efes Alan Yönetimi Plan(ları) olmuştur. Bu alan yönetimi planının seçilme sebebi ise çalışmanın konusunu oluşturan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri ile aynı tarihte UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne kabul edilmesi olmuştur. Ayrıca, Efes Alan Yönetimi Plan’ını diğer alan yönetimi planlarından ayıran husus güncel bir alan yönetimi planına sahip oluşudur. Türkiye’de şu anda yürürlükte olan alan yönetimi planları içerisinde sonradan revize edilerek 2022 – 2027 yıllarını kapsayacak şekilde güncel bir alan yönetimi planına sahip olan tek kültürel miras unsurunun Efes Antik Kenti olduğu görülmüştür (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2023).

Üçüncü olarak incelenen alan yönetimi planı ise Arslantepe Yönetim Planı olmuştur. Bu alan yönetimi planının seçilme sebebi ise Türkiye’den UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne kabul edilen en son kültürel miras unsuru oluşu ve Türkiye Ulusal Yönetim Planları içerisinde yer alan en güncel alan yönetimi planına sahip oluşundandır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere seçilen üç farklı kültürel miras alanına ait alan yönetimi planları ile Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri için hazırlanan Alan Yönetimi Planı karşılaştırılarak çalışmanın son kısmında alan yönetimi planlarını hazırlayan kurum ve / veya kuruluşlar yönünden karşılaştırmaya yer verilmiştir. Ayrıca söz konusu planlarda önerilen yönetim modellerinden benzeşen veya farklılaşan yönlerle söz konusu alan yönetimi planının uygulanmasından sorumlu kurumların hangi kurumlar olduğu yönünden karşılaştırmaya yer verilmiştir.

4.1. Edirne Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı

1361 yılında 1. Sultan Murat tarafından fethedilerek Osmanlı egemenliği altına giren Edirne stratejik olarak da tarihsel geçmişinden dolayı tarihi önemi olarak da oldukça önemli bir yerleşim olmuştur. 1453 yılında İstanbul fethedilerek Osmanlı egemenliği altına girinceye dek doksan iki yıl boyunca Osmanlı Devleti'nin başkentliğine ev sahipliği yapmıştır. Gerek Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya açılan güzergahta yer alması gerekse Paşa Sancağı ismiyle vilayet statüsünde olması günden güne nüfusunu arttırmış ve yeni iskan alanlarının doğmasına vesile olmuştur. Bu nedenle 16. Yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde nüfusu 25.000 – 30.000 civarında olan Edirne'de 1570'li yıllarda Mimar Sinan tarafından kendisinin “Ustalık Eserim” olarak adlandırdığı Selimiye Camii inşa ettirilmiştir (Ekinci, 2009).

2011 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilen Selimiye Camii Külliyesi'nin alan yönetimi planı Türkiye'de ulusal ölçekte hazırlanmaya başlanan ilk alan yönetimi planı olmasıyla bilinmektedir. 2012 yılından itibaren uygulamaya konan bu alan yönetimi planı Edirne Belediyesi'nin kendi iç kaynaklarınca oluşturulan bir ekip tarafından hazırlanmıştır. Altı ana başlık ve 175 sayfadan oluşan bu çalışmada Edirne Selimiye Camii Külliyesi hakkında bilgiler verildikten sonra yönetim alanında uygulanacak koruma ve yönetim hususlarına değinilmiş ardından çeşitli analizler yapılarak söz konusu yönetim alanındaki zayıf ve güçlü yönleri değinilmiştir. Son olarak planın amaç ve hedeflerine değinilerek alan yönetimi planından beklenen unsurlardan söz edilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2023).

Edirne Selimiye Camii Külliyesi Alan Yönetimi Planı'nın geneli incelendiğinde ise günümüzde hala aktif bir şekilde kullanılan, günde beş vakit namazın kılındığı ve ibadetin devam ettiği bir alana yönelik hazırlandığı görülmektedir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında örnek olarak ele alınan ve incelenen Efes Antik Kenti ve Arslantepe Höyüğü'nden bu noktada ayrılmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Edirne Belediyesi'nin kendi iç kaynaklarınca oluşturulan bir ekip tarafından hazırlanan Selimiye Camii Külliyesi Alan Yönetimi Planı'nın hazırlanması aşamasında öngörülen yönetim modelinin farklı otoritelerin bir araya geldiği çok yönlü ve katılımcı bir model olduğu görülmektedir. Zira ilgili alan yönetimi planı hazırlanırken Edirne Halkı, (Yerel) Kültür ve Turizm Bakanı ve Bakanlık yetkilileri, (Yerel – Üstü) Edirne Valiliği, (Yerel – Üstü) Ticaret ve Sanayi Odası, (Yerel – Üstü) Trakya Üniversitesi, (Yerel – Üstü) İstanbul Üniversitesi, (Yerel – Üstü) Mimarlar Odası Temsilcileri, (Yerel – Üstü) Trakya

Kalkınma Ajansı, (Yerel – Üstü) Vakıflar Bölge Müdürlüğü, (Yerel – Üstü) Diyanet İşleri Başkanlığı (Yerel – Üstü) ve UNESCO Dünya Mirası Komitesi (Uluslararası) ile birçok görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sayıca yerel otoritelerin azlığı göze çarpsa da söz konusu alan yönetimi planı incelendiği vakit yerel bir otorite olan Edirne Belediyesi'nin oluşturduğu bir ekip tarafından planın hazırlanması ve görev dağılımının buna göre yapılması Edirne Belediyesi'ni önemli bir aktör konumuna taşımaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Edirne Selimiye Camii günümüzde hala aktif bir şekilde kullanılan kültürel miras alanıdır. Selimiye Camii bir cami olmanın yanında aynı zamanda sosyal donatı alanlarının yer aldığı bir külliye'dir. Bu cami ve külliye vakıf mülkü olarak kabul görmektedir bu nedenle Selimiye Camii ve Külliyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilip temsil edilmektedir. Bunun yanı sıra aktif olarak ibadete açık olduğundan 633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun'un 35.maddesi gereğince idaresi de Diyanet İşleri Başkanlığı'na aittir. Söz konusu alan yönetimi planında iş bölümünün detaylı bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Buna göre ilgili alanın onarım ve restorasyon işlerinin Vakıflar Genel Müdürlüğü, bakım, temizlik ve iç güvenliğinden Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan Edirne Müftülüğü, çevre tanzimi ve projelerinin hazırlanması ve onaylanmasından Kültür ve Turizm Bakanlığı, cami ve külliye alanının tanzim projelerinin hazırlanması, koruma amaçlı imar planları ve çevre düzenleme projelerinin hazırlanması, akademisyenler ve uzman kişilerin yönetim planının uygun şekilde uygulanıp uygulanmadığı konusunda denetime katkı sunulması ile ağaçlandırma tanzimi ve tanıtım faaliyetlerinden Edirne Belediyesi, cami ve külliye'nin genel güvenliğinin sağlanmasından Edirne Valiliği ve kesintisiz enerji sağlanmasından ise Trakya Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi, maddi kaynak ve bölgesel tanıtım faaliyetlerinden Trakya Kalkınma Ajansı, bilimsel araştırmalardan ise ilgili üniversiteler sorumlu olacaktır. Bunların haricinde Edirne Valiliği, Edirne Belediyesi, Edirne Ticaret Borsası ve Edirne Ticaret ve Sanayi Odası tarafından ortaklaşa kurulan Edirne Turizm ve Endüstri Anonim Şirketi (ETUR) söz konusu alanda sivil mimarlık örneği olarak kabul edilen kültür varlıklarının restorasyonu ve yeniden işlevlendirilmesi adına çalışmalar yürütmekle görevlendirilmiştir.

4.2. Edirne Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı'nın Vizyon, Amaç ve Hedefleri

Selimiye Camii Külliyesi'nin alan yönetimi planında yer alan amaç ve hedefler başlığı incelendiği vakit söz konusu planın hazırlanmasındaki asıl amacın bu yapının gelecek nesillere özgünlüğünü muhafaza ederek ve mevcuttaki işlevsel değerlerini bir bütün halinde aktarılması

olduğu görülmektedir. Bu amaçlara ulaşılması adına belirlenen ilkeler ise şu şekilde sıralanmıştır;

- ✓ *Koruma, ulaşım, devamlılığı sağlanabilir iktisadi büyüme gereksinimleriyle yerel halkın yönelimi bağlamında dengenin sağlanması,*
- ✓ *Kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları, söz konusu alanda ikamet edenlerle, gönüllü insanlar ve gönüllülük esasına dayalı organizasyonlar ile yerel halk arasında etkileşim ve iş birliğinin sağlanması,*
- ✓ *Uluslararası sözleşme ve anlaşmalara uyularak; alanda yapılması gereken tüm bakım, düzenleme ve restorasyon işlemlerinin uygulanması,*
- ✓ *Kültürel turizmin evrimi adına uluslararası protokollerin oluşturulması,*
- ✓ *Değerleri merkeze alan ve yerelliği aşarak küresel seviyeye ulaşmak maksatlı strateji ve planların oluşturulması ve iktisadi kaynak temin edilmesi,*
- ✓ *Yönetimsel anlamda, koruma faaliyetlerinde ve bu faaliyetlerin uygulanmasında yüksek seviye standartların hedeflenmesi ve bu standartlara ulaşılması.*

Yukarıda yer alan söz konusu ilkeler doğrultusunda ise amaçlanan sonuçlar şu şekilde sıralanmıştır;

- ✓ *Eserin yalnızca kendisinin değil etrafının bir bütün olarak değerlendirilerek, eşsizliğinin ve orijinalliğinin devamı adına inşai malzemelere ve insan gücüne yönelik hususların takibi,*
- ✓ *Eserin, yapısal ve mimari güvenliğinin tesis edilmesi, daha sağlıklı ve münasip şartlarda hizmet verebilmesi,*
- ✓ *Koruma sahasında oluşturulan dokuz alt sahada, kentsel planlama araçlarının korumayı tam anlamıyla tesis edecek şekilde düzenlenmesi,*
- ✓ *Selimiye Camisinin de yer aldığı Edirne Tarihi Kent Merkezinde inşaat ve yapı yoğunluğunun giderilmesi,*
- ✓ *Külliyenin etrafındaki araç trafiğinin yoğunluğunun kontrol altında tutulması adına denetlemelerin yapılması,*
- ✓ *Külliyenin ve Edirne Tarihi Kent Merkezinde gürültü ve hava kirliliğinin azaltılması,*
- ✓ *Tanıtım ve bilgilendirme faaliyetlerinin düzenlenmesi ile turistlere yönelik rehberlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve ilerletilmesi,*

- ✓ *Külliye'nin tarihi ehemmiyetinin en doğru şekilde anlaşılması ve gelecek nesillere aktarılması adına bilgi, proje ve eylemlerin kamuoyuna aktarılması,*
- ✓ *UNESCO'nun koruması altına alınan sahadaki paydaşların kesintisiz iletişiminin sağlanması adına bir merkez oluşturulması,*
- ✓ *Söz konusu paydaşların planlamaya katılımının sağlanması,*
- ✓ *Mevcut iktisadi kaynakların sürdürülebilir olması,*
- ✓ *Yeni iktisadi kaynaklar araştırılarak kullanıma tahsis edilmesi (Edirne Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı, 2012).*

Söz konusu amaçlanan sonuçlar incelendiği vakit hazırlanan bu alan yönetimi planı ile Edirne Selimiye Camii Külliyesi'nin tüm orijinallliği korunarak güvenli ve uygun şartlarda günümüzde ve gelecekte hizmet verebilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Ayrıca yapıya zarar verebilecek trafik, plansız yapılaşma, çevre ve hava kirliliği gibi beşerî faaliyetlerin kontrol altında tutulmak istendiği anlaşılmaktadır. Bunların dışında bir iş bölümü ve yönetim düşüncesinin planlandığı görülmektedir. Zira *“mimar, sanat tarihçisi, arkeolog, sosyolog, restorasyon uzmanı ve turizmcilerin”* söz konusu alan yönetimi planında kendi alanlarında söz sahibi olacaklarının belirtilmesi ve farklı paydaşların bu alan yönetimi planında yer almasının belirtilmesi iş bölümü ve yönetim fikrinin benimsendiğini göstermektedir. Son olarak ekonomik konuya değinilmiş ve mevcut finansal kaynakların korunması, yeni finansal kaynakların ise keşfedilmesi amaçlanmıştır.

4.3. Efes Yönetim Planı

Günümüzde İzmir'in Selçuk ilçesi sınırlarında yer alan Efes Antik Kenti, Hristiyanlar tarafından dini bir merkez olarak kabul edilmesinin yanı sıra ticaret yollarına yakınlığı ve önemli yolların kesişim noktasında yer alması nedeniyle ön plana çıkmaktadır. 1995 yılında Efes Antik Kenti'nde yapılan çalışmalar sonucunda bu kültürel miras unsurunun tarihinin Neolitik Çağ'a kadar dayandığı saptanmıştır (Gürsu, 2021).

2015 yılında Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri ile birlikte UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilen Efes Antik Kenti'nin alan yönetimi planını diğer Ulusal Yönetim Planları'ndan ayıran husus revize edilmiş ve güncel olan bir alan yönetimi planına sahip olmasıdır. UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne adaylık başvurusu yapıldığı vakit hazırlanan 2014 tarihli alan yönetimi planından sonra 2022 yılında Selçuk Belediyesi'nin iç kaynaklarınca

hazırlanan bu alan yönetimi planı 2022 – 2027 yıllarını kapsamaktadır. Dokuz ana başlık, 284 sayfadan oluşan bu alan yönetimi planında Efes Antik Kenti hakkında bilgiler verildikten sonra önceki alan yönetimi planının bir değerlendirmesinin yapıldığı, Efes Yönetim Alanı Sınırları'nın belirlendiği görülmüştür. Alan yönetim planının ilerleyen kısımlarında ise söz konusu yönetim alanındaki zayıf ve güçlü yönler değerlendirilmiştir. Son olarak planın amaç, hedef ve vizyonuna değinilerek alan yönetimi planından 2022 – 2027 yılları arasında beklenen faydalardan söz edilmiştir (Efes Yönetim Planı, 2022). Alan yönetimi planının geneli incelendiği vakit ise öngörülen yönetim modelinin yerel ve yerel üstü otoritelerin bir arada olduğu çok yönlü ve dengeli bir model olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu sonuca ulaşılmasındaki en önemli etken Selçuk Belediyesi Meclisi'nce oluşturulan Efes Alan Yönetimi Danışma Kurulu ve Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu üyelerinin bağlı bulunduğu kurum ve kuruluşlardır. Örneğin Efes Alan Yönetimi Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu incelendiği vakit söz konusu kurulun üyeleri Selçuk Belediye Başkanı, (Yerel) İzmir Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanı, (Yerel) Efes Müzesi Müdürü, (Yerel – Üstü) İzmir Valiliği İl Kültür Müdürü, (Yerel – Üstü) Selçuk Ticaret Odası Başkanı, (Yerel – Üstü) Selçuk Esnaf ve Sanatkarlar Odası Başkanı, (Yerel – Üstü) Avusturya Arkeoloji Enstitüsü Efes Kazıları Başkanı (Uluslararası) bulunmaktadır. Bunun haricinde Efes Alan Yönetimi Danışma Kurulu Üyeleri arasında Selçuk Belediyesi'nden bir ekibin yanı sıra birçok Türk ve yabancı üniversitelerin öğretim üyelerinin dışında Mimarlar Odası, ÇEKÜL Vakfı gibi STK'ların da yer aldığı görülmektedir.

Söz konusu alan yönetimi planının hazırlanmasında katılımcı bir yol izlendiği daha ilk başlıkta aktarılmıştır. Yönetim planı hazırlanırken alandaki tüm paydaşları kapsayıcı bir şekilde uzlaştığı ve özümlediği bir planın oluşturulması adına katılımcı politikalar izlendiği vurgulanmıştır. Revize edilen bu plan hazırlanırken bir önceki dönemi yani 2014- 2019 yıllarını kapsayan alan yönetimi planı değerlendirilmiş, söz konusu alandaki mevcut koruma durumu analiz edilerek bir yol haritası belirlenmiştir. Bu yol haritası belirlendikten sonra çeşitli kamu kurum - kuruluşları ile taşıyan meslek odaları ve STK'lardan yazılı olarak bilgi ve görüşleri alınmış bu doğrultudaki önerileri kayıt altına alınmıştır. Efes Antik Kenti'nin yer aldığı Selçuk İlçesinde ikamet eden yerel halkın sosyoekonomik durumunun tespitiyle, alandan beklentilerinin belirlenmesi ve alanın korunmasına yönelik düşüncelerin analiz edilmesine yönelik saha araştırmaları yapılmıştır. Diğer bir husus Efes Antik Kenti'ne gelen turistlerin bu kültürel miras unsurundan umduklarını, memnuniyetlerini ve şikâyetlerini ölçen UNESCO

Alanları Algı Araştırması adı verilen bir anket uygulanmıştır. Diğer yandan Efes Antik Kenti ile ilişkisi bulunan ve söz konusu alanda devam eden faaliyetlerde yer alan çevrelerin görüş ve istekleri oluşturulan odak grup görüşmeleriyle kayıt altına alınmıştır.

Alan yönetimi planında dikkati çeken bir diğer husus ise iş bölümü konusunun açıkça belirtilmesi ve konuda uzman olan kurum veya kuruluşa yetki verilmesi olmuştur. Örneğin Efes Alan Yönetimi'nin büyük çoğunluğunu oluşturan arkeolojik SİT alanları konusunda Kültür ve Turizm Bakanlığı Koruma Kurulları'na görev verilmiş, söz konusu alanların bakım, onarım ve korunmasında bu kurullar sorumlu tutulmuştur. Efes Alan Yönetimi sınırları içerisinde seksen dört adet tescilli kültür varlığı bulunduğu değerlendirilerek söz konusu yapıların bakım, onarım ve korunmasında ise ilgili yapının geçmişteki özelliğine göre Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu başta olmak üzere Meryem Ana Kilisesi Derneği Yönetim Kurulu, İzmir Müftülüğü, Selçuk Belediyesi ve İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne görev dağılımları yapılmıştır (Efes Yönetim Planı, 2022).

4.4. Efes Yönetim Planı'nın Vizyon, Amaç ve Hedefleri

Efes Antik Kenti'nin alan yönetimi planında yer alan amaç ve hedefler başlığı incelendiği vakit söz konusu planın hazırlanmasındaki asıl amacın tıpkı Selimiye Camii Külliyesi Alan Yönetimi Planı'nda olduğu gibi söz konusu kültürel miras unsurunun gelecek nesillere özgünlüğünü muhafaza ederek aktarılması olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda şu hedefler belirlenmiştir;

- ✓ *Efes Antik Kenti içerisinde yer alan tarihi eserlerle doğal oluşumlar tespit edilecek ve kayıt altına alınacaktır.*
- ✓ *Efes Antik Kenti içerisinde yer alan kültürel ve doğal değerlerin tanıtım faaliyetleri arttırılacaktır ve bu değerlerin turist potansiyelinin arttırılması adına düzenlemeler geliştirilecektir.*
- ✓ *Efes Antik Kentinde korumaya yönelik sürdürülebilir yaklaşımlı iktisadi sektörler geliştirilecektir.*
- ✓ *Efes Yönetim Alanı ile birlikte Selçuk İlçesinin de sosyal ve beşeri yapısı değiştirilecektir.*
- ✓ *Efes Yönetim Alanı Bütünleşik Risk Yönetimi planlanacaktır.*
- ✓ *Özellikle alanda yer alan paydaşlar ve yerel halk başta olmak üzere katılımcı bir model sağlanacaktır.*

- ✓ *Ziyaretçi yönetimi adı verilen gelen ziyaretçilerin istekleri ve doğrultuları kayıt altına alınacaktır.*
- ✓ *Efes Yönetim Alanının özüyle uyumlu şekilde ulaşılabilirliği sağlanacaktır.*

Yukarıda yer alan söz konusu hedefler doğrultusunda ise amaçlanan sonuçlar şu şekilde sıralanmıştır;

- ✓ *Efes Yönetim Alanının özünün bir bütün olarak korunması ve yaşatılmasını sağlamak.*
- ✓ *Efes Yönetim Alanını bir bütün olarak kabul edip, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak.*
- ✓ *Sosyal hayat ve mekânların kalitesini geliştirmek.*
- ✓ *Risk yönetimini aktif hale getirmek.*
- ✓ *Efes Yönetim Alanının kurumsal ağını geliştirip, güçlendirmek. (Efes Yönetim Planı, 2022).*

Söz konusu amaçlanan sonuçlar incelendiği vakit hazırlanan bu alan yönetimi planı ile Efes Antik Kenti sınırları dahilinde yapılacak arkeolojik veya diğer keşif faaliyetleri neticesinde tüm kültürel miras unsurlarının gün yüzüne çıkarılması ve bu unsurların tanıtımlarının yapılarak gelecek nesillere aktarımının sağlanmasının amaçlandığı görülmektedir. Ayrıca kültürel miras alanına zarar verebilecek risklerin ortadan kaldırılması veya riskleri en aza indirilerek alanda tüm faaliyetlerin kontrol altında tutulmak istendiği anlaşılmaktadır. Bunların dışında katılımcılık ilkesine ve “bilgilendirici tanıtım faaliyetleri” kısmı ile şeffaflık ilkelerine vurgu yapılarak Efes Antik Kenti’nin kültürel dokusuyla uyumlu bir yönetim anlayışının amaçlandığı belirlenmiştir.

4.5. Arslantepe Yönetim Planı

Malatya’nın merkez Battalgazi ilçesi sınırlarında kalan Arslantepe Höyüğü, Malatya’nın yedi kilometre kuzeydoğusunda, konumu itibariyle Kızılırmak yayı içerisinde kaldığından yoğun bir ticaret güzergâhının üzerinde yer almaktadır. Dicle ve Fırat nehirlerinin ortasında yer alan ve Mezopotamya olarak adlandırılan bölgede tarih boyunca ilk şehir toplumları meydana gelirken, Arslantepe’de M.Ö. 4000’li yıllarda, yeni bir ekonomik, siyasi, din ve yönetsel merkez olduğu yapılan çalışmalarla tespit edilmiştir. Arslantepe’de yapılan kazılar ve çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılan kalıntılar, ilk devletleşme aşamalarının anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmuştur (Ekici, 2019).

2021 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilen Arslantepe Höyüğü, Haziran 2023 tarihi itibarıyla Türkiye'den UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilen son kültürel miras unsuru olması itibarıyla önemlidir. UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne adaylık başvurusu yapıldığı vakit hazırlanan 2019 tarihli alan yönetimi planının 2019 – 2024 yıllarını kapsadığı görülmüştür. 2019 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Battalgazi Belediyesi, Roma Sapienza Üniversitesi, İnönü Üniversitesi ve Fırat Kalkınma Ajansı'nca oluşturulan bir heyet tarafından hazırlanan bu alan yönetimi planı, üç ana başlık, 107 sayfadan oluşmaktadır. Bu alan yönetimi planında Arslantepe Höyüğü hakkında tarihi önem ve bilgileri verildikten sonra günümüzdeki mevcut durumu ve yasal statüsü hakkında bilgiler aktarılmıştır. Alan yönetimi planının ilerleyen kısımlarında ise söz konusu planın hazırlanışında yer alan paydaşlara ve bu paydaşların planın hazırlanmasına olan katkıları aktarılmıştır. Sonrasında vizyon, yönetim hedefleri ve politikalarıyla bu plandan uygulama ve takibine dair stratejiler belirtildikten sonra son olarak yönetim planından alınacak geri dönüşler ve beklentiler ifade edilmiştir(Arslantepe Yönetim Planı, 2019). Alan yönetimi planının geneli incelendiğinde ise benimsenen yönetim modelinin ağırlıklı olarak yerel üstü otoritenin (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü) baskın olduğu görülmektedir. Yönetim planının başında ifade edilen “Alanın tüm kontrolü Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yetkisindedir” cümlesiyle bu kanıya varılabilmektedir. Bu noktada söz konusu alanda yapılacak tüm iş ve işlemlerin yerel üstü bir otorite olan Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın olmasına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Ancak yönetim planının ilerleyen kısımlarında katılımcılık ilkesine de atıfta bulunularak yerel halk ve yerel paydaşların da sürece dahil edildiğinden ve düzenli bir iş bölümünden bahsedildiği görülmektedir. Çalışmada karar verici yetkiye sahip kurum ve kuruluşlar ise şu şekilde sıralanmıştır;

- ✓ Arslantepe Araştırma Ekibi (Uluslararası)
- ✓ Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (Yerel Üstü)
- ✓ Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü (Yerel Üstü)
- ✓ Tarım ve Orman Bakanlığı (Yerel Üstü)
- ✓ Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü (Yerel Üstü)
- ✓ Sivas Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü (Yerel Üstü)
- ✓ Malatya Müze Müdürlüğü (Yerel Üstü)
- ✓ Fırat Kalkınma Ajansı (Yerel Üstü)

- ✓ Malatya Valiliği (Yerel Üstü)
- ✓ İnönü Üniversitesi Rektörlüğü (Yerel Üstü)
- ✓ Malatya Turgut Özal Üniversitesi Rektörlüğü (Yerel Üstü)
- ✓ Battalgazi Kaymakamlığı (Yerel Üstü)
- ✓ Malatya Büyükşehir Belediyesi (Yerel)
- ✓ Battalgazi Belediyesi (Yerel)
- ✓ Orduzu Mahalle Muhtarlığı (Yerel)

Burada dikkat çeken iki otorite yer almaktadır. İlki tamamen yabancı üniversitelerden oluşan Arslantepe Araştırma Ekibi. Alan yönetimi planında verilen bilgiye göre 1961 yılından bu yana Arslantepe Höyüğü'nde kazı çalışması yürüten Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nden toplamda sekiz üniversitenin yer aldığı bir ekip olduğu görülmektedir. Diğer bir otorite ise Orduzu Mahalle Muhtarlığı olmuştur. Arslantepe Höyüğü'nün yer aldığı alan Malatya'nın Battalgazi İlçesi'ne bağlı Orduzu Mahallesi sınırları içerisinde yer aldığından Orduzu Mahalle Muhtarlığı da karar verici kurum ve kuruluşlar arasında sayılmıştır. Örnek olarak incelenen alan yönetimi planları içerisinde iş birliği ve iş bölümü hususlarının en açık ve en detaylı şekilde ele alındığı planın Arslantepe Yönetim Planı olduğu değerlendirilebilir. Planın içerisinde arazi kullanımı ve planlama, arkeoloji ve araştırma, koruma, onarım ve güvenlik, tanıtım ve sunum ile sosyo ekonomik kalkınma ve yönetim başlıkları olmak üzere toplamda beş başlık yer almıştır. Yukarıda ismi geçen kurum ve kuruluşlar arasında planlı bir iş bölümü ve iş birliğinin yer aldığı tablo paylaşılmıştır.

4.6. Arslantepe Yönetim Planı'nın Vizyon, Amaç ve Hedefleri

Arslantepe Höyüğü'nün alan yönetimi planında yer alan amaç ve hedefler başlığı incelendiği vakit söz konusu planın hazırlanmasındaki asıl amacın söz konusu kültürel miras unsurunun mevcut durumunun korunmasının yanı sıra arkeolojik çalışmalar başta olmak üzere diğer çalışmaların da sürdürülmesinin sağlanması ve etkili tanıtım faaliyetlerinin yapılması olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ise temel olarak şu hedefler belirlenmiştir;

- ✓ *Doğal alanın ve genel görüntünün korunması,*
- ✓ *Alanın detaylı ve bir bütünü kapsayacak şekilde planlanması,*
- ✓ *Arkeolojik kazılara halihazırda uygulanan program ve plan dahilinde devam edilmesi,*
- ✓ *Kazıda yer alan paydaşların alandaki mevcut şartlarının iyileştirilmesi,*

- ✓ Arslantepe Höyüğü hakkındaki detayların daha farklı çevrelere ulaştırılması,
- ✓ Alanın multi disipliner ve bilimsel bir alan olarak atfettirilmesi,
- ✓ Alanın çevresinde gerekli güvenlik önlemlerinin artırılması,
- ✓ Alanın ve çevresinin teknolojik imkânlar kullanılarak sistemli ve sürekli bir şekilde izlenmesi,
- ✓ Alana gelen ziyaretçilere yapılacak sunum için ön hazırlık çalışmasının yapılması,
- ✓ Arslantepe Höyüğü'nün bilinirlik ve tanınırlığının arttırılmasının sağlanması,
- ✓ Alana erişimin hızlandırılması ve ziyaretçi sayısının artırılması,
- ✓ Arslantepe Höyüğü'nün yakınlarında yer alan turizm faaliyetlerinin sağlanabileceği alanların niteliğinin artırılması,
- ✓ Arslantepe Höyüğünde yapılan faaliyetlerden yerel esnafa iktisadi yararın sağlanması,
- ✓ Arslantepe Höyüğü'nün Malatya il genelindeki yerel hayat ile bütünleştirilmesi,

Yukarıda yer alan söz konusu hedefler doğrultusunda ise amaçlanan sonuçlar şu şekilde sıralanmıştır;

- ✓ Alan, çevresindeki peyzaj ve yerleşim dokusu ile birlikte değerlendirilecek ve yönetilecektir,
- ✓ Alandaki araştırmalar, alanın sunumuna, eğitime ve bilgiye daha iyi erişim sağlanacak şekilde güçlendirilecektir,
- ✓ Toprak altı arkeolojik kalıntılara olan etki, mümkün olduğunca en aza indirilecektir,
- ✓ Kazılarda açığa çıkarılan her türlü arkeolojik buluntu, korunmaları için uygun şekilde muhafaza edilecek ve sergilenecektir,
- ✓ Yerel halkın, alanın ve çevresinin korunması ve sunumu konusunda etkin paydaş olmaları sağlanacaktır,
- ✓ Alan ziyaretçilerinin, nitelikli sunum ve eğitim malzemeleri aracılığıyla güvenli, bilgilendirici ve unutulmaz bir ziyaret gerçekleştirmeleri sağlanacaktır.

Söz konusu amaçlanan sonuçlar incelendiğinde hazırlanan bu alan yönetimi planı ile Arslantepe Höyüğü'nün yer aldığı alanda dahilinde yapılacak arkeolojik veya diğer keşif faaliyetleri neticesinde söz konusu alandaki tarihi doku ve yapıya en az zarar verilecek şekilde gün yüzüne çıkarılması ve korunmasının amaçlandığı görülmektedir. Ayrıca “yerel halk” özelinde farklı paydaşların plana dahil edilerek katılımcılık ilkesine atıfta bulunulduğu görülmektedir. Son olarak ise Arslantepe Höyüğü'ne gelen ziyaretçilerin mümkünse öncesinde değilse ziyaret esnasında bilgilendirilerek nitelikli bir turizm faaliyetine vesile olunmak istendiği anlaşılmaktadır (Arslantepe Yönetim Planı, 2019).

5. DİYARBAKIR SURLARI VE HEVSEL BAHÇELERİ’NİN ALAN YÖNETİMİ PLANI

2015 yılında Efes Antik Kenti ile birlikte UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne dahil edilen Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı alan yönetimi planı 2013 yılında uygulanmaya başlamıştır. Söz konusu alan yönetimi planı Ankara merkezli İkarya Danışmanlık AŞ. tarafından hazırlandığı görülmektedir.

Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı alan yönetimi planı yedi ana başlık, 362 sayfadan oluşmaktadır. Bu alan yönetimi planında Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri’nin güçlü ve zayıf yönleriyle söz konusu kültürel miras alanının tehditler ve fırsatlarıyla alakalı bilgiler verildikten sonra alan yönetiminin kapsadığı yönetim planı detaylandırılmıştır. Alan yönetimi planının ilerleyen kısımlarında ise yönetim planının temaları, hedefleri, stratejileri ve eylemlerine değinildikten sonra son olarak yönetim planının uygulanması, gözden geçirilmesi ve güncellenmesi sürecinin yer aldığı görülmektedir (Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetimi Planı, 2013).

5.1. Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri’nin Tarihi

Tarihi oldukça eskilere dayanan bir şehir olan Diyarbakır’da yer alan ve Anadolu’nun ilk yerleşmelerinden biri kabul edilen Ergani ilçesindeki Çayönü’nün tarihi günümüzden yaklaşık 10.000 yıl öncesine dayanmaktadır. Çayönü yalnızca Diyarbakır’ın tarihine değil Dünya’nın uygarlık tarihine dair sırları paylaşmaktadır. Çayönü, M.Ö. yaklaşık 7.500- 6000 yılları arasında yerleşim haline gelmiştir. Bu özelliğiyle insanlığın konargöçer hayattan yerleşik hayata, tüketici toplum düzeninden besin üretici ağırlıklı bir topluma büründüğü ve “Neolitik Devrim” tabiriyle anılan düzene geçildiği bir alan olarak anılmaktadır. Ayrıca Asya ile Avrupa arasında asırlar boyunca bağlantı sağlayan yönetimlerin, medeniyetlerin kültürel bağlantıları içinde yaratıcı bir mekânı kesintisiz bir şekilde devam ettirebilen Diyarbakır, son dönemlerde yapılan arkeolojik kazı faaliyetlerinde birçok önemli eserin gün yüzüne çıkarıldığı bir şehir olmuştur (Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

Çalışmanın konusunu oluşturan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Dünya’nın neredeyse tamamında günümüzde var olan kale ve sur gibi yapılar çoğunlukla düşmanlardan gelebilecek olan saldırılardan korunma amacıyla inşa edilmiştir. Çin Seddi’nden sonra günümüze kadar

ayakta kalmış olan Dünya'nın en uzun ikinci suru olan Diyarbakır Surları, yaş olarak ise Dünya'nın en eski surları olarak bilinmektedir. Diyarbakır Surları, Diyarbakır'ın en eski kent merkezi olan ve 2008 yılında çıkarılan 5747 sayılı kanunla ilçe statüsü kazanan merkez Sur ilçesinin büyük bir kısmını çevrelemektedir. Diyarbakır Surlarının kuzey kesiminde Dicle Nehri, güney kesiminden başlayarak surları çevreleyen Hevsel Bahçeleri yer almaktadır. Diyarbakır'ı yöneten otuz üç medeniyetten izlerini taşımakta olup, Diyarbakır Surları zamanla değişerek çok tabakalı ve farklı kültüre ait bir teşekkülle bugünlere gelmiştir. Diyarbakır ve civarında hâkimiyet kurmuş uygarlıkların gereksinimleri nazarında değişerek, özgün ve tarihsel yapısını devam ettiren Diyarbakır Surları, günümüzde de restorasyonlar başta olmak üzere bir dizi koruma programları ile yaşatılmaktadır.

Diyarbakır'ın eski kent merkezinin surlarla çevrili oluşu, bütün yerleşim sahasının bu alan içinde gelişmesine sebep olmuştur. Gün geçtikçe nüfusun artması da Suriçi bölgesinden nüfusun yayılmasına vesile olmamıştır. Nüfus artışına çözüm mevcuttaki yapıların bitişiklerine veya üstlerine yeni yapılar eklenmek suretiye birbirine bitişik evlerden oluşan sokaklar meydana gelmiştir. Suriçi'nin yapısı ise genellikle düz bir arazi üzerinde kurulmuştur (Oğuz ve Halifeoğlu, 2017).

Diyarbakır Surlarının uzunluğu yaklaşık beş kilometredir. Diyarbakır Surları seksen iki adet burca sahiptir. Diyarbakır Surlarının dört adet ana kapısı vardır ve yerden yüksekliği bulunduğu zemine bağlı olarak sekiz ila on iki metre arasında değişmektedir. Surların dört ana kapısından olan Dağ Kapı, Elâzığ istikametine açıldığından Harput Kapı olarak da adlandırılırken, surların batıya bakan kısmında yer alan ve Şanlıurfa istikametinde bulunan kapı ise Urfa Kapı olarak adlandırılmaktadır. Diğer iki kapıdan biri Mardin istikametine açıldığı için Mardin Kapı olarak adlandırılır ve bu kapı şehrin güneyinde kalmaktadır. Sonuncu ve dördüncü kapı ise Yeni Kapı olarak adlandırılmaktadır. Şehrin ihtiyaçlarını karşılayamadığı için ilerleyen zamanlarda giriş ve çıkışları kolaylaştırmak amacıyla Çift Kapı ve Tek Kapı adı verilen iki ara kapı daha yapılmıştır. Diyarbakır Surları'nın kapladığı alan içerisinde şehri kuzey-güney ile doğu-batı istikametinde kesen birbirine dik vaziyette giden iki yol bulunmaktadır (Beysanoğlu, 2001).

Yukarıda da dile getirildiği tarihi bir öneme sahip olan Diyarbakır Surları, üzerinden geçen binlerce yılın ardından gerek doğal gerekse beşerî faaliyetler nedeniyle tahribata uğramış ve kısım kısım yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

İşte bu durumu gözlemleyen bir grup bilim insanı 1990'lı yıllardan itibaren surları koruyup, gelecek nesillere aktarmak adına bir dizi faaliyetler yürütmeye başlamıştır. 1998 senesinde Bingöl'ün Karlıova ilçesinde meydana gelen deprem sonrasında surlardan kopan taşların insanları yaralamasıyla Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden bir ekip Diyarbakır Valiliği'nin daveti üzerine kente gelip incelemelerde bulunmuştur. 1999 senesinin Nisan ayında “Diyarbakır Kalesini Koruma Sorunları” isimli bir rapor hazırlanmıştır ve kentteki yetkililere bu rapor teslim edilmiştir (Değertekin, 1999). Bu raporun amaçlarından biri, Diyarbakır Surları'nda mevcut koruma sorunlarının açığa çıkarılması ve Diyarbakır Surları'ndaki uygulamaların değerlendirilmesidir. Bir diğer amacı ise Diyarbakır Surları'ndaki koruma sorunlarının yapısal özelliklerine odaklanılarak süregelen çalışma, araştırma ve uygulamalara somut bir katkı sağlamaktır (Güçhan, 2004).

Yukarıda dile getirilen bu sorun, kentin ayrılmaz bir parçası olan Diyarbakır Surlarının yaşatılması ve korunması gerektiği fikrini doğurmuştur ve UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girene kadar geçecek süreci başlatmıştır. Zira Diyarbakır Surları Dünya çapında benzerinin çok az olduğu, korunması büyük bir özen ve bilgi birikimi gerektirecek derece komplike ve değerli bir yapıdır.

Hevsel Bahçeleri'nin tarihi incelendiği vakit ilk kez M.Ö. 9. Yüzyıl dolaylarında Asur İmparatorluğu dönemine ait yazıtlarda rastlanmaktadır. Bu yazıtlarda, Diyarbakır'da hüküm süren Aramiler ile Asur İmparatorluğu'nun karşı karşıya geldiği ve aralarında bir savaşın yaşandığı, bu savaş sonucunda ise kenti fethedemeyen Asur İmparatorluğu'nun kentin etrafında bulunan Hevsel Bahçeleri'ni talan ettiğinden bahsedilmektedir (Aydoğdu, 2022).

Tarih boyunca önemini sürdüren Hevsel Bahçeleri ile ilgili ulaşılan bir diğer kaynak ise Evliya Çelebi tarafından kaleme alınan Seyahatname'dir. Seyahatname'de; “*Diyarbakir'in Şattu'l-Arab (Dicle Nehri) kıyısında olan bahçenin ve düzenli bostanının Anadolu'da, Arap ve Acem diyarlarında benzeri yoktur. İlkbahar mevsiminde Şattu'l-Arab'ın taşması geçip tatlı suyu durularak akmaya başladığında, Diyarbakir halkının zengin ve fakiri çoluk çocuğuyla birlikte Şat kıyısına göçer. Nehir kıyısında atalarından babalarından verasetle intikal etmiş sınırlar içinde çadır kurup bostanlarına kavun, karpuz ve çeşit çeşit sebzeler ve çiçekler ekip çalışırlar. Burada özel bir tür reyhan herkesin sınırına ekilir ve bir ayda sanki orman olur. Mızrak boyuna kadar olunca o reyhandan içeriyi görmek ihtimali yoktur. Tam yedi ay boyunca Şat kıyısında, herkes dost, arkadaş ve ahbablarıyla gece gündüz bir hây hûy, saz, sözle yiyip içerek Hüseyin*

Baykara sarayına mahsus zevkleri yaşırdı. Her gece Şat kıyısı kandil, fener ve mumlarla donatılır. İnsanlar bin bir şekilde süsledikleri yağ lambalarını ve balmumlarını tahtaların üzerine bırakır. Şat'ın üstünde bir taraftan diğer tarafa akan چراغ‌لار (çıra, lamba), karanlık geceleri sanki aydınlık gün yaparlar. Her kulübede, çalgıcılar, taklitçiler, meddahlar, ayrıca ut, kanun, ney ve dehenk çalanlar bulunur'' şeklinde bir tabire rastlanılmaktadır ki bu da bahsi geçen 17. Yüzyılda yani Diyarbakır, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındayken de Hevsel Bahçeleri'nin halk arasında oldukça önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir (Özön, 2012).

5.2. Alanın Güçlü ve Zayıf Yönleri, Tehditler ve Fırsatlar

Çalışmanın birçok noktasında değinildiği üzere Diyarbakır, tarihi çok eskilere dayanan ve geçmişte birçok medeniyetin yaşadığı bir kent olmuştur. İşte bu husus aslında güçlü yönleriyle fırsatlar noktasında ön plana çıkan hususların başında gelmektedir. Bu başlık altında ilk olarak söz konusu yönetim alanının güçlü yönleri incelenecektir.

Diyarbakır Surları'nın güçlü yönleri incelendiği vakit Diyarbakır Surları'nın yapım tekniği ve kullanılan bazalt taşı, burçların üzerinde yer alan yazıtların günümüzde dahi okunabilmesi ve günümüze kadar ulaşmış Dünya'nın en uzun ikinci surları (Çin Seddi'nden sonra) olması bu kültürel miras unsurunun özgün değerini ortaya koymaktadır. Hevsel Bahçeleri'nin özgün değerlerini ise Diyarbakır Surları'nın Hevsel Bahçeleri'nin kültürel bir peyzajı olması, Hevsel Bahçeleri ile Dicle Vadisi'nin Diyarbakır ile bütünleşerek Diyarbakır ile iç içe bir tarımsal alan oluşu özgün değerler olarak kabul görmektedir.

Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin bir diğer güçlü yönü çok katmanlı ve çeşitlilik gösteren kültürel miras unsurlarını bir arada barındırıyor olmasıdır. Örneğin farklı dini inanışlara ait mabetlerin Suriçi bölgesinde bir arada bulunması, farklı medeniyetlere ait tarihsel yapı ve kültürün kent yaşamıyla bir arada sunulması, yeni arkeolojik ve bilimsel çalışmalarla henüz keşfedilmemiş tarihi yapıların var olduğunun bilinmesi ve Suriçi bölgesinin farklı dini kimliklerin varlıklarını korumaya ve yaşatmaya devam etmesi bu güçlü yöne verilebilecek örneklerdendir.

Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin sosyal ve ekonomik yapı içerisindeki öneminin bugün hala devam ediyor olması bir diğer güçlü yön olarak ön plana çıkmaktadır. Hevsel Bahçeleri'nin Diyarbakır kent merkezine yakın olmasından dolayı bir takım avantajlara sahiptir. Ucuz gıdaya erişimin kolay olması, istihdam alanı yaratması, kültürel miras alanında

geleneksel imalat ve el sanatları üretiminin devam ediyor olması ve özellikle doğa turizmi ile kültür turizmi açısından uygun bir lokasyon olması bu avantajlara örnek verilebilir.

Özellikle Hevsel Bahçeleri yönünden düşünüldüğünde bir diğer güçlü yön ise doğal zenginlikle ve ekolojik çeşitliliktir. Hevsel Bahçeleri'nin Dicle Nehri'nin kıyı şeridi boyunca kurulmuş olup, birinci sınıf bir tarım arazisi olarak kabul görmektedir. İpekböcekçiliği, dut, kum şeftalisi ve reyhan gibi geleneksel tarım ürünlerinin günümüzde dahi üretiliyor olması, Hevsel Bahçeleri'nin mikro – klima özelliğinin bulunması, göçmen kuşların geçiş alanı olması ve biyoçeşitliliğin fazla olduğunu göstermektedir. (Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetimi Planı, 2013).

Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı alan yönetimi planında alanın bütüncül yapısından bahsedilirken geleneksel sokak dokusunun korunduğu, geleneksel konutlarla anıtsal yapıların bir arada yer aldığı ve tarihi dokunun geleneksel yaşam tarzıyla geleneksel ticari yapının bir arada olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca, çalışmanın Öneriler, Değerlendirme ve Sonuç kısmında bu noktalar hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Zira bu alan yönetimi planının hazırlandığı tarih olan 2013'ten sonra bu bütüncül yapıda yaşanan Sur Olayları başta olmak üzere beşerî birçok olay neticesinde ciddi tahribatlar meydana geldiği görülmektedir.

Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin güçlü yönlerinin ardından alan yönetimi planında bahsedilen zayıf yönlerini inceleyecek olursak ilk sırada iktisadi yapıdan kaynaklı zayıf yönlerin geldiği görülmektedir. Hevsel Bahçeleri'ndeki tarım alanlarının miras yolu ile parçalanması ve küçülmesi nedeniyle tarımsal verimliliğin olumsuz etkilenmesi, Hevsel Bahçeleri'ndeki bilinçsiz sulama yöntemleri nedeniyle toprağın verimini kaybetmesi, Hevsel Bahçeleri'nde üretilen tarım ürünlerinin pazarlanması konusunda yeterli imkânların yaratılmaması örnekleri verilebilmektedir. İktisadi yapıdan kaynaklı zayıf yönleri tüm miras alanı genelinde inceleyecek olursak konaklama tesislerinin kapasitelerinin azlığı, hizmet sektöründe kalifiye personel eksikliği, Diyarbakır genelinde ortak bir turizm politikasının oluşmamış olması ve tanıtımda özgün değerlerin ortaya çıkarılamaması, temizlik ve hijyen sorunu ile güvenlik sorunları nedeniyle yeteri kadar yatırımın alana çekilememesi örnek verilebilir.

Zayıf yönlerin toplandığı ana başlıklardan bir diğeri ise toplumsal algı ve sosyal yapıdan kaynaklı zayıf yönlerdir. Bu başlığa örnek olarak ise bugün hala Diyarbakır'a yönelik potansiyel turistlerin olumsuz algılarının bulunması, Hevsel Bahçeleri'nde üretilen ürünlerin

ürün güvenilirliği konusunda yeterli bilinçlendirme çalışmalarının hem üretici hem tüketici nezdinde yapılmıyor oluşu ile eğitim yetersizliği nedeniyle tarihi dokuyu koruma konusunda gerekli hassasiyetin gösterilemiyor olması örnek verilebilir.

Alandaki yönetsel ve kurumsal yapı ile kentsel yapının zayıflığı zayıf yönler verilen ana başlıklardan biri olduğu görülmektedir. Gerek siyasi gerekse sosyal nedenlerle kurumlar arasında eşgüdüm ve iş birliğinin yeteri kadar gelişmemiş olması, bazı uygulamaları hayata geçirmeyi zorlaştıran bürokratik yapılar, alan sınırının birden fazla belediye ve kurumun sorumluluğu altında olması nedeniyle yaşanan yetki karmaşası, sivil toplum kuruluşlarının sayıca ve vasıfça yetersiz oluşu, Dicle Üniversitesi'nin kentle ilgili çalışmalarının yetersiz oluşu yönetsel ve kurumsal yapıdaki sorunlarla alakalıdır. Kentsel yapıdaki sorunlara örnek olarak ise Suriçi bölgesindeki sokakların dar ve plansız olması nedeniyle çevre temizliği ve itfaiye hizmetlerinin sunumunda sorunlar yaşanması, Suriçi bölgesinde bulunan geneli plansız ve imarsız olan yüksek katlı yapılar nedeniyle altyapının yetersiz kalması, Suriçi bölgesi ve Hevsel Bahçeleri'nde gezi güzergâhlarının belirsiz olması, güvenlik sorunlarının varlığı ve yetersiz aydınlatma ile yoğun araç trafiği ve yetersiz otopark alanlarının varlığı kentsel yapı ile alakalı sorunlara örnek olarak verilebilir (Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetimi Planı, 2013).

Alanın fırsatları incelendiği vakit öncelikle koruma alanında ciddi fırsatlar yaratacağı söz konusu alan yönetimi planında belirtilmiştir. Hevsel Bahçeleri ve Diyarbakır Surları'nın korunmasına yönelik farkındalığın artması, koruma bilincinin gelişmesine katkı sağlaması ve koruma ile kullanma dengesinin sağlanması ile ilgili bilinçlenme faaliyetinin artması koruma alanında yer alan fırsatlar olarak değerlendirilmektedir.

İktisadi yapı alanındaki fırsatlar incelendiğinde ise turizmin öncü bir sektör olarak anılmaya başlaması, iyi tarım olarak adlandırılan modern tarım uygulamasının Hevsel Bahçeleri'nde başlaması ve birden fazla çalışma koluna hitap eden Suriçi ve Hevsel Bahçeleri'ndeki bu potansiyelin yatırımları koruma alanına çekmesi iktisadi yapıdaki fırsatlar olarak değerlendirilmektedir.

Tarihi ve kültürel yapının bütünlüğü alanındaki fırsatlar başlığında ise kendi öz tarihi ile yaşayan bir Diyarbakır'ın varlığı, sadece Diyarbakır'ın değil etrafında yer alan şehirler ve yerleşim yerlerinin tarihi, doğal ve kültürel unsurlara sahip olması tarihi ve kültürel yapının bütünlüğü alanındaki fırsatlar olarak değerlendirilmektedir.

Toplumsal algı ve sosyal yapı alanındaki fırsatlarda ise bölgede devam eden ılımlı siyasi iklimin Diyarbakır'a gelen ziyaretçi sayısının artmasına neden olabileceği aşıkardır. Bu hususun da Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin tanıtımında önemli rol oynayabileceği belirtilmişse de, çalışmanın ilerleyen kısımlarında da üzerinde durulan Sur Olayları nedeniyle bu toplumsal algının iyileştirilmesinde pek de başarılı olunamadığına değinilmiştir.

Yönetimsel ve kurumsal yapıyla ilgili fırsatlar incelendiği vakit UNESCO sürecinin kent gündeminde yer almasından bahsedilmiş ancak bu gündemin oluşturulmasında pek başarılı olunamamıştır. Kurumlar arası ortak çalışma kültürünün geliştirilmesi ile STK'lar, meslek odaları ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının ortak bir yol haritası üzerinde çalışmalarının sağlanması fırsat olarak değerlendirilmişse de bu ortak payda da buluşma zemini süreç incelendiği vakit pek de başarılı olamamıştır.

Son olarak alandaki potansiyel tehditleri incelediğimizde ilk sırada iktisadi yapıdan kaynaklı tehditlerin yer aldığı görülmektedir. İktisadi yapıdan kaynaklanan tehditlerin başında yanlış tarım uygulamalarının Hevsel Bahçesi açısından oluşturabileceği potansiyel tehditte bahsedilmektedir. Ayrıca Hevsel Bahçeleri'nde üretilen tarımsal ürünlerin kalite sorunları da potansiyel bir tehdit unsuru olarak ifade edilmiştir. Son olarak ise alan içerisinde yaşayan nüfusun sadece turizme odaklanmasının diğer meslek dalları ile uğraşan nüfusu olumsuz etkileyebileceğinden bahsedilmiştir.

Hevsel Bahçeleri'nin ortasından geçen ve özellikle tarımsal sulamada faydalanılan Dicle Nehri'nin üzerinde yapılan Hidro Elektrik Santral (HES) projeleri ve kum ocaklarının ve hafriyat alanlarının varlığı, arıtılmamış atık suların Dicle Nehri'ne karışması ve buna bağlı olarak biyoçeşitliliğin azalması, Dicle Nehri üzerinde yapılan barajlar nedeniyle suyun debisinin azalması sonucu zaman zaman meydana gelen toplu balık ölümlerinin meydana gelmesi ve özellikle Diyarbakır Surları etrafında yapılan kaçak kazı faaliyetleri çevresel tehditler olarak ifade edilmektedir.

Mekânsal, sosyal ve yönetimsel yapıdan kaynaklı tehditler bölümünde ise alan yönetimi planı alanında artan işyerleri nedeniyle belirli saatlerden sonra alanın insansızlaşması ve güvenlik riskinin ortaya çıkmasından öncelikle bahsedilmektedir. Sonrasında ise kentsel SİT alanlarında kentsel dönüşüm programlarının kamuoyunca olumsuz eleştirilmesi ve koruma amaçlı imar planı olan sahalarda kentsel dönüşüm programlarının olumsuz sonuçlanması da tehditler arasında sayılmaktadır. Yerel üstü otoritelerin yerel unsurları ve görüşleri dikkate almaması,

yerel ve yerel üstü otoritelerin politika farklılıkları, Suriçi bölgesindeki sokakların iş makineleriyle kazılması ve uygun yapılmayan restorasyon faaliyetleri de birer tehdit unsuru olarak sayılmaktadır (Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetimi Planı, 2013).

Alan yönetimi planında mekansal planlamadan kaynaklanan tehditler başlığı altında Kırklar Dağı bölgesinde başlanan konut ve inşaat faaliyetlerinden bahsedilmişse de söz konusu yapılar Diyarbakır Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 15 Eylül 2017 tarihli kararı sonucunda yıkımına karar verilmiş ve söz konusu konut ve inşaatlar 2018 yılında tamamen yıkılarak söz konusu bu alan rekreasyon alanına çevrilmiştir (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi E-Meclis Uygulaması, 2022).

Çalışmanın bu bölümünde yönetim alanında ki güçlü – zayıf yönleri ile alanın fırsatlar ve tehditler konuları ele alınmıştır. Bu başlık altında da zaman zaman değinildiği üzere plandaki güçlü, zayıf yönlerle fırsatlar ve tehditler başlığı altında verilen bilgilerden bazıları günümüzde geçerliliğini ve kabul görürlüğünü yitirmiştir. Zira alan yönetimi planının hazırlanmaya başlandığı tarih 2011 iken 2013 yılında hazırlığı tamamlanmış ve aynı yıl uygulamaya konulmuştur. En iyi ihtimalle söz konusu alan yönetimi planının hazırlanışının üzerinden on yıldan daha uzun bir süre geçtiği düşünüldüğünde geçerliliğini yitiren bilgi ve hususların oluşu olağan bir durumdur. Alan yönetimi planının hazırlanışından günümüze kadar Aralık 2015 – Mart 2016 tarihleri arasında yaşanan Sur Olayları, 2020 yılında yaşanan Elazığ depremi ve 2023 yılında yaşanan Kahramanmaraş Depremleri'nin yanında dinamik ve sürekli yeniliklerin yaşandığı bir coğrafyada bu planının on yıldan uzun süredir stabil kalması hayatın olağan akışına aykırı bir durumdur.

5.3. Alan Yönetimi Planının Vizyon, Amaç ve Hedefleri

Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin alan yönetimi planında yer alan amaç ve hedefler başlığı incelendiği vakit söz konusu planın hazırlanmasındaki asıl amacın Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin üstün evrensel nitelikli katılımçılık ilkesi çerçevesinde, iş birliği içerisinde yönetmek ve yarınlara aktarmak olduğu görülmektedir. Bu amaçlara ulaşılması adına belirlenen ilkeler ise şu şekilde sıralanmıştır;

- ✓ Koruma ve restorasyon uygulamalarında ilke ve standartların belirlenmesi
- ✓ Yönetim Alan sınırı içerisinde farklı tarihlerde parça parça onaylanmış imar planlarının Miras Alanı üzerindeki olası etki değerlendirmelerinin yapılması ve olumsuz etkisi olduğu belirlenen planların revizyon kararlarının alınması
- ✓ Koruma ve restorasyon uygulamalarında çalışan insan kaynağı kapasitesinin geliştirilmesi, restorasyon uygulamalarında çalışacak iş gücünün eğitilmesi
- ✓ Onarımlarda kullanılacak taş ve tuğla gibi malzemelerin temin güçlüklerinin önlenmesi
- ✓ Yönetim Alanında var olan somut ve somut olmayan mirasın tespiti, kayıt altına alınması
- ✓ Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Miras Alanının somut ve somut olmayan kültürel miras envanterinin bilimsel yöntemlerle oluşturulması
- ✓ Suriçi somut kültürel miras envanterinin güncellenmesi, somut olmayan kültürel miras envanterinin bilimsel yöntemlerle oluşturulması
- ✓ Dicle Havzası ile Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı'nın kırsal peyzaj doku envanterinin oluşturulması
- ✓ Somut ve somut olmayan kültürel mirasın kayıt altına alınması ve korunmasına yönelik çalışmaların ulusal ve uluslararası mevzuata uygunluğunun sağlanması
- ✓ Restorasyon ve koruma laboratuvarının güçlendirilmesi
- ✓ Alanın 'kimlik', 'kültür' ve 'inanç' öğelerinden oluşan çok katmanlı yapısının korunması ve görünürlüğünün artırılması
- ✓ Azınlık grupları ile sözlü ve yazılı tarih çalışmalarının yürütülmesi
- ✓ Diyarbakır'dan göç etmiş bulunan kültürel gruplara erişilerek, dönemsel bilgi ve belgelerin kamusal erişime açık hale getirilmesi
- ✓ Belirli bir kimliği, inancı, tarihi dönemi diğer kimlik, inanç ve dönemler üzerinde baskın hale getirmeye çalışan parçacıl, genel geçer gözlemlere ve güvenilirliği tartışmalı kaynaklara dayanan çalışmaların yerine, bütüncül, çok kimlikli, bilimsel ve güvenilir kaynaklara dayalı çalışmalar yürütülmesinin özendirilmesi ve desteklenmesi.

Yukarıda yer alan söz konusu hedefler doğrultusunda ise amaçlanan sonuçlar şu şekilde sıralanmıştır;

- ✓ Alan sınırlarının tespit edilmesi,

- ✓ Koruma, erişim, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ihtiyaçları ile yerel toplumun ilgisi arasında uygun bir denge oluşturma yollarının Yönetim Planı ile gösterilmesi,
- ✓ Alanın değerini arttıracak genel stratejiler, yöntemler ve araçların geliştirilmesi, mali kaynakların belirlenmesi ve yaratılması,
- ✓ Kültür turizmini geliştirmek amacıyla uluslararası iş birliği ve paylaşımı yaratacak etkinlik ağının kurulması,
- ✓ Belirli bir bölge içinde birbirleriyle ilişkilendirilerek sektör oluşturma potansiyeli bulunan SİT alanlarında, bölgesel kültür sistemlerinin gelişimi için uygulama planları oluşturulması,
- ✓ Yönetim Alanı'nın korunması ve değerlendirilmesinde katılımcılık ve iş birliği sağlanması,
- ✓ SİT alanları ve ören yerleri ile etkileşim sahalarının bakım, onarım, restorasyon, restitüsyon, teşhir, tanzim ve çevre düzenlemesi ile birlikte Alan Yönetim amaçları doğrultusunda uluslararası koruma prensipleri ve sözleşme hükümleri çerçevesinde korunarak yaşatılmasının yanı sıra kullanım ve gelişim ilkelerinin ve sınırlarının belirlenmesi,
- ✓ Kültür varlıklarının yönetiminde, uzmanlık ve ekipmanda yüksek standartların kullanılması.

Söz konusu amaçlanan sonuçlar incelendiğinde hazırlanan bu alan yönetimi planı ile Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin yönetim sınırlarının tam olarak belirlenmesi ve yürütülecek çalışmaların buna göre belirlenmesi öncelikli amaçlar arasında yer almaktadır. Sonrasında sürdürülebilir ekonomik kalkınma çerçevesinde koruma ve erişimin yerel halkın da ilgisini çekecek ve süreçte yer alacakları şekilde sağlanması bununla birlikte mevcut ekonomik kaynakların korunması ve yeni ekonomik kaynakların ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Ayrıca "yerel halk ve katılımcılık" Son olarak ise uluslararası iş birliği ve desteklerin sağlanması amaçlanarak alanında uzman ekiplerle yüksek standartlarda bir yönetim planı amaçlanmaktadır (Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetimi Planı, 2013).

5.4. UNESCO’ya Adaylık Sürecinde Türkiye’nin ve Bölgenin Toplumsal ve Siyasal Koşulları

1990’lı yıllarda bilhassa basında ve medyada yaşanan gelişmelerin yanında özel televizyon ve radyo yayınlarına izin verilmesi, Türkiye’de internet kullanımının başlaması, bazı alanlarda Devlet tekelinin sonlanması, askeri yönetimin etkilerinin azalması, sivilleşme, 2000’li yıllarda Avrupa Birliği ile diyalogun artması gibi gelişmelerin doğrultusunda sivil toplum hareketlerinin artmıştır. Bu husus Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri bağlamında önemlidir çünkü, çevrenin ve tarihi alanların korunması bilincinin gelişmesine, kültürel alanların ve yapıların önem kazanmasına, Diyarbakır’ın ulusal ve küresel ölçekte tanıtılmasına katkı sağlamıştır. 9 Ağustos 2002 tarihinde kabul edilen Avrupa Birliği Üçüncü Uyum Paketi ile özellikle Dernekler Kanunu’nda yapılan değişikliklerle yurtdışında faaliyet gösteren uluslararası dernek ve kuruluşların Türkiye’de faaliyetleri kolaylaştırılmıştır. Bu da UNESCO, ICCROM, ICOFORT gibi uluslararası kuruluşların çalışmalarına katkı sunmuştur. 19 Temmuz 2003 tarihinde kabul edilen Avrupa Birliği Altıncı Uyum Paketi ile de Türkiye’de günlük hayatta konuşulan farklı dil ve lehçelerdeki yayınların basın – yayın organlarında yayımlanmasının serbest bırakılmasına karar verilmesiyle Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri üzerine yazılan farklı dil ve lehçelerdeki eserlerin yayımı ve dağıtımı kolaylaşmıştır (Türkiye’de Siyasi Reform – Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler, 2007)

2000’li yıllara 1990’lardan kalan sorunlarla girilmiştir. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz Türkiye’de mevcut hükümeti de zorlamış ve yaşanan gelişmeler üzerine 2002’de erken genel seçim kararı alınmasına sebep olmuştur. 3 Kasım 2002’de yapılan genel seçimlerin sonucu siyasal çevrelerin ve uzmanların beklemediği bir şekilde sonuçlanmıştır ve henüz bir yıl önce kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi bu seçimde %34 oy alarak tek başına hükümeti kurmaya hak kazanmıştır. Bir önceki dönem TBMM’de grubu bulunan partilerden Cumhuriyet Halk Partisi hariç tamamı baraj altında kalarak TBMM’deki temsil hakkını kazanamamıştır (Gökçe, 2002).

Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri’nin Dünya Mirası Listesi’ne başvuru ve kabul süreci olan 2012 – 2015 yılları arasında da Türkiye’de oldukça önemli olaylar yaşanmıştır. 2013 yılında “Çözüm Süreci” olarak adlandırılan çatışmasızlık dönemi başladı ve 2013 yılının Nisan ayında terör örgütü PKK, Türkiye’den çekildiğini ve Irak’ın kuzeyine döneceğini ilan etmiştir (Öğür, 2014). Bu süreçte, farklı meslek gruplarından oluşan “Akil İnsanlar Heyeti” adı verilen

ve dönemin hükümet yetkilileri tarafından seçilen 63 kişilik bir topluluk oluşturulmuştur. Bu topluluk, çatışma ortamının yeniden başlamaması adına faaliyetlerde bulunup, sorunları kaynağında dinleyerek devletin üst kademelerindeki yöneticilere aktarmak gibi bir görev üstlenmiştir.

2014 yılı ise Türkiye açısından seçimler yılı olmuştur. Önce 30 Mart 2014 tarihinde yerel seçimler yapıldı ve Adalet ve Kalkınma Partisi Türkiye genelinde oyların %42,87'sini alma başarısını göstermiştir. 2014 Mahalli İdareler Seçimi'nde Diyarbakır'da oyların büyük çoğunluğunu Barış ve Demokrasi Partisi almıştır ve Büyükşehir Belediyesi ile 15 ilçede seçimi kazanmıştır. 10 Ağustos 2014 tarihinde ise Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Seçimi yapıldı ve böylelikle Türkiye'de ilk kez cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilmiştir. Bu seçimleri %51,79'luk oy oranıyla Recep Tayyip Erdoğan kazandı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Cumhurbaşkanı olmuştur. (Yüksek Seçim Kurulu Sandık Sonuçları ve Tutanaklar web sayfası, 2014). Yukarıda bahsedilen siyasal ve toplumsal olaylar aslında Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girmesi adına yaşanan olumlu gelişmeler olduğunu söylemek mümkündür. Zira 1980'li yıllarda başlayıp 2010'lu yıllara kadar etkisini gösteren terör eylemleri elbette bu süreci zora sokan hadiseler olarak değerlendirilebilir. 2013 yılında başlayan “Çözüm Süreci” bölgede sükûnetin sağlanmasına vesile olmuş ve yukarıda da açıklandığı üzere çalışmaları kesintisiz ve aksaksız sürdürmüştür. 2014 yılında yapılan yerel seçimlerde mevcut hükümeti elinde bulunduran Adalet ve Kalkınma Partisi Diyarbakır'da oy sıralamasında ikinci olmuş ise de, “Çözüm Sürecinin” devam ediyor oluşu yerel ile yerel üstü otoriteler arasındaki ilişkileri olumsuz etkilememiştir ve 2015 yılı Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin yılı olmuştur. Temmuz ayında Almanya'da 39. toplantısını yapan UNESCO bu toplantısında Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmesine karar vermiştir.

5.5. UNESCO'ya Adaylık Sürecinde Yer Alan Aktörler

Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin uluslararası bir ağ olan UNESCO Kültürel Miras Listesi'ne girip, tescil edilmesine yönelik faaliyetler, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Sur Belediyesi, Diyarbakır Valiliği, konu ile bağlantılı sivil toplum kuruluşları, çeşitli meslek odalarının katkı ve faaliyetleriyle, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın önderliğinde 2012 senesinde başlamıştır. Aktörler deyince burada bu süreçte yer alan aktörler şüphesiz yerel aktörler ve yerel-üstü aktörler olarak ikiye ayrılabilir.

Yerel aktörlerin belirlenmesinde temel alınan kaynak 1982 Anayasası'dır. 1982 Anayasası'nda yerel yönetim organı olarak il özel idareleri, belediyeler ve köyler yer almaktadır. Ancak il özel idarelerinin başında valilerin yer alması yerel seçimlerle seçilen il genel meclisi organı haricinde bu kurumun yerel-üstü bir aktör olarak değerlendirmesi uygun görülmüştür. Ayrıca siyasi partilerin il ve ilçe örgüleriyle, bölgesel kalkınmadan sorumlu kalkınma ajansı da yerel-üstü bir aktör olarak değerlendirilmiştir (Aksu Çam, 2012). Çalışmada yerel aktör olarak kabul edilen kurum ve kuruluşların başında merkez ve ilçe belediyeler gelmektedir. Köyler ve sadece Diyarbakır'da faaliyet gösteren vakıf ve dernekler de yerel aktörler olarak kabul edilmiştir.

Yerel-üstü olarak aktör olarak değerlendirilen bir diğer kuruluş ise meslek odaları olmuştur. Diyarbakır özelinde her ne kadar il örgütlenmesi şeklinde örgütlenen odalar yer almaktaysa da, kuruluş yapısı incelendiği vakit tamamen bağımsız olmadığı ve bir merkeze bağlı olduğu görülmektedir. Örneğin Diyarbakır Mimarlar Odası yerel bir aktör gibi görünse de kendi iç mevzuatınca merkezi Ankara'da olan Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'ne bağlı bir meslek odası olduğu görülmektedir. Diyarbakır Ticaret Odası da kendi iç mevzuatı uyarınca Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin Diyarbakır'da faaliyet gösteren bir birimidir. Ayrıca Dicle Üniversitesi de bu çalışmada yerel-üstü bir aktör olarak ele alınmıştır. 1981 yılında çıkarılan Yüksek Öğrenim Kanunu'na göre Türkiye'deki tüm yükseköğretim kurumları merkezi Ankara'da bulunan ve bütçesi merkezi yönetime bağlı olan Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı çatısı altında toplanmıştır.

Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'ne yönelik 2014 yılında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nce hazırlanan Dünya Miras Listesi Adaylık Dosyasında yer alan aktörler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi	Yerel Aktör
Sur Belediyesi	Yerel Aktör
Yenişehir Belediyesi	Yerel Aktör
Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü	Yerel – Üstü Aktör
Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Yerel – Üstü Aktör
Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü	Yerel – Üstü Aktör
Arkeoloji Müze Müdürlüğü	Yerel – Üstü Aktör
Diyarbakır Rölöve Anıtlar ve Anıtlar İl Müdürlüğü	Yerel – Üstü Aktör
Diyarbakır Valiliği	Yerel – Üstü Aktör
İkaria Danışmanlık Anonim Şirketi	Yerel – Üstü Aktör
Dicle Üniversitesi	Yerel – Üstü Aktör

Tablo 4. Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı Dünya Miras Listesi Adaylık Dosyasında Yer Alan Aktörler.

Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Arkeoloji Müze Müdürlüğü, Diyarbakır Rölöve Anıtlar ve Anıtlar İl Müdürlüğü’nün Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı il temsilcilikleri veya müdürlükleri, merkezi yönetimin taşra örgütlenmesinin birer parçası olarak yerel-üstü kurumlar olarak değerlendirilmektedir. Diyarbakır Valiliği merkezin taşra örgütlenmesini sevk ve idare eder ve doğrudan devlet tüzel kişiliğini temsil etmektedir. Dolayısıyla, yerel-üstü bir kurum olarak değerlendirilmektedir. Alan yönetim planının hazırlanması işinin ihale edildiği İkaria Danışmanlık Anonim Şirketi de Ankara merkezli bir kuruluş olması, Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde projeler yürütmesi ve üstlendiği işi yerel dinamiklerden çok ulusal ve uluslararası kurallara, norm ve standartlara göre yerine getirmesi nedeniyle yerel-üstü bir aktör olarak değerlendirilmektedir.

Her ne kadar 2014 yılında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’nce hazırlanan Dünya Miras Listesi Adaylık Dosyası’nda Cumhurbaşkanlığı kurumundan söz edilmese de basın arşivlerinden bu aktörlerin arasında Cumhurbaşkanlığının da olduğu görülmektedir. 30-31 Aralık 2010 tarihlerinde Diyarbakır’a bir dizi program için gelen dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri’nde incelemelerde bulunmuş ve kendisine dönemin Diyarbakır Büyükşehir Belediye başkanı olan Osman Baydemir de eşlik etmiştir. İncelemelerin ardından açıklamalarda bulunan Abdullah Gül, şöyle bir demec vermiştir: “*Aynı İstanbul’daki birçok tarihî mimari eserde olduğu gibi buranın da UNESCO’nun*

kültürel miras listesine girmesi için 'hem teşebbüsleri hem de güzel hazırlıkları yapın' diye talimatları verdim. Dolayısıyla, bugünlere kadar böyle gelen bu eserleri bundan sonra da bizim en iyi şekilde korumamız ve tüm insanlığa, herkese tanıtmamız gerekir.' (Abdullah Gül Resmî İnternet Sayfası, 2010).

Abdullah Gül'ün bu açıklamalarının ardından 1 Ocak 2011 tarihinde Diyarbakır Surları'nın Cumhurbaşkanlığı'nın himayesine alındığı duyurulmuştur. Bu gelişmelerden yaklaşık bir yıl sonra 2012 yılının Ocak ayında ise Osman Baydemir ve beraberindeki Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ekibi Çankaya'da bulunan Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne giderek Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile görüşmüştür. Görüşmelere Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nden temsilcilerin yanı sıra Dicle Üniversitesi, Karacadağ Kalkınma Ajansı, Vakıflar Genel Müdürlüğü ile GAP İdaresi Başkanlığı'ndan bir dizi heyet de katılmıştır. Görüşmelerin ardından Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreterliği görüşmelerin oldukça verimli ve güzel geçtiğini vurgularken, Diyarbakır Surları ile alakalı olarak şu taleplerinin Cumhurbaşkanlığı'na iletildiğini aktarmıştır:

- Diyarbakır Surları ve Suriçi'nin Koruma Amaçlı İmar Planı doğrultusunda bütünlüklü restorasyon ve 3 Yıllık Acil Eylem Planı'nın hazırlanması,
- Kültür Bakanlığı tarafından 2013 yılının 'Diyarbakır Surları Yılı' ilan edilip ulusal ve uluslararası tanıtım sürecini başlatması,
- Ağır tahribat görmüş 21 adet burç bütünlüklü bir program dahilinde acilen restore edilmesi,
- 50 adet burcun içleri hafriyat ve molozlardan temizlenmesi,
- Temizlik işlemi Koruma Kurulu kararı ile Müze Müdürlüğü denetiminde yapılması sağlanması,
- Temizlik sonrası yeniden kirlenmesini ve işgalini önlemek amacıyla kırık kapıların bir an önce onarılması,
- Kahve, kafeterya gibi amaçlarla işgal edilen burçlar tahliye edilmesi,
- Burçlar arasındaki sur bağlantılarının onarımının yapılması; Onarım, temizlik ve tahliye işlemi bir program dahilinde yürütülmesi,

- Sur içine yönelik geliştirilecek bütün projelerde merkezi-yerel yönetimlerin koordinasyonu sağlanması (Anadolu Ajansı, 2012).

Özellikle ilk iki ve sonuncu taleplere bakıldığında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin, yerel bir aktörün yerel-üstü aktörlerle bir bütün halinde ve koordineli bir şekilde çalışmayı amaçladığı görülmekte ve buna dair öneriler paylaşılmaktadır. Gerek 2014 yılında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nce hazırlanan Dünya Miras Listesi Adaylık Dosyası'nda gerekse Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanlığı yetkilileriyle yapılan görüşmeler sırasında dışlanan bir aktör göze çarpmaktadır. O aktör, Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin bir bölümüne ev sahipliği yapan Sur Belediyesi'dir. 27 Şubat – 1 Mart 2015 tarihleri arasında Diyarbakır'da düzenlenen Tarihi Kentler Birliği'nin “Alan Yönetimi Sürecinde Tarihi Kentler Birliği” isimli panelinde yapılan konuşmalar ve yapılan basın arşivi taramalarında Sur Belediyesi'nin bu sürece dahil olmadığı, daha pasif bir rol oynadığı görülmektedir. Bu sürecin dışında kaldığı gözlemlenen bir diğer aktör ise Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) ve ona bağlı bir oda olan Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesi (DİMOD) ile Şehir Plancıları Odası Diyarbakır Şubesi'dir. Bu üç aktörün de süreç içerisinde pek yer almadığı görülmektedir. Söz konusu bu üç aktörün sürecin dışında kalması veya pasifize edilmelerine dair yapılan literatür taraması ve basın – yayın organlarının arşiv taramalarında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

5.6. UNESCO'ya Adaylık Sürecinde Yaşanan Sorunlar ve Sorunların Çözümü

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ndeki akademisyenlerden ve çalışmacılardan oluşan bir ekibin 1999 yılında hazırladığı “Diyarbakır Kalesini Koruma Sorunları” isimli çalışma ile başlayan ve 2012 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne başvuru kararı alınmasına ve sonrasında 2015 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne girilmesine dek devam eden süreçte birtakım sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunların çözümü için bazı kurum ve kuruluşların çalışma yürüttüğü görülmektedir.

2012 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı dahilinde kurulan Alan Yönetimi Başkanlığı'yla UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınması için resmî faaliyetlere başlandığı görülmektedir. Daha öncesinde de ifade edildiği üzere oldukça kapsamlı ve komplike bir süreç olduğundan adaylık dosyasına birçok kurum ve kuruluş katkı sağlamıştır. Yerel-üstü aktörlerden olan Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca Müze Alanı faaliyetleri hazırlanırken, Diyarbakır Valiliği'nce ise Diyarbakır

Surları'nın restorasyonu ve projelendirilmesi için Kalkınma Bakanlığı Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı'ndan uygulanan projelerle adaylık dosyasına katkılar sunulmuştur. UNESCO Dünya Kültür Mirası'na adaylık sürecinin sıkıntısız bir şekilde ilerlemesi konusunda yapılan bu faaliyetlere Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca akademisyenlerden oluşan bir bilim heyeti kurulmuş ve faaliyetler bu bilim insanlarının yer aldığı heyetle birlikte devam etmiştir. Bu bilim heyetinin 2012 yılında yaptığı toplantıda ise Diyarbakır Surları'na yönelik bir "Koruma Amaçlı Master Planı" hazırlanması hususunda anlaşmaya varılmıştır. Bu çalışmaların ise Kültür ve Turizm Bakanlığı ile koordineli bir şekilde sürdürülmesi amaçlanmıştır. Yine 2012 yılında Diyarbakır'da "Diyarbakır Surları" isimli bir sempozyum düzenlenmiştir. Bu sempozyumun Diyarbakır Valiliği ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi iş birliği ile düzenlendiği görülmekte ve ilgili kurum ve kuruluşların da desteğiyle ICOFORT/ICOMOS Diyarbakır Buluşması sağlanmıştır. Bu sempozyum yerel ile yerel-üstü aktörlerin bir araya gelmesine de vesile olmuştur. Bu sempozyum ile on beş farklı ülkeden çok sayıda uzman ve çalışmacının Diyarbakır'a gelmesi sağlanmıştır. Diyarbakır'da düzenlenen Diyarbakır Surları isimli sempozyum ile adaylık süreci konusunda fikir alışverişinde bulunulmuş ayrıca dosya hazırlığı konusunda uzmanlara bilgi verilmiştir. 2013 yılında ise Diyarbakır Valiliği tarafından Japonya, Almanya, İngiltere ve Çin gibi farklı ülkelerde farklı dillerde basılan yayınlar ve tanıtıcı unsurlarla Diyarbakır Surları'nın UNESCO adaylığı tanıtılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı ve Diyarbakır Valiliği 2012 – 2013 yıllarında projelendirme, restorasyon ve tanıtım çalışmalarına 20 Milyon Türk Lirası civarında bir kaynak ayırmış ve kullanmıştır (Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2021).

Üst kısımda yer alan bilgilere bakıldığında bir yerel yönetim paydaşı olan Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ile yerel-üstü paydaşlar olan Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Diyarbakır Valiliği'nin koordineli ve planlı bir şekilde çalıştığı görülmektedir. Diyarbakır'ın UNESCO Dünya Kültür Mirası'na adaylık başvurusunun hazırlanmaya başlandığı yıl olan 2012 ile adaylık başvurusunun onaylandığı 2015 yılları arasında Türk siyasal hayatında önemli gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Kamuoyunda "Barış Süreci" veya "Çözüm Süreci" olarak adlandırılan dönemde Diyarbakır'ın UNESCO Dünya Kültür Mirası'na adaylık süreci yaşanmıştır. Sadece Diyarbakır'da değil bölge genelinde 2012–2015 yıllarında son otuz yıllık çatışma sürecinden sonra, daha sakin ve terör olaylarının daha az yaşandığı günlerde bu adaylık sürecinin yer alması şüphesiz adaylık çalışmalarına olumlu yönde katkı sunmuştur.

Diyarbakır'ın UNESCO Dünya Kültür Mirası'na adaylık süreci konusunda yerel ve yerel-üstü paydaşlar ile iş birliği ve diyalog konusunda ortam uygun gibi görünse de bazı problemlerin yaşandığı görülmüştür. 2014 yılında Hevsel Bahçeleri'nde Dicle Üniversitesi Kampüsü sınırları içerisinde kalan alanda başlayan ağaç kesimlerinin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından verilen talimatla Dicle Üniversitesi tarafından gerçekleştirildiği iddia edilmiş ve bu alanda aralarında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Başkanı'nın üyesi olduğu Barış ve Demokrasi Partisi üyeleri ile Diyarbakır Mimarlar Odası yönetim kurulunda yer alan bir grup yönetici eyleme başlamıştır. Bu durum eylem ile sınırlı kalmayıp yargı yoluna taşınmış ve mahkeme bu ağaç kesiminin durdurulmasına karar vermiştir. Diyarbakır Mimarlar Odası, bu ağaç kesiminin nedeninin ilgili alanın TOKİ tarafından imara açılacak olması iddialarını gündeme getirmiş, Dicle Üniversitesi ve Bakanlık ise amaçlarının itfaiye yolu açmak ve bölgede yer alan sivrisinek sorunlarını gidermek olduğunu iddia etmiştir (Aljazeera Turk, 2014).

2014 yılının Kasım ayında ise Makina Mühendisleri Odası Diyarbakır Şubesi, Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesi, İnşaat Mühendisleri Odası Diyarbakır Şubesi, Elektrik Mühendisleri Odası Diyarbakır Şubesi, Jeoloji Mühendisleri Odası Diyarbakır Şubesi, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Diyarbakır Şubesi, Ziraat Mühendisleri Odası Diyarbakır Şubesi, Maden Mühendisleri Odası Diyarbakır Şubesi, Şehir Plancıları Odası Diyarbakır Şubesi, Kimya Mühendisleri Odası Diyarbakır İl Temsilciliği, Jeofizik Mühendisleri Odası Diyarbakır İl Temsilciliği, Peyzaj Mimarları Odası Diyarbakır İl Temsilciliği ve Meteoroloji Mühendisleri Odası Diyarbakır İl Temsilciliği'nin bir araya gelerek oluşturdukları TMMOB Diyarbakır İl Koordinasyon Kurulu bir açıklama yapmıştır. Açıklamada, Dicle Nehri üzerinde inşa edilen kum ocakları ile balık üreme çiftliklerinin Dicle Nehri'nin yatağında ciddi tahribatlar oluşturduğu ve Dicle Nehri'nin debisinde nizamsızlıklar meydana getirdiği ifade edilmiştir. Ayrıca Diyarbakır'la özdeşleşen, binlerce yıldır tarımsal faaliyetler maksadıyla kullanılan, Diyarbakır'ın tarımsal ihtiyacını gidermesi nam salmış Hevsel Bahçeleri'nin de bu faaliyetler sonucunda tahrip olduğu ifade edilmiştir. Tüm bu olumsuzlukların giderilmesi adına tek umudun UNESCO olduğu dile getirilmiştir. 1999 yılından itibaren başlayan UNESCO faaliyetlerinde nihai sonuca ulaşılacak üzere olduğu ancak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Tarım ve Orman Bakanlığı'nın yaptığı bu yanlış uygulamalar ile UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girme çabalarının boşa gidebileceği belirtilmiş ve ilgili bakanlıklar uyarılmıştır (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, 2014).

23 Ağustos 2013 tarihinde Hevsel Bahçeleri'nin de içinde bulunduğu alan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yapı rezerv alanı ilan edildi ve bu husus yerel bir aktör olan Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nı bir kez daha karşı karşıya getirmiştir. Bu karar üzerine Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi yargı yoluna başvurmuş, başvuru sonucunda Diyarbakır 1.İdare Mahkemesi 2014/1463 Karar numarasıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yapı rezerv alanı kararını iptal edilmiştir (Elektrik Mühendisleri Odası, 2015).

Tüm bu hususlar ve gelişmeler dikkate alındığında aslında aşılamayacak büyüklükte sorunlar olmadığı görülmekte ve bazen diyalog yoluyla bazen de hukuki yollarla ilgili sorunların çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı ve sonucunda Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girmeye hak kazandığı görülmektedir.

5.7. UNESCO'ya Adaylık Sürecinden Sonra Yaşanan Gelişmeler

Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri 2015 yılında Almanya'nın Bonn kentinde yapılan 39. UNESCO Dünya Mirası Komitesi Toplantısı'nda, Türkiye'nin 14. miras alanı olarak UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmiştir (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 2021).

Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmesinin ardından resmi olarak 28 Kasım 2015 tarihinde Sur İlçesi'nin bazı mahallelerinde emniyet ve jandarma ekipleri tarafından operasyonlar ve sokağa çıkma yasakları başlatılmıştır. 30 Kasım 2015 tarihinde operasyonların ve sokağa çıkma yasağının kaldırıldığı duyurulmuştur. Ancak 2 Aralık 2015 tarihinde Sur İlçesi'nin altı mahallesinde (Cevatpaşa, Fatihpaşa, Dabanoğlu, Hasırlı, Cemal Yılmaz ve Savaş) ve Gazi Caddesi'nde sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ve operasyonlar yeniden başlatılmıştır. 10 Mart 2016 tarihinde Diyarbakır Valiliği tarafından yapılan açıklamalar neticesinde 103 gün süren operasyonların tamamlandığı duyurulmuştur (Diyarbakır Valiliği, 2016)

Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin de içinde bulunduğu Sur İlçesi'nde üç aydan daha uzun süren bir çatışma süreci yaşanmıştır. Bu süreç şüphesiz o bölgede bulunan yapılarda etki bırakmıştır.

Sur İlçesi'nde yer alan 18 mahallenin 16'sı Diyarbakır Surları ile çevrili olan Suriçi bölgesinde yer almaktadır. Bu 16 mahallede 2015 - 2016 yılında yaşanan terör ve güvenlik olayları öncesinde toplam 8935 yapı bulunduğu görülmektedir (Karaaslan, 2018).

Suriçi bölgesinde yer alan mahallelerden olan Cevatpaşa, Fatihpaşa, Dabanoğlu, Hasırlı, Cemal Yılmaz ve Savaş Mahalleleri'nde yer alan 87'si tescilli 247'si tescile değer olmak üzere toplamda 3569 yapı 2015 – 2016 yılları arasında yıkılmıştır. Ayrıca 2012 yılında hazırlanan Suriçi Koruma Amaçlı İmar Planında revize kararı alınmıştır. 2013 yılında hazırlanan Diyarbakır Alan Yönetimi planına uygun olmayan bazı uygulamalar yapılmıştır (TMMOB, Yıkılan Kentler Raporu, 2016).

Ocak 2017'de Hasırlı Mahallesi'nde TOKİ tarafından inşa edilmeye başlanan konutlarla birlikte estetik ve Diyarbakır'ın geleneksel mimarisinden uzaklaşma tartışmaları başta olmak üzere bir dizi tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar dışında Suriçi'nde yaşayan halkın göçe zorlandığı, Diyarbakır Surları başta olmak üzere birçok tarihi eserden taşların çalınarak ticari faaliyet gösteren işletmelerin inşasında kullanıldığı ve Hevsel Bahçeleriyle On Gözlü Köprü civarında kaçak yapılaşmanın başladığı iddiaları bazı STK'lar tarafından dile getirilmiş ancak bu iddialar Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından reddedilmiştir (BBC News, 2022).

28 Kasım 2022 – 2 Aralık 2022 Tarihleri arasında UNESCO Reaktif Misyonu Diyarbakır'a incelemelerde bulunmak üzere gelmiştir. Beş günlük süre zarfında kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra STK'lar ile de görüşme gerçekleştiren heyetin, Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçelerinde gözlemlerin yapıldığı ve raporların tutulduğu aktarılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 2022).

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ta 7,8 ve 7,5 büyüklüğünde meydana gelen depremlerden Diyarbakır da etkilenmiştir. Resmi rakamlara göre Diyarbakır'da 126 bina yıkılmıştır ve 414 kişi hayatını kaybetmiştir (Adalet Bakanlığı, 2023). Kahramanmaraş'ta meydana gelen bu depremlerde Diyarbakır Surlarının özellikle Urfa Kapı olarak adlandırılan bölümünün hasar aldığı görülmüştür (NTV, 2023).

Görsel 1. Diyarbakır Surları'nın Urfa Kapı olarak adlandırılan kısmında deprem sonrası meydana gelen yarık (Orijinal, 2023).

5.8. Değerlendirme

Çalışmanın bu kısmına kadar toplamda dört farklı kültürel miras alanı yani dört farklı alan yönetimi planı incelenmiştir. İlk olarak incelenen Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı, Edirne Belediyesi'nin iç kaynakları tarafından hazırlanan ve Türkiye'de ulusal ölçekte hazırlanmaya başlanan ilk alan yönetimi planı unvanına sahiptir. 2012 yılından itibaren uygulamada olan Selimiye Camii ve Külliyesi Yönetim Planı tıpkı Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nde olduğu gibi gündelik hayatın devam ettiği ve insanlar tarafından aktif bir şekilde kullanılan cevval bir alanı yönetmek maksadıyla hazırlanmış bir plandır. Bu noktada Efes Antik Kenti ve Arslantepe Höyüğü'nden ayrılmaktadır. Katılımcı ve farklı çevreleri bir araya getiren bir yönetim modeli esas alınarak hazırlanan alan yönetimi planında ön plana çıkan kurum tıpkı Efes Antik Kenti'nde olduğu gibi belediyedir. Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı'nda yeralan paydaşlar ve bu paydaşların görev dağılımları da açık bir şekilde alan yönetimi planında yer almıştır.

İkinci olarak incelenen Efes Yönetim Planı ise revize edilmiş ve güncellenmiş bir alan yönetimi planına sahip olmasıyla diğer ulusal yönetim planlarından ayrılmaktadır. Selçuk Belediyesi tarafından hazırlanan söz konusu alan yönetimi planında da katılımcı ve farklı çevreleri bir araya getiren yönetim modeli esas alınmış ve demokratik bir alan oluşturulmaya çalışılmıştır.

Ayrıca iş bölümü ve iş birliği açısından alanında uzman ve bilgili kurum ve kuruluşlar ön plana çıkarılmış ve görev dağılımı bu uzmanlık alanları dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir.

Üçüncü olarak incelenen Arslantepe Yönetim Planı ise daha merkeziyetçi bir yönetim modeliyle hazırlanmış ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın daha baskın ve söz sahibi olduğu bir plan hazırlanmıştır. Söz konusu planda dikkat çeken en önemli husus ise özellikle detaylı ve açıklayıcı bir tablo ile yapılan iş birliği ve iş bölümünün aktarılmış olmasıdır. Bir diğer dikkat çeken husus ise muhtarlık ve tamamen yabancı bir ekipten oluşan Arslantepe Araştırma Ekibi'nin karar verici yetkiye sahip grubun içerisinde yer alması olmuştur.

Son olarak incelenen ve çalışmanın asıl konusunu oluşturan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetimi Planında katılımcı ve demokratik bir yönetim modelinin uygulanacağı belirtilmişse de alan yönetimi planının içeriğinde bunun detaylarına pek ulaşılamamıştır. Diğer üç alan yönetimi planında yönetim modeli açıkça belirtilirken Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetimi Planında bu husus detaylı bir şekilde ifade edilmemiştir. Karşılaştırılması gereken önemli hususlardan bir diğeri ise planı hazırlayan kurum veya kuruluşlardır. İncelenen diğer üç alan yönetimi planından ikisi (Selimiye Camii ve Külliyesi Yönetim Planı ile Efes Alan Yönetimi Planı) tamamen yerel bir otorite olan belediyelerin kendi iç kaynaklarınca hazırlanırken biri (Arslantepe Alan Yönetimi Planı) içerisinde yerel otorite olan Malatya Büyükşehir Belediyesi ve Battalgazi Belediyesi'nin de yer aldığı bir ekip tarafından hazırlanmıştır. Oysa Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetimi Planı ihale yöntemi ile merkezi Ankara'da bulunan bir şirkete hazırlatılmıştır. Bu planın masa başında hazırlanmadığı, sahaya inildiği ve çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarla görüş alışverişinde bulunulduğu belirtilse de bu verilerin net bir şekilde paylaşılmaması bu konuda bir muğlaklık yaratmaktadır. 28.12.1993 tarihinde büyükşehir statüsüne kavuşan ve Türkiye'nin ilk büyükşehirlerinden biri olan Diyarbakır ve bu şehirde 1973 yılında kurulan birçok bilim insanını ve akademisyeni barındıran Dicle Üniversitesi gibi kurum ve kuruluşlara sahipken böyle bir uygulamaya gidilmesi eleştiriye açık bir durum olmuştur.

6. SONUÇ

Bu tez çalışması, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda 2004 yılında yapılan değişiklikle 5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile kültürel mirasta “alan yönetimi” kavramının Türkiye’deki gelişimine vurgu yapılarak, Diyarbakır özelinde hazırlanan alan yönetimi planıyla, seçilen üç farklı alanın yönetim planı karşılaştırılarak incelenmiştir. Bu karşılaştırma ve inceleme yapılırken dört alan yönetiminin vizyon, amaç ve hedeflerinin yanında yönetim modelleri, alan yönetimi planında yer alan aktörler ve alan yönetimi planlarındaki iş birliği ve işbölümleri baz alınmıştır. Bu karşılaştırma ve incelemelerin temel amacı Diyarbakır’da ilerleyen süreçlerde revize edilecek veya yeniden hazırlanabilecek bir alan yönetimi planına kaynaklık edebilmektir.

Bu tez çalışmasının temel bulgularına geçmeden önce, çalışmanın ikinci bölümünde alan yönetimi ve kültürel miras kavramlarının Türk Kamu Yönetimi sistemine uygun olarak yorumlamak gerekmektedir. Zira ikinci bölümde ve yukarıda da belirtildiği üzere alan yönetimi kavramı Türk Kamu Yönetimi sisteminde oldukça yeni bir kavramdır. Bu doğrultuda bazı eksiklik ve hatalar görmek olağan karşılanabilecektir. Öte yandan sistematik ve komplike bir yönetim modeli olan alan yönetimi kavramı güçlü ve etkili bir demokratik zemin gerektirmektedir. Yerel yönetimler ile yerel üstü yani merkezi yönetimin eşgüdümsel bir şekilde hareket etmesi ve söz konusu alanı yönetmesi gerekmektedir. Oysa çalışmada da değinildiği üzere özellikle bazı alan yönetimi planları hazırlanırken sürecin içerisinde yer alması elzem olan bazı otoriteler ya sürece hiç dahil edilmemiş ya da sınırlı boyutta dahil edilmiştir. Örneğin Efes Alan Yönetimi Planı’nı hazırlayan Selçuk Belediyesi, Edirne Selimiye Camii Külliyesi Planı’nı hazırlayan Edirne Belediyesi, Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alan Yönetimi’ni hazırlayan ise Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde bir danışmanlık firmasıdır. Ancak Arslantepe Yönetim Planı’nın hazırlanmasında ise büyükşehir ya da ilçe belediyesinden ziyade Kültür ve Turizm Bakanlığı, Roma Sapienza Üniversitesi, İnönü Üniversitesi ve Fırat Kalkınma Ajansı’nın ön plana çıktığı görülmektedir. Bu doğrultuda yerel yönetimin en önemli bileşenlerinden biri olan belediyelerin daha geri planda kaldığı görülmektedir. Öte yandan yine çalışmanın ikinci bölümünde değinilen kültürel miras kavramının tarihi ise alan yönetiminden çok daha eskilere dayanmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde kültürel miras ve tarihi eserler yönünden farkındalığın oluştuğu ve bu farkındalığın günümüze değin artarak geldiği anlatılmıştır. İkinci bölümün devamında ise

UNESCO tarafından ortaya atılan ve Temmuz 2023 tarihi itibariyle UNESCO'nun resmî internet sitesinde yer alan bilgiye göre Türkiye'den 19, Dünya genelinde ise toplamda 1157 kültürel miras unsurunu içerisinde barındıran Dünya Miras Listesi'nin doğuşu ve gelişimi incelenmiştir. Binlerce yıldan bu yana ayakta olan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin artık belirli standartlar dahilinde korunması elzem olmuştur ve bu doğrultuda çalışmada da belirtilen aşamalar kat edilerek Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri 2015 yılında UNESCO'nun Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmiştir. Bu listeye dahil olabilmek için en başta bir alan yönetimi planı hazırlanması UNESCO tarafından mecburi kılınmış ve Diyarbakır, 2013 yılında alan yönetimi planına kavuşmuştur. En temel tabiriyle alan yönetimi; sınırları beşerî veya doğal yollarla belirlenmiş bir bölgeyi çekip çevirme, idare etme durumudur (Dalkılıç ve Bekleyen 2011). Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin de içinde bulunduğu alan bugün hala bir alan yönetimi planı ile “çekip çevrilmekte” ise de söz konusu alan yönetimi planının bugün güncelliğini yitirdiğini gerek içerisinde yer alan güncel olmayan bilgiler gerekse 2013 yılından günümüze kadar bölgede yaşanan birçok gelişmeden anlaşılmaktadır. Çalışmada Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin yanı sıra incelenen diğer üç alandan biri olan Edirne Selimiye Camii Külliyesi'nde de bu güncel olmayan yönetim planından söz etmek evvela mümkündür. Zira yukarıda da bahsedildiği üzere Edirne Selimiye Camii Külliyesi Alan Yönetimi Planı, Türkiye'de hazırlanmaya başlanan ilk alan yönetimi planı olma özelliğini taşımaktadır. 2011 yılında yürürlüğe girdikten sonra revize edilmeyen alan yönetimi planı güncel ihtiyaçlara yanıt vermekte zorlanabilir. Bu nedenle tıpkı Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Alan Yönetimi Planı'nda olduğu gibi güncellenmesinin faydalı olabileceği yorumu yapılabilir. Arslantepe Alan Yönetimi Planı ise 2019 yılında yürürlüğe girmiştir ve 2024 yılına kadar geçerli olduğu planda belirtilmiştir. Genel itibariyle güncel bir yönetim planı olarak görülse de 2019 yılından 2023 yılının ilk yarısına kadar önce 2020 yılında yaşanan Elazığ depremi sonrasında 2023 yılında yaşanan Kahramanmaraş depremlerinden dolayı alan yönetimi planını etkileyecek herhangi bir sorunun yaşanıp yaşanmadığına dair yapılan literatür taramasında bir çalışma veya kaynağa ulaşılamamışsa da bu konunun gözden geçirilebileceği düşünülmüştür. Efes Alan Yönetimi Planı için güncel olmadığına dair bir yorum yapmak bu aşamada pek doğru olmayacaktır zira yine yukarıda bahsedildiği üzere 2022 yılında revize edilen alan yönetimi planının bir önceki alan yönetimi planına göre güncellenip geliştirildiği giriş kısmında da belirtilmiştir. Söz konusu bölümün sonunda ise Türkiye'de kültürel miras unsurlarının korunmasında yaşanan sorunlara değinilmiştir. Burada incelenen en önemli nokta

koruma faaliyetlerinde bürokratik karmaşanın neden olduğu aksaklıklar olmuştur. Tablo 2’de görüleceği üzere kültürel mirasın korunmasıyla ilgili on dört farklı yasal düzenlemenin mevcut olduğu görülmektedir. Avusturyalı politikacı Victor Thompson bu durumu “büropatoloji” olarak nitelendirmektedir. Bir alan ve konu üzerinde on dört farklı düzenlemenin ayrı ayrı uygulanması kaotik bir ortam yaratacaktır ve sağlıklı bir yönetim modeli uygulanmasına engel olacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise bu tez çalışmasının hazırlanması sürecinde uygulanan yöntemden bahsedilmiş ve yararlanılan akademik ve bilimsel kaynaklarla basın – yayın organlarının yayınları haricinde üzerinde değerlendirme ve analiz yapılan çalışmalar Tablo 3’te paylaşılmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde Türkiye’de belirli alanların yönetim planları sonraki bölümde Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri’nin Alan Yönetimi Planı ile karşılaştırılmak üzere incelenmiştir. Burada seçilen üç kültürel miras alanı rastgele seçilmemiş, belirli kriterlere dikkat edilmiştir. Edirne Selimiye Camii Külliyesi Alan Yönetimi Planı’nın incelenmesinin nedeni Türkiye’de hazırlanmaya başlanan ilk alan yönetimi planı oluşundan ötürüdür. Ayrıca Selimiye Camii Külliyesi tıpkı Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri’nde olduğu gibi günümüzde hala cevvalliğini koruyan ve gündelik hayatın devam ettiği bir merkez olma özelliğine sahiptir. İkinci olarak incelenen Efes Yönetim Planı ile yönetilen alan olan Efes Antik Kenti ile Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri’nin aynı gün, aynı toplantıda UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne kabul edilmeleri etkili olmuştur. Alan yönetimi planlarının yakın tarihlerde hazırlanmış olmasının herhangi bir benzerlik unsuru oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir. Son olarak incelenen Arslantepe Yönetim Planı ile yönetilen Arslantepe Höyüğü, Ağustos 2023 tarihi itibarıyla Türkiye’den UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne giren son kültürel miras alanı olması hasebiyle önemlidir. En güncel alan yönetimi planlarından birine sahip olan Arslantepe Höyüğü ile en eski alan yönetimi planlarından birine sahip olan Edirne Selimiye Camii Külliyesi birlikte sentezlenerek Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Alan Yönetimi Planı’na farklı açılardan yorumlanmasına katkı sağlamıştır. Çalışmanın beşinci bölümünde Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri’nin Alan Yönetimi Planı detaylı bir şekilde incelenmiş ve bir kamu yönetimi disiplini ile yorumlanmıştır. Binlerce yıldan bu yana ayakta olan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri’nin artık belirli standartlar dahilinde korunması gerektiği fikri etrafında birleşen bilim insanları 1990’lı yılların sonlarında çalışmalara başlamıştır ve belirtilen aşamalar kat edilerek Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri 2015 yılında UNESCO’nun Dünya Mirası Listesi’ne dahil olmuştur. Beşinci bölümde evvela işte bu süreçten bahsedilmiştir. Bu süreçte yer alan aktörler, yer almayan aktörler, söz konusu alanın

vizyon, amaç ve hedefleri incelenmiş, yönetim modeli değerlendirilerek aktörlerle ilgili ulaşılabilen kaynaklardan bilgiler aktarılmıştır. Aynı başlık altında bu süreç zarfında Diyarbakır'ın ve Türkiye'nin içinden geçtiği süreç ele alınmış ve aktarılmıştır. Söz konusu başlığın son kısmında ise Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil olduktan sonra yaşanan olaylara ve gelişmelere değinilmiştir.

İnsanlığın ortak mirası olan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri ile ilgili çalışmanın birçok noktasında çeşitli bilgiler paylaşılmıştır. Halihazırda uygulanan alan yönetimi planında hem hazırlık hem de uygulanma sürecinde güçlü bir şekilde bulunması gereken Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Sur Belediyesi, Yenişehir Belediyesi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır'da örgütlenmesi bulunan STK'lar ve TMMOB gibi kurum ve kuruluşların görece daha zayıf kaldığını plan incelendiği vakit görülecektir. Ancak söz konusu hazırlık süreci detaylıca incelendiği vakit Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin alan yönetimi planının hazırlanmasında da UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girme çalışmalarında da Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nden bir ekibin sürece ciddi biçimde dahil olduğu –ki yukarıda 2010 yılında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nden bir heyet ile Cumhurbaşkanlığı'ndan bir ekibin görüşmeleri aktarılmıştır- görülmüştür. Bu hususun alan yönetimi planında yeterince yer almama nedenleri arasında siyasi görüş ayrılıklarının ve demokratik ilkelerin tam anlamıyla benimsenmeyişinin etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tüm bu görüş ayrılıkları ve farklı düşünce yapıları bir kenara bırakılarak ilgili tüm otoritelerin katılımı ile düzenlenen alan yönetimi planlarının daha etkili ve uygulanabilir olacağına yukarıda değinilmiştir. Örneğin Efes Alan Yönetimi Planı'nı hazırlayan Selçuk Belediyesi ve Edirne Selimiye Camii Külliyesi Alan Yönetimi Planı'nı hazırlayan Edirne Belediyesi Cumhuriyet Halk Partili belediye başkanları tarafından yönetilen belediyeler olmalarına rağmen merkezi yönetime ait kurum ve kuruluşlar ile iş birliği ve iş bölümü yapabilmişlerdir. Bu doğrultuda dikkat çeken husus ise Arslantepe Alan Yönetimi Planı olmuştur. Yukarıda bahsi geçen üç ayrı alan yönetimi planının hazırlanmasında muhalif siyasi partilere mensup belediyeler etkili olurken iktidarı elinde bulundural Adalet ve Kalkınma Partili belediye tarafından yönetilen Malatya Büyükşehir Belediyesi'nin Arslantepe Alan Yönetimi Planı'nı hazırlayanlar arasında yer almadığı görülmüştür. Bu hususta yerel ve yerel üstü otoriteler arasındaki iş birliği ve iş bölümü ile ilişkiler bağlamında incelendiğinde Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri, Efes ve Edirne Selimiye Camii Külliyesi Alan Yönetimi Planlarında yerel otorite odaklı ve dengeli bir iş bölümü ve iş birliği olduğu görülürken Arslantepe Alan Yönetimi Planı'nda yerel üstü

aktörlerin daha odak noktada yer aldığı ve iş bölümü konusunda daha fazla sorumluluk üstlenildiği görülmektedir.

Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Alan Yönetimi Planı'nda aslında önemli bir hususken çok az değinilen bir husus ise turizm olmuştur. Diyarbakır, başta kültür turizmi olmak üzere, inanç, gastronomi ve doğa turizmi potansiyeli açısından önemli bir destinasyondur. Bu durum dikkate alınarak ileride hazırlanacak muhtemel yeni bir alan yönetimi planında tanıtım ve reklam faaliyetlerine önem verilmeli ve daha çok turistin alanı ziyaret etmesi hedeflenmelidir. Ayrıca başta Kültür ve Turizm Bakanlığı olmak üzere, seyahat acenteleri, tur operatörleri, ticaret odaları ve borsaları, turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmeler de alan yönetimi planına daha etkin bir biçimde dahil edilmelidir. Zira Efes Alan Yönetimi Planı'nda buna dair bir değerlendirme ve çalışmadan bahsedilmektedir. Öte yandan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Yönetim Alanı'nın önemli bir kısmını oluşturan Suriçi bölgesinde Koruma Amaçlı İmar Planı'nın revize edilmesi ve tescilli olmayan yapılardan arındırılarak kültürel miras unsuru olan yapılar gün yüzüne çıkarılmalıdır. Ayrıca bu düzenleme ile birlikte Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Alan Yönetimi Planı'na uygun olmayan yollar ve yapılar söz konusu plana uygun hale getirilmelidir. Örneğin 2015 – 2016 yılları arasında meydana gelen ve “Sur Olayları” olarak adlandırılan çatışma döneminden sonra başta Alipaşa, Fatihpaşa ve Hasırlı Mahalleleri'nde TOKİ tarafından inşa edilen avlulu evlere yönelik kentsel mimariye uygun olmadığı yönündeki eleştiriler dikkate alınmamıştır. Ayrıca yine alan yönetimi planı sınırları içerisinde kalan Fatihpaşa Mahallesi'nde geniş asfalt yollar yapılarak tarihi estetik görüntüden uzak, yönetim planına aykırı bir usule gidilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen diğer alan yönetimi planlarında trafik sorununa detaylı bir şekilde yer verilirken Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Alan Yönetimi Planı'nda trafikle ilgili sadece tek şeritli yol uygulamasına geçilerek trafik yoğunluğunun azaltılması hedeflenmişse de bu hususun daha fazla trafik yoğunluğuna sebebiyet verebileceği ve motorlu taşıtların daha uzun süre alanda kalmalarına neden olacağı hususu açıktır. Bu noktada en yetkili kurum olan İl Emniyet Müdürlüğü Trafik Şube Müdürlüğü yetkileri ve Büyükşehir Belediyesi ile Sur Belediyesi'ne bağlı görev yapan trafik zabıtalарının da yer aldığı bir ekip tarafından hazırlanacak Sur Trafik Master Planı ile trafik sorununun kontrol altında tutulabileceği beklenebilir. Ayrıca Suriçi bölgesinde yaya yollarının iyileştirilmesi ve bisiklet yollarının belirlenmesiyle daha modern ve sağlıklı bir görüntü sağlanabilir.

Son olarak yukarıda da defaatle bahsedildiği üzere hazırlanacak veya revize edilecek yeni bir alan yönetimi planında yerel otoritelerin şehrin en etkili paydaşlarından biri olduğu gözetilerek hareket edilmesi, ilgili tüm çevrelere ulaşılmaya çalışılarak daha katılımcı ve demokratik bir plan hazırlanması ve alan yönetimi planı hazırlanırken bürokratik unsurların azaltılması için ulusal çapta faaliyetlerin yürütülmesi amaçlanmalıdır. Oldukça kapsamlı ve karmaşık bir yapıya sahip olan alan yönetimi kavramı belirli unsurlar sadeleştirilerek ve sistematikleştirilerek kolay bir şekilde hazırlanabilir. Bu sadelik ve sistematikliğin sağlanabilmesi sağlıklı ilişkiler kurmakla pek tabii mümkün olabilecektir. Çalışmada daha önce de defaatle belirtildiği üzere alan yönetimi planı hazırlanması çeşitli meslek gruplarından çeşitli aktörlerin bir araya gelmesi ile oluşan bir süreçten ibarettir. Birden fazla aktörün bulunduğu bir ortamda ortak bir paydada buluşmak söz konusu planın selameti açısından oldukça önemlidir. Yönetim (management) alanında çalışmalarıyla tanınan Henri Fayol yönetimin beş fonksiyonu olduğunu belirtmiş ve fonksiyonlarını şu şekilde sıralamıştır:

- ✓ Planlama
- ✓ Organize etme
- ✓ Yürütme
- ✓ Koordine etme
- ✓ Kontrol etme

İşte alan yönetiminde de bu fonksiyonları takip ederek söz konusu yönetim planının uygulanması sistematikleştirmeyi sağlayacaktır. Zira bir alan yönetimi planı önce genellikle sınırlı sayıda bir ekiple planlanır. Sonrasında bu ekibe dahil edilecek aktörler bir araya gelir ve süreç organize edilir. Sonrasında alan yönetimi planı hazırlanmaya başlanır ve yapılan iş bölümü ile planlama ve organize etme aşamalarında hedeflenen amaçlar doğrultusunda alan yönetimi planı hazırlanır ve uygulamaya konulur. Hazırlanan bu planın, plana uygun bir şekilde hazırlanıp hazırlanmadığının denetleneceği bir mekanizma ise kontrol etme fonksiyonunda yer alan aktörlerin sorumluluğu altında bulunmaktadır. Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'ne ait Alan Yönetimi Planı hazırlanırken bu fonksiyonlar takip edilmiştir. Ancak, can alıcı bir noktada bulunan kontrol etme fonksiyonunun yerel ve yerel üstü aktörler arasındaki ilişkilerin özellikle yaşanan “Sur Olayları” nedeniyle zayıfladığı ve arka planı incelendiğinde yaklaşık 20 yıllık bir emeğin ürünü olan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Alan Yönetimi Planı'nın tam anlamıyla uygulanıp uygulanmadığına dair verilere ulaşmak mümkün olmamıştır. İşte bu

sebebin de başı çektiği bir takım durumlar nedeniyle Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Alan Yönetimi Planı'nın sınırları da genişletilerek revize edilmesi ve aktörler arasındaki ilişkilerin mümkün mertebe siyasi ilişkilerden uzak bir şekilde kurulması büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2010). Arkeolojik alanlarda koruma sorunları kuramsal ve yasal açılardan değerlendirme. TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, 8, 103-118.
- Aköz F. ve Yüzer N. (2009). Tarihi yapılarda malzeme özelliklerinin belirlenmesinde uygulanan yöntemler. İnşaat Mühendisliği Eğitimi Sempozyumu. İstanbul.
- Aksu Çam, Ç. (2012). Yerelleşme, yerel iktidar ve yerel demokrasi. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Anıl, İ. ve Dalkılıç, N. Documentation and sustainability of construction techniques for the protection of cultural heritage: kitchen hearths and chimneys in traditional diyarbakır houses. Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi, 13(1), 127-137.
- Asatekin, G. (2004). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 104, 15-18.
- Aydoğdu, R. (2022). Hevsel Bahçeleri'nin kentsel tarım alanı olarak kullanımının değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Bal, F. (2021). Yerel halkın kültürel mirasa yönelik farkındalık düzeyi: Diyarbakır ili örneği. (Yüksek lisans tezi). Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.
- Basmacı, D. (2017). Kültürel mirasın korunmasında yerel yönetimlerin rolü: Beyoğlu Belediyesi örneği, AURUM Mühendislik Sistemleri ve Mimarlık Dergisi, 1(2), 77-90.
- Başlar, K. (2011). Kırkıncı yılında Dünya Mirası Sözleşmesi 1972-2012. Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, 7(27), 25-52.
- Beysanoğlu, Ş. (2001). Anıları ve kitabeleri ile Diyarbakır tarihi. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2, 121-150.
- Boland, P., Hastings, T., Boland, P., McKay, S., Majury, N., & Galway, N. (2022). The politics of World Heritage Sites: city planning, bird shit architecture and European impunity. Territory, Politics, Governance, 1-22.
- Boran A. ve Aykaç R. (2019). Yeni araştırmalar bağlamında Diyarbakır Kalesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 42, 273-282.
- Çağlar, Z. (2018). UNESCO Dünya Miras Listelerinin turizm arzına etkisi: Diyarbakır örneği. (Yüksek lisans tezi). Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.
- Çatalbaş, F. (2018). Suriçi bölgesi kentsel dönüşüm projesi ve Diyarbakır turizmüne katkısı. Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012/1, 47-65.
- Çiçek, C. (2008). Katılımcı kent yönetimi yerelliği yeniden keşfetmek Diyarbakır örneği. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çolak, N. (2007). Alan yönetiminin hukuki boyutu makalesi.

Dağıstan Özdemir, M. (2005). Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına kısa bir bakış. TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 31, 20-26.

Dalkılıç N. ve Bekleyen A. (2011). Medeniyetler mirası Diyarbakır mimarisi. Diyarbakır Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları, 3, 417-463.

Dalkılıç, N. (2013). Diyarbakır Surlarının günümüzdeki durumuna yeni bir bakış. Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi, 15, 23-35.

Dalkılıç, N., ve Nabikoğlu, A. (2012). The architectural features of the Diyarbakır city walls: a report on current status and issues of conservation. Mediterranean Archaeology And Archaeometry, 12(2), 171-182.

Değertekin, H. (1999). Diyarbakır Surlarının bugünkü durumu, Diyarbakır Müze Şehir. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 179-193.

Dinçer, İ. (2013). Söyleyişi, Alan yönetimi, planların gerçek hayatla buluşma şansını artırır. İstanbul: Arkitera Yayıncılık.

Ekici, Y. (2009). tarihi çevre korumanın yönetsel boyutu ve yerel yönetimlerin sorumlulukları: Selimiye Camii alan yönetimi örneği. (Yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Erarslan, Ş. (2021). dünya miras alanlarında yönetim planları: Türkiye örneği. ASSTUDIES Dergisi, 4(6), 32-48.

Erder, C. (1971) Yorumlar üzerine. Vakıflar Dergisi, 9, 409-417.

Erder, C. (2007). Tarihi çevre bilinci. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, 18.

Gökçe, O. (2002). 3 Kasım Seçimlerinin anatomisi; Türk siyasetinde süreklilik ve değişim. Sosyal, Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2, 1-14.

Güler M. ve Ekinci Y. (2010). Tarihi çevre korumanın yönetsel boyutu ve alan yönetimi. Çağdaş Yerel Yönetimler, 19(3), 1-24.

Gülersoy, A. (2008). Bakırçay Havzası'nda arazi kullanımı ile arazi yetenek sınıfları arasındaki ilişkiler. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(6), 1-20.

Gümüş, E. (2021). Kültürel miras alanlarında yönetim: Aydın Priene örneği. (Yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Gündoğdu, M. (2013). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Koruma Uygulama ve Denetleme Müdürlüğü (KUDEB) kuruluş ve çalışma yapısında yasal sorunlar. Koruma Sempozyumu II, Kültür Varlıklarını Koruma Amaçlı Proje ve Uygulamalar Çalıştayı Makalesi.

Gürsu, M. (2021). Tarihi alanlarda genişletilmiş gerçeklik kullanımıyla mekan sentezleme: Efes Antik Kenti üzerine bir uygulama. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

- Hacar, A. (2011). Güvercinkayası: prehistorik kültür mirası alan yönetimi ve yönetim planlarının hazırlanması. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İzgi, R. (2020). Tarihi yapıların yapısal analizi. (Yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Kaderli, L. (2014). Kültürel miras koruma yaklaşımlarının tarihsel gelişimi. Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, 12/2014, 29-41.
- Karaaslan, M. (2018). Diyarbakır Suriçi Bölgesinin yeniden inşası ve hukuksal boyutu. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23(39), 21-31.
- Karadoğan S., Drahor G. ve Kuzucuoğlu C. (2016). Jeomorfolojik problemlerde jeofizik teknikler: Diyarbakır Güneyinde Dicle Nehri'nin menderesli vadisinden bir vaka çalışması. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi, 40, 1-16.
- Kejanlı, T. (2004). Anadolu'da kale kentler ve koruma sorunları: Diyarbakır Kale Kenti. (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kejanlı, T. (2005). Anadolu'da ilk yerleşmeler ve kentleşme eğilimleri. Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi, 4(1), 89-97.
- Kejanlı, T. (2009). Sur İçi dokusunun planlama süreci ve koru(nama)ma sorunları. TMMOB Diyarbakır Kent Sempozyumu Bildirgesi, 12-25.
- Kuşçuoğlu G. ve Taş M. (2017). Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi. Yalvaç Akademi Dergisi, 2, 58-67.
- Kuşçuoğlu, G. (2019). Tarihi çevrelerde alan yönetiminin sürdürülebilirliği. (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Külcü, Ö. (2015). Kültürel miras kavramının eğitim açısından önemi. Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 1, 27-32.
- Menteş Y. ve Aslan F. (2021). Türkiye'de kentsel tarım düzenlemelerine yönelik stratejiler. Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 16(2), 140-150.
- Mumcu, A. (1986). Tarih açısından Türk devriminin temelleri ve gelişimi. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 156-158.
- Mungan, B., ve Günay, Z. (2018). Etnik miras bağlamında kent, biçim ve değişim: Suriçi, Diyarbakır. Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı Sempozyumu Sonuç Bildirgesi, 755-766.
- Oğuz G. ve Halifeoğlu F. (2017). Geleneksel Diyarbakır evlerinde yapım tekniği ve malzemede koruma sorunları. Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi, 8(2), 345-358.
- Orak, A. (2018). Alan yönetimi ve yönetim planlarında yerel kimlik vurgusu: Eskişehir Odunpazarı örneği. (Yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

- Öğür, B. (2014). Çözüm süreci ve yasal düzenleme ne vaat edildi, neredeyiz, ne hedefleniyor? Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Dergisi, 5.
- Önge, M. (2018). Kültür mirasını tanımlamak için Türkiye’de kullanılan ilk özgün terim: Âsar-ı Atıka. Avrasya Terim Dergisi, 6(1), 4-21.
- Özdemir, Ç. (2012). Türk dış politikasına yansımalarıyla Arap baharı. Akademik İncelemeler Dergisi, 7(2), 181-194.
- Özdemir, M. (2005). Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına kısa bir bakış. TMMOB Planlama Dergisi, 31, 20-25.
- Özön, N. (2012). Seyahatname’de Evliya Çelebi. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 140-144.
- Özsezgin, K. (1992). Diyarbakır Surları kitabı. Diyarbakır Tanıtma, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları.
- Özyılmaz, H., Dağtekin, E. ve Oğuz, G. P. (2008). Sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütlerince mimarlık. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7(26), 206-222.
- Özyılmaz, H., Karakaş, S., ve Karaşin, A. (2022). Diyarbakır’da yoğun göçün getirdiği çarpık kentleşme sorunları. TMMOB Afet Sempozyumu, 329-335.
- Sami, K. (2017). Diyarbakır Tarihi Suriçi: kentsel, mekânsal ve toplumsal yaşamda renkleri yok olan kültürel miras. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(53), 390-400.
- Soyukaya, N. (2014). Röportaj. Diyarbakır Surları UNESCO yolunda. Anadolu Ajansı.
- Şahin Güçhan, N. (2004). Diyarbakır Kent Surları koruma sorunları. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2005/1, 27-55.
- Şahin, N. (2004). Kalkan’ın gelişme ve koruma sorunları: tehditler, olanaklar ve çözüm önerileri. Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış. TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 31, 87-99.
- Şentürk, A. (2012). UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almanın, ülke kültürel miras koruma politikalarına etkileri üzerine bir değerlendirme. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şimşek F. ve Dinç G. (2009). XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda eski eser anlayışının doğuşu ve bu alanda uygulanan politikalar. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(16), 101-127.
- Tan B. ve Arabacıoğlu F. (2020). Tarihi çevrede mimari tasarım: İstanbul yenileme alanları, Megaron, 15(2), 204-216.
- Taşbaş, E. (2017). Osmanlı’da eski eser korumacılığı ve bir örnek: Osman Hamdi Bey’in Side’ye göçmen iskânını engelleme çalışmaları. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10(2), 1317-1318.
- Taşkın, Ç. (2016). Destinasyon marka bağlılığı: yabancı turistler üzerine Diyarbakır Kentinde bir araştırma. Yönetim Bilimleri Dergisi, 14(28), 16-28.

Tekeli, İ. (2009). Akılcı planlamadan, bir demokrasi projesi olan planlamaya. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 300.

Uluslan, E. (2016). Türkiye’de kültürel miras alanlarında yönetim planlaması deneyimi. İdealkent Dergisi, 7(19), 372-401.

Uslu A. ve Kiper T. (2006). Turizmin kültürel miras üzerine etkileri: Beypazarı/Ankara örneğinde yerel halkın farkındalığı. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 2006/1, 305-314.

Ünar, Ş. (2019). Osmanlı Devleti’nde eski eser anlayışının doğuşu ve gelişimi. Asya Studies, 67-76.

Yağmur, E. (2020). Kültürel miras ve alan yönetimi: Gaziantep Rumkale Arkeolojik Sit Alanı örneği. (Yüksek lisans tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Yavaşoğlu, F., ve Tunçer, M., (2015). Anadolu’da kültürel ve doğal mirasın UNESCO Dünya Miras Listesi’ne girmesi için yapılması gerekli çalışmalar: Bergama, Mardin ve Diyarbakır örnekleri. I. Uluslararası Anadolu Uygarlıkları Sempozyumu. Ankara.

Yıldırım, M. (2017). Kültürel turizm ve kültürel mirası koruma: Diyarbakır Hasan Paşa Hanı örneği. Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi, 8(2), 335-344.

Yüksel, M. (2000). Yönetişim kavramı üzerine. Ankara Barosu Dergisi, 58, 145-159.

Yükselen C. ve Güler E. (2009). Antakya Marka Kent Kitabı. Ankara: Detay Yayıncılık, 44-80.

Yürü, N. (2009). Kentsel sit alan yönetimi İstanbul Beyoğlu örneği. (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

KANUN, YÖNETMELİK, RAPOR VE SÖZLEŞMELER

1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu. (1973). Erişim adresi:

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14527.pdf>

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. (1983). Erişim adresi:

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2863.pdf>

(Devlet Planlama Teşkilatı Dokuzuncu Kalkınma Planı Kamuda İyi Yönetişim Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (2007). Erişim adresi:

<http://www.sp.gov.tr/tr/kutuphane/s/62/>

Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetimi Dünya Miras Listesi Adaylık Dosyası. (2014).

Diyarbakır Mimarlık ve Kent Sempozyumu Sonuç Bildirisi. (2019).

Rifaioğlu, M. N., Şahin Güçhan, N. (2008). Understanding and preserving spirit of place by an integrated methodology in historical urban contexts. ICOMOS 2008.

ICOMOS. (2013) Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Dünya Miras Listesi Adaylık Dosyasına İlişkin Rapor. Erişim adresi:

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0213316001536915270.pdf

UNESCO. (1972) Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi. Erişim adresi:

<https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177>

İNTERNET KAYNAKLARI

Abdullah Gül Diyarbakır Özel (2010). Erişim adresi: <http://www.abdullahgul.gen.tr/ziyaretler/diyarbakir/ozel> Erişim tarihi: 01/03/2022

Aljazeera Turk Arşivi (2014). Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/diyarbakirda-hevsel-eylemi> Erişim tarihi: 03/03/2022

Anadolu Ajansı Arşivi (2012). Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/politika/sur-projelerini-gule-anlatti/386930> Erişim tarihi: 01/03/2022

BBC News Arşivi (2022). Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cyxwrrl9rydo> Erişim tarihi: 21/03/2023

Cumhuriyet Gazetesi Arşivi (2022). Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/diyarbakirdaki-stk-temsilcilerinin-unescoya-sundugu-sur-raporunda-neler-var-cevre-sehircilik-ve-iklim-degisikligi-2014609> Erişim tarihi: 21/03/2023

Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2022). Erişim adresi: <https://diyarbakir.ktb.gov.tr/TR-56882/tarihce.html> Erişim tarihi: 31/01/2022

Diyarbakır Valiliği resmî web sayfası (2016). Erişim adresi: <http://www.diyarbakir.gov.tr/duyurular> Erişim tarihi: 21/03/2023

Diyarbakır Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı (2015). Erişim adresi: <https://www.ditav.org/index.php/bizden/haberler> Erişim tarihi: 30/12/2021

Elektrik Mühendisleri Odası Arşivi (2015). Erişim adresi: https://www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=106930 Erişim tarihi: 11/03/2022

Hürriyet Gazetesi Arşivi (2012). Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/ege/kiyametin-sirince-si-22203076> Erişim tarihi: 01/02/2022

ICOMOS Türkiye Millî Konseyi (2018). Erişim adresi: <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomos&dil=tr> Erişim tarihi: 07/01/2022

İkarya Danışmanlık Stratejik Araştırmalar, Reklam Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi (2021). Erişim adresi: <http://www.ikaryadanismanlik.com/#1439057177446-0961b065-6bfa> Erişim tarihi: 24/12/2021

Karacadağ Kalkınma Ajansı (2012). Erişim adresi: <https://www.karacadağ.gov.tr/haber/349/diyarbakir-4-gun-boyunca-ankarada-tanitilacak/> Erişim tarihi: 30/12/2021

Somut Olmayan Türk Kültür Mirası Daire Başkanlığı Görevleri (2021). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Erişim adresi: <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-11777/somut-olmayan-turk-kultur-mirasi-daire-baskanligi.html> Erişim tarihi: 01/01/2022

Sur Belediyesi resmî web sayfası (2022). Erişim adresi: <http://www.sur.bel.tr/1100-olcekli-revizyon-uygulamali-imar-plani> Erişim tarihi: 23/08/2022

TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Sistemi. (1946). Demokrat Parti Programı. Erişim adresi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/917> Erişim tarihi: 01/01/2021

T.C. Adalet Bakanlığı Arşivi (2023). Erişim adresi: <https://www.adalet.gov.tr/adalet-bakani-bozdag-diyarbakir-da-aciklamalarda-bulundu> Erişim tarihi: 28/03/2023

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (2015). Erişim adresi: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44393/unesco.html> Erişim tarihi: 30/12/2021

Türk Dil Kurumu. (2006) Türkçe Sözlük. Erişim adresi:

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 25/08/2022 HUB

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Arşivi (2014). Erişim adresi: <https://www.tmmob.org.tr/icerik/spo-dicle-vadisi-ve-hevsel-bahcelerinden-kirli-ellerinizi-cekini> Erişim tarihi: 11/03/2022

Karaduman, H. (2004). Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi. Türk Tarih Kurumu. (Sayı 25 s.068-083). Erişim adresi:

<https://belgeler.gov.tr/tam-metin-pdf/34/tur> Erişim tarihi: 17/03/2020

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (2010). Erişim adresi: https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1262790144r7786.Fahrettin_Cagdas_Yerinden_Edilme_Sorunu.pdf Erişim tarihi: 28/02/2022

TMMOB. (2016). Yıkılan Kentler Raporu. Erişim adresi:

https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/tmmob_yikilan_kentler_raporu.pdf Erişim tarihi: 23/08/2022

UNESCO Dünya Mirası Listesi (2021). UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Erişim adresi: <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi> Erişim tarihi: 21/12/2021

Yüksek Seçim Kurulu Milletvekili Genel Seçim Arşivi (2019). Erişim adresi: <https://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644> Erişim tarihi: 01/02/2022

NTV Arşivi (2023). Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/asrin-felaketi-unesco-dunya-kultur-mirasi-listesindeki-diyarbakir-surlarini-da-vurdu,G4g8QYPok0uagWScPPI9zQ/jJvtqlaieEyiQc5Kdyu4EA> Erişim tarihi: 19/07/2023

